

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 50 dinara (za inozemstvo 5 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 10 dinara (za inozemstvo 1 USA dolar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb.

GODIŠTE XXV NOVEMBAR—DECEMBAR 1973 Br. 11—12

S A D R Č A J

Ante Rukavina: Između neba i kamena	241
Prof. dr Vladimir Blašković: Pregršt bilježaka o Hrv. zgorju	247
Uzeir Beširović: Grinja	253
Slobodan Žalica: Ljeto i planine	254
Boris Regner: Ante Margetić	257
Ante Margetić: Biokovski Tibet	258
Željko Kašpar: Vihoroška Nova godina	261
Muhamed Gafić: U stijeni Velikog kuka na Čvrsnici	263
Klara Polak: Kada se suze pretvore u smijeh	264
Mihailo Jovanović: Ljuboten	265
Ivan Pederin: Austrijsko turističko i planinarsko novinstvo o jadranskim krajevima	268
Iz literature	273
Dragutin Karažinec: 75 godina planinarstva u Ivancu	275
Stanoje Jovanović: Dvije decenije PD »Planinar« u Vogošći	276
Prvenstveni usponi	277
Transverzale	278
Orientacijski sport	279
Zaštita prirode	280
Vijesti	281
Sadržaj godišta	286

SLIKA NA NASLOVNOJ STRANICI
Oblaci prijete

Foto: U. Beširović

Nagradena diplomom na izložbi planinarske fotografije PSH i PS BiH 1972. godine.

nase planine

GODINA XXV STUDENI - PROSINAC 1973 BROJ 11 - 12

Između neba i kamena

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Svakoga ljeta svježe odsječena grana visokoplaniške klekovine, tamna od zelene puncote svojih iglica, pred vratima čobanskog stana, ima svoje značenje koje ovdje, visoko između brda južnog Velebita, znači život. Izdaleka čini se kao naramak zelenila, jednostavan i toliko velik da stane u naručaj odrasla čovjeka i nikada slučajni prolaznik ne bi rekao da ta preko cijelog ljeta zelena grana čini vrata planinskog stana. Navučena na otvor suhozidnog zdjana u noćima kad se polazi na počinak to je i ključ i brava i zaštita stočara od iznenadenja mraka.

A kada sunce iskorači iza Šator planine, iza Dinare i u ranim, rosnim jutrima saspe svoje blještavilo kroz te lani odsječene grane, sada pozlaćenih iglica, i kada ispred stana nema nikoga da nas pozdravi, to ovdje znači nestajanje, napuštanje stana, prazninu u našem srcu i još tišu tišinu u planini.

Tako nas je ljeta 1973. dočekao prazni stan bake Stoje Vrkić istočno od Malovana, nešto dalje od Malovanskog jezera. Sada kroz njezin stan, nekoliko četvornih metara prostora na golom kamenu, sa zidovima od suhozida, pokrivenih kamenim pločama, prosijava sunce i osvjetljava prazninu, i dim se više ne izvlači na sve strane. Pred stanom više nisu u redu poredane kamene ploče što su od pamтивjeka služile kao stol i stolice.

Samo lanjska odsječena grana žari se na suncu i uskoro će je zgaziti volovi i konji što još uvijek pasu u okolici. Uskoro, već slijedeće zime, zarušit će se kamene ploče s krova, a slijedećeg ljeta ne će ih imati tko presložiti. Baka Stoje više ne će dolaziti. Iznemogla je i ostarila, kaže nam osamnaestgodишnja Marija Brkić iz Zapadnih malovanskih stanova. A ona već nekoliko ljeta provodi na Velebitu i teško ju je onako preplanulu od sunca, nježnu i tankovitu razlikovati od daleko mlađe djevojčice. Pređajemo Mariji kutiju samljevene kave i šećera što smo još lani obećali donijeti baki Stoji.

— A što će mi to! — začuđeno pita Marija ne znajući svrhu tog crnog praha toliko poznatog i korištenog u suvremenom svijetu.

Dolazila je Stoja ovamo u svoj ljetni stan četrdesetak ljeta, a možda i više, točno zapravo ni ona sama ne zna. S iznimkom ratnih godina kad joj je netko ovdje u planini savjetovao već prvog ratnog ljeta da više nije najsigurnije biti samotan u planini. Ostajala bi ovdje od polovice lipnja do jačih mrazeva u rujnu ratujući s vukovima i medvjedima u prohладnim noćima i razgovarajući samo sa zvjezdama. A zvijezde ovdje na visini tako su jasne i tako bliske, čini se gledajući ravno u jednu kao da je oči privlače, da se spušta ovamo dolje u kamenje, u Malovansko jezero, gdje na namreškanoj površini vode trepti jedan dio neba.

Sada njezin stan postaje ruševina, a već odavno bio je jedini u ovoj dolinici istočno od Malovana. I dalje uzduž Velebita samo još pojedini stanovi održavaju ovaj vjekovima uobičajeni način stočarenja.

Južnije, na Dušice pod Svetim brdom, dolaze još uvijek Jurjevići. Ove godine jedan od njih, Nikola, nastanio se na Strugama, jer mu je planinarima poznati Šimela Marić »prepušto svoje« pašnjake, a on se nastanio na Javorniku. A Nikola, živahni starac rođen točno u osvit ovog našeg stoljeća, od 1919. redovito dolazi ovamo svakog ljeta na pašarenje. Nekada, prije prošlog rata, čuvao je daleko veći broj stoke. Onda se za tromjesečno pašarenje jednog grla sitne stoke plaćala litra vina ili kilogram žita. Danas je i to nestalo. Opustjelo je i njihovo rodno Kruševco kod Obrovca, manje je stoke i zato posljednjih ljeta dolaze naizmjence svaki po petnaestak dana da im stoka izbjegne ljetne bezvodne dane u Ravnim kotarima.

Sva ta ljeta osjeća on u svom tijelu, kaže da ima barometar u svakoj kosti. I boji se da ne će moći dugo dolaziti, a još više da ga neće nitko naslijediti.

— A stoka je blago, i te kakvo blago. Šapćući dovršava. I u toj bojazni naručuje da

mu drugi put donesemo pravu onu ličku crvenkapu, čini mu se da ih još uvijek prave u Gospicu. Želja mu je nama neizgovorena, ali ona struji iz njega i mi ga razumijemo, želja mu je da je ima za onaj svoj dan kad će zauvijek napustiti svoje pašnjake i kamenja-re...

I nakon stanke opet veselo priča kako ga je prije nekoliko dana sreo jedan planinar ispod Badnja. Riječ po riječ i oni se nagodiše da mu Nikola odnese malu bijelu knjižicu i udari u nju onaj žig iz kutije na vrhu. »Nikad u životu nisam lakše zaradio 40 dinara«, i sa svoje sedamdeset i tri godine zatrčkara kao dječarac oko bunara na Marasovcu zamahujući rukama kao da upravo ovog časa juri uz brijeđ. I nastavlja priču o svom nekad poznatom suseljanu Peri Vrkiću.

Taj Pero smogao nešto imetka trgujući stokom u ona davna vremena kad je bečka vlast doszala i u ove vrelte. Smisli on i usudi se jednog dana da napiše pismo svom vladaru, caru austrougarskom Franji Josipu, za čije vladavine, kažu, rijetko se ratovalo, ali puno radilo za malo novaca. I napisa mu:

Svitli care i česare; br'te Vranjo!

Ja Tvoj vojnik i podanik iz sela Kruševa, općine Obrovac, pišem Ti ovo pismo i želim da Te nađe čila i u zdravlju. Eto, sabrao sam nešto novaca čuvajući, da proši, ovčine i kozurine po ovim našim brdusinam i zato Te molim da mi prodaš Velebit. 'Est istina da je on od uvika bio naš rvački, ali mi ga ipak prodaj da se on nazove moj. Fala Ti i ne zamiri, pozdravlja Te zbogom Pero Vrkić sa Velebita.

I priča već nekoliko naraštaja masmijava kad se je sjete, kao i ostale priče njihova života i njihovih snova. Sjeća se Nikola onoga gospodina Gojtana iz Gospicu koji je pravio sklonište, eno tamo gdje je danas njegov stan, na zapadnoj strani Struga. U ratnom vihoru sklonište je izgorilo, ali zato ih na prijeratna vremena podsjeća ovaj obzidani izvor Marasovac oko kojega se upravo razgovaramo. Ne može se ni danas načuđiti da je taj izvor izgrađen upravo za njih, stočare. I krivo onda ima svatko tko njih optužuje da ga oni obrušavaju, da su mu razbili betonsko grlo. Ne, to je ledom rastočeno, jer od jeseni cijeli izvor zarobljen je ledom koji malo pomalo odlama njegov vanjski dio. Ipak teško im je dokućivo da tamo daleko u velikom gradu netko misli na njih, i tko zna kakove taj račune i planove ima s njima, jer uvijek dosada oni su bili važni samo kada je trebalo ratovati.

Ovakvi velebitski osamljenici kao Nikola, vedri i uvijek spremni za šalu i razgovor, sve su rjadi. U ovim predjelima južnog Velebita od Crnopca do Male Visočice posljednjih ljeta uvijek netko izostane. Zato ostaju prazni i ruševni poznati stočarski stanovi Dubokih jasala, Dušica, Malovanski, Javornički, Oglavinački i na Selinama. I nitko im ne može zamjeriti što napuštaju ovakav način pašarenja, tegoban i opasan. Naoko idiličan život

isprepleten je mnogim gorkim trenucima što ih u surovoj planini prate na svakom koraku. Često se otimaju sa zvijerima za stoku i gledaju kako im naočigled ugiba stoka od ujeda zmije. Ispod litica tražili su mrtve volove, koji su se strovaljivali sa visina. U dugim noćima sanjali su o svojima u Dalmaciji, u podvelebitskim Ravnim kotarima, o rođenjima i umiranjima što su prolazila i bez njih i za koja su saznavali kad je sve bilo gotovo. A oni su odlazili u planinu i opet se vraćali kao po nekom zakonu, po nepisanom naredenju, jer su ovi pašnjaci značili život za njihovu stoku, za njih same.

I ratovali su nekada njihovi očevi i djedovi za te pašnjake s Ličanima, te dolinice i dolove sjekirama su dijelili, kako se to danas sa smijehom spominje. Zato su im prvi dani pašarenja ostali u tužnim sjećanjima. Bili su to kritični trenuci sve do postizanja sporazuma, a ponekad su sporazumi bili postignuti i na međunarodnoj razini. Nekad ovdje vladajuća Austrougarska carevina utvrđivala je mede na golom kamenjaru sa susjednom Mletačkom republikom. U dane pregovaranja seli s obje strane Velebita tjeskobno su iščekivala ishod. Još se i danas prepričava anegdota o onom Svetoročanu koji je prilikom jedne takove diobe kao bez duše dotrećao u selo. Ustrašeni seljani, jer je često bilo i mrtvih glava, pitaju ga gdje je dobio, misleći na pašnjak, a on pokaza leđa i odgovori: Ja ovdje, a gdje su drugi ne znam!

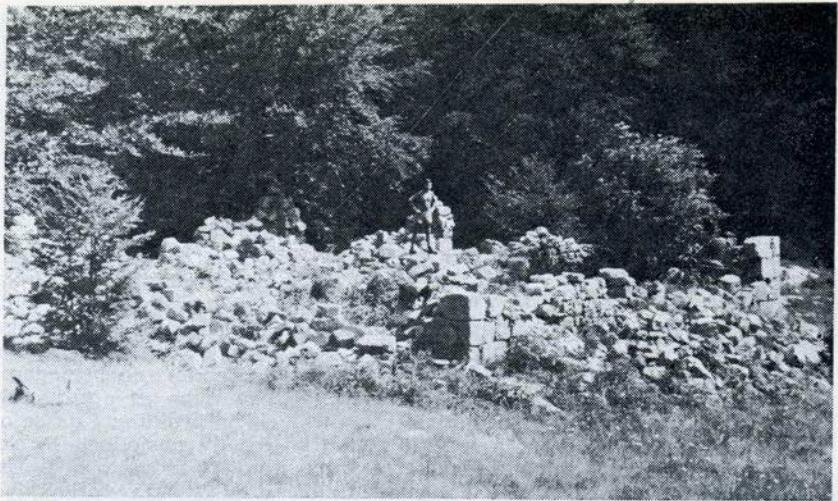
Tako su završavale mnoge diobe za kamenjar na kojem su se i jedni i drugi rađali i na kojem su umirali. Smirivanje nastade koncem prošlog stoljeća kad su Ličani, razvojem ratarstva, napuštali planinsko pašarenje i kada su jedni i drugi u drugom našem iseljeničkom valu odlazili za mekšom korom kruha u tudinu.

U posljednje doba sve njihove potomke privlači novi način života, oni samo posjećuju svoje u planini vraćajući se iz evropskih zemalja na ljetni odmor. Ali i to čine samo rijetki, a još rjeđe dovedu svoje žene u planinu za koju su samo čule iz priča. Nije ni čudo da onda Simela Marić, dugogodišnji stočar sa Struga i Javornika, ne uspijeva nagovoriti svoga sina da ga naslijedi.

-- Ne bih, čača, ni da mi daš cili Velebit, odgovor je što razbija iluziju koja je dotle tinjala u srcu da se sada ugasi i da do kraja zasjeni i onu priču o Peri Vrkiću i kupovanju Velebita.

Odlazimo dalje, prema Sv. brdu. Koraci zvone po kamenitoj stazi. Naokolo najviši velebitski vrhovi i vrtače između njih miruju u podnevnom suncu. Nekoliko volova napaja se na Babinu jezeru. Kažu da se nekad i medvjed napajao zajedno sa stokom i pasli skupa i za sve bilo dosta prostora. Nikola man Jurjević to priča, a i drugi to tvrde za ona davna, davnina vremena.

A sada se on čudi otkuda ono zelenom klekovinom obrasio brdo, desno preko Babina jezera dobi ime »Zoranić?« Tako piše na

Ostaci lugarnice u
Šugarskoj dulibi

Pavao Rukavina

uklesanoj pločici, na kamenu crvena strelica isto pokazuje, a i u kutiji postavljenoj na samom vrhu (kota 1712 m), tako piše. Istina je da ni on ne zna baš pravo ime tog vrha, ali ga neki od njih zovu Mali babin vrh. Na naša objašnjavaanja samo klima glavom i kao za sebe govorili:

— Nek bude tako kako vi kažete, i tako brdo uvik osta brdo! Rastajemo se s Nikolom. Ostavljamo ga s njegovim ovcama samog sa željom da nas i dogodine dočeka. I da se sjeti starih priča ispredenih u dugim noćima, u strahovanju od mraka i očekivanju mrzlih jutara što su mogla donijeti i kišu i sunce, dobro ili зло.

Solilo. Jedno od čestih raskršća na Velebitu, mjesto gdje se kožje staze ukrštaju i produžuju svaka na svoju stranu. S lijeva staza dolazi sa velikog pašnjaka Bunovac ispod Malovana i odlazi desno na Ivine vodice, izvor i sklonište na početku Velike Paklenice. Tu stazu sijeće VPP dolazeći sa Vaganskog vrha i Malovanskog jezera i nastavlja dalje ka Sv. brdu. Ovdje je obično odmor na kamenim pločama gdje su se nekada solile ovce, pa odatle i ime ovom mjestu. Ali ovdje se i pita tko još ima snage za uspon na Sv. brdo prije silaska u Paklenicu. Tu zatreperi srce pred sivim, magličastim visom u daljini i mnoge noge pokleknu pred njim. Zato nagovaramo Vlatku, jedanaestgodišnju djevojčicu, najmlađeg našeg izletnika, da nas čeka ovdje. Nježna je i sitna i samo klima glavom. Ne priklanja se ni onima koji ostaju ni onima koji produžuju. Ali kad smo se dizali za polazak ona se nađe na čelu kolone očiju uprtih u cilj. Nitko više nema rijeći, šutke se kreće naprijed. Zna se, odlučila je, progovorila je bunjevačka krv otaca i djedova koji su uвijek branili ovaj naš Velebit i nikad se nisu predali. Sutradan kad smo sjedili u Starigradu čekajući autobus i okrenuti stijenama preko kojih smo tri dana prelazili, pocrnjela od sunca Vlatka će:

— Najviše od svega mi je dragoo da sam bila na Sv. brdu!

— Zašto? — iznenaden priupita netko.

— Zato što smo se pod njim dijelili na one koji mogu i one koji se ne mogu uspeti.

Svi smo šutjeli opijeni morem, planinom i dječjom hrabrošću.

Dolazak u Veliku Paklenicu uvijek je doživljaj. Lijepi i ugodni dom, šum potoka i bruhanje vjetra kroz drveće pjesma su divna danja i uspavanka za tihe noći. I ta pjesma ovdje stalno treperi, uljuljava i sokoli, ta pjesma Velebita.

Za čudo stočari južnog Velebita rijetko zalaze u Paklenicu. Nisu se spuštali k moru, tamo je bilo više stalnih naselja, pa nisu mogli koristiti podgorske pašnjake. Zato je među njima bilo manje poznanstava, ali i manje sukoba. I zato oni ne znaju zašto se Paklenica tako zove.

Da li zato što paklene vrućine ljetom žežu između stijena, da li od paklenских vihora što olujnih dana čine ovdje pakao ili možda od pakline, smole, što se je nekada sabirala iz rasječenih borova i upotrebljavala za lijepljenje lađa, a i danas je kao lijek privijaju na rane i otečenja. Tko zna, možda je to i jedan od uzroka ogoljenju ovih predjela.

Sjećaju se oni da su njihovi stari nekada silazili k crkvici sv. Jakova u Maloj Paklenici. Svake godine 25. srpnja bio je tamo blagoslov stoke i svatko je pridonosio onoliko koliko je mogao, kudjelu vune, netko cijelo runo ili janje. Tu i na susjednim Libinjama (na dan Sv. Ivana Glavosjeka, 29. kolovoza) sastajali su se sa podvelebitskim stanovnicima još prije osamdesetak godina. Danas se samo vide ruševine tih crkvica, jer je u ovom najsurovijem kršu najranije počelo raseljavanje. Silazili su preko Velikih močila, stalnog izvora ispod Crnog vrha (1115m), a

usred divne dolinice okružene borovom šumom. S planinske strane tu je početak silaska u Malu Paklenicu. Prije prilaska »crikvi«, kako oni kažu, ovdje je posljednji odmor i dotjerivanje. Mijenjala se odjeća i obuća, uzimala okrepa da ostali dio dana bude što više neuobičajen, svečan. Mala Paklenica primala ih je u tim danima sredine ljeta u svoje kameni užareno krilo, da se porazgovore, da se pomole i da osjete žegu što izbjija iz kamena i lebdi među stijenama, navire od mora i kakvu goršati nikada ne osjete na visinama.

Rijetki su od njih poznavali Malu Paklenicu, jer je malo njih prolazilo kroz nju do mora. Njihovi interesi nisu ih vodili ovamo, jer ovuda su starosjedioci Podgorci koristili svaku stopu pašnjaka tijekom cijele godine. Samo za najcrnjih nevolja silazili su u njezino dno i hitali prema Selinama. A ona im se činila onakova kakova i jest: strahotna, veličajna, nepojmljiva. Stiješnjenim dnom između divovskih, kamenini bedara huči potok samo poslje obilnih jesenskih kiša pa do kraja zime. Stoljećima, u tisuću oluja i stotinu brzaca potok je odvaljivao i nosio stijene svih boja i oblika, teške i po nekoliko tona i stvarao od njih oblukte ukrašavajući tako sam svoja njedra. Velikim dijelom godine, osam ili devet mjeseci, prolaz vodi samim dnom i prema odvaljenim stijenama čovjek je crv, sitan i nečujan, a kako je tek malen prema hridinama čiji su krajevi u visini odsjekli nebo kao plavetnu rijeku isto tako usku i krivudavu, nazubljenu kao i stijene što čine obale te nebeske rijeke. Pod nogama kamenje i nanosi pijeska, sitnjeg i grubljenog, pravi je kršolom i od tisuću stopa samo jedna dobro stane, od tisuću koraka samo je jedan pravi. Iz golih stijena raste drveće, izbjija iz najmanjih pukotina i na mjestima gdje mora rasti samo prema dolje. Još jedno je čudo kako je to uopće moguće i kako u tom položaju odolijeva i vjetrovima i žezi. Žilavo to i neuništivo raslinje odiše životom što u svom najškrtijem obliku izbjija iz pukotina i stijena. A iznad svega trepti podnevna jara rođena iz sunčeva koluta povrh naših glava, tog jedinog gospodara neba i kamena.

Mjestimice ruke dodiruju obje strane. Procjep je tako uzak i što god je bliži moru to je viši, velebitniji. Zato je pećina Kapljarka, otprilike u sredini Male Paklenice, odmorište i blagodat. Desetak metara lijevo od puta dobar je zaklon i okrepa vodom. Iz njezinih stijena kaplje voda stvarajući lokvice. U ovoj divljini debela mračna hladovina dobro dode prolaznicima. Dalje prema moru s desne strane zjapi još nekoliko otvora većih pećina. U ovom svijetu oblika, boja i iznenadnih promjena oni odišu stravom. Slijede neprestana obilaženja i mijenjanje pravca, strma spuštanja, znoj na svakoj pori tijela, užvici i čudenja i nikad kraja, nikad mora, eto, to je Mala Paklenica. Nije ni čudo što je ne poznaju velebitski stočari, jer kad ovamo

prolaze onda se zna da im je dogorjelo do nokata. A dobro uzidane kamene ustave u najdonjem dijelu Paklenice slaba su utjeha ovdјšnjim stanovnicima. Možda je dobro mislio nekadašnji zakonodavac da tim ustavama obuzda bujice i sprječi odnašanje tankog sloja zemlje u more, no vrijeme ovo naše čini svoje i odnosi ljude s ognjišta, ono najvrednije što može niknuti iz ovog tvrda kamena.

Zbog toga, zbog njezine divljine, tjeskobnog prolaza, bujica i žege, stanovnici Selina sve se manje upućuju u nju. Danas je ostala samo planinarima da je obilaze, uživaju i — odu. Ali i da se zagledaju u njezine visoke stijene i između njih pogledom izviruju za komadićem neba, da opsuju žegu i prazne kamenice, da je prokunu i da se opet — vrati. Prolazit će je posjetioc Pakleničkog planinarskog puta i uživat će. Koristit će i onu čeličnu užad što na najtežim mjestima omogućava prolaz kad potok sustigne sa obronaka. I neka je hvala onima koji su stazu PPP-a postavili baš ovuda.

Na kraju tih pređenih tristo ili više minuta, kada se draži divljine počinju topiti pred plavom pučinom, znatiželjnik postavi pitanje: zašto ime mala, Mala Paklenica? Jedan je odgovor, jer drugoga ne može biti za cnoga koji ju je upoznao: valjda zato što samo mali orao može raširiti svoja krila proljetajući njezine prostore, jer za velika orla u njoj ne ima mjesta, samo zato.

Na zapad, na drugoj strani Borisova doma, u trokutu između Višerujne, Velikog Golića i Bojinca, Veliko je Rujno. Kraško polje široko jedan, a dugačko oko pet kilometara. Ispod Višerujne izvori ruje na više mesta i vjerojatno odatle ime tom polju. Posljednjih ljeta tu dolazi tridesetak obitelji na čobanje, nije nižih predjela, a nekad ih je dolazilo i stotinu. Na surom kršu othranjivali su ovce i koze, uzgajali gredice krumpira i desetak glavica kupusa. Danas koza ovdje nema i s istočne strane Velikog Rujna ispod Stražbenice već poveliki mlađi borovi stasaju i spajaju se sa šumama visokoplanijskih predjela bukovine.

Od mora se ispriječio Bojinac ili Bojin kuk (1121m). Atraktivan i danas pristupačan, jer je tu vrijedna ruka zadarskog planinara Slavka Tomerlina napravila stazu i označila je. Postavio je on i slavine na kamenicama i u ovom carstvu zmija našao svoj drugi dom, ovdje na ovoj surovoj izbočini velebitske primorske padine. Obilježio je i Jeličin i Jagin kuk, nešto niže od Bojinca. A možda najpoznatiji od svih sličnih kukova, Aničin (Anića) kuk, istočno odavde oko 8 kilometara, najizrazitiji je od svih pakleničkih kukova. I nehotice se nameće misao: odakle djevojačka imena tim opasnim kukovima. Za Jeličin se znade, tako narod priča s koljena na koljeno jedan dio svoje turobne prošlosti upisane, eto, i u imena kukova.

Kapelica Velike
Gospe na Velikom
Rujnu

Ante Rukavina

Bilo je to u doba kad su Turci, vuci sa istoka, kako ih naziva Petar Zoranić, prodrali u ove krajeve. U jednom takovom prodroru htjeli su se dočepati djevojke Jelice. Ona je bježala, zna se, u svoje kukove. I kada više nije bilo ni koraka, ni pedlja slobodnog kamena vrha pred njom, ona je odabrala skok u dubinu da ne izgubi slobodu i čast, jedino što je posjedovala skromna pastirica. Tako je krvavim kapima zapisano na kamenu njezino ime. A drugi nazivi, Jagin, Bojin, Aničin... Na pitanje o tome odgovara se rijetko, tajnovito, tužno. I u toj tajnovitosti nazire se istina, gorka i tvrdna kao kora kruha otkinuta sa škrtili ovih poljanica. Bile su to djevojke davnih dana. Kao i danas nedorasle i u godinama kad srce zakuka brže no što je donedavno kucalo. I kada u dobrim ljetima punije muzlice mlijeka dodaju kap po kap više snage no obično, kada nabubre grudi djevojačke u večerima rumenim i kada oči i zvijezde dvoje mladih samotnika jedino svijetle između kamena i kamena, tada prepuknu stoljetne stege i svi obziri nataloženi s naraštaja na naraštaj i progovori mladost dotada stišana i prigušena...

Događalo se to rijetko, možda jednom u stoljeće, možda još rjeđe.

Uskoro bi grubi tijek života bio poremećen, a često izlaza nije bilo, nije bilo ni života, ni ikakve nade, kao jedina nada ostajali su kukovi što šute, ne govore o posljednjem kriku nad kamenjarom koji ga je imenovao zauvijek. Crne marame još su desetljećima skrivale suze u očima žena, upravljale poglede prema kukovima i malo, malo spominjale prošlost. I danas je teško pričati o tome, šutnja na usnama jednako je teška kao i tišina pred oluju nad golim kukovima. Čini se zato da i zvonio Bogorodičine crkve na Rujnu treperavom, tijanom sjetom obavija brda. Samo živne 15. kolovoza kada je na dan Velike Gospe ovdje proštenje.

Ponovno se tada skupljaju svi stari poznavnici sa južnovelebitskih pašnjaka, kao i oni mlađi koji su našli zaposlenje izvan zavičaja svojih otaca.

Priča se da je početak crkvice bio u Adžijinu docu, to bi prema današnjem nazivlju bio Mali Javornik i to u vrijeme kada je tamo, kao i na Velikom Javorniku bilo puno ljetnih stanova. Kažu da se i danas tamo poznaju temelji nekadašnje crkvice. Kasnije Veliko Rujno postaje središnje ljetno naselje i crkvica se preseljava na današnje mjesto. Sadašnju je crkvicu »pomoću Boga i Starigrada na čast Velike Gospe podigao don Ante Adžija 1930. godine«, legendarni starogradski župnik i planinar, kako to piše na pročelju. Uz crkvicu je 1932. godine dozidana cisterna »Za banovanja dr. Tartagliae, dr. Jablanovića načelnika t. d. i ing. Matulovića.« A ispod gornjeg natpisa ime jednog inženjera sklesano je, kažu da nije dao obećani prilog.

I ove 1973. godine našlo se na Rujnu dvije stotine, a možda i više ljudi. Mnogi od njih, stari i mlađi, došli na ognjišta svojih otaca, susreću se prijatelji iz mладости da se porazgovore o onim svojim vremenima. Nekad je u goste don Ante Adžiji dolazio prijatelj, pravoslavni paroh iz ličkog Počitelja s druge strane Velebita. A don Ante uzvraćao je posjet parohu Miloju Došenu 28. kolovoza iste godine, to jest 13 dana kasnije, kada je tamo bilo istovrsno proštenje. To dugogodišnje prijateljstvo i poznanstvo prekinuo je prošli rat, u kome su obadvjica izgubila živote. Istih dana susretali su se ovdje i mnogi drugi planinari, najčešće Ivan Gojtan, poznati gospički planinar, Dane Vuković, liječnik iz Gospića i Umberto Giometta iz Splita. Danas ovom prekovelebitskom stazom iz Počitelja preko Rudina, Oglavinovca i Ribničkih vrata dolaze rijetki prolaznici,

prošli rat prekinuo je i ugasio stara poznanstva.

Ipak običaji ostaju i žive, doduše malo promijenjeni. I danas djevojke iz Starigrada, na gradsku obućenu, poslije mise nose Gospiću sliku po ogradama oko crkvice, a u prijašnja vremena slika se nosila oko cijelog polja. A na kraju procesije, pred samom crkvom, svi prisutni provlače se ispod slike. Taj posljednji običaj, ostatak nekog starog vjerovanja, vjerojatno iz mitoloških vremena, odvija se, bez, inače prisutnog, sadašnjeg starogradskog župnika Čedomila Suprahe, jer on po nekim novim crkvenim propisima ne odobrava taj čin i ne sudjeluje pri njemu. I danas ljudi daruju crkvu, ali samo novcem, bakice oko oltara obilaze obećane zavjete i u pojedinim trenucima čini se da je vrijeme stalo i da se ništa nije promijenilo, ni Višerujna, ni crkva, ni ljudi. Jedino ove godine ostade nad oltarom slika modernog izraza prikazujući pastire, planinare i alpiniste, svakog na svom poslu, u odsjaju eksplozije atomske bombe, dar zadarskog planinara i slikara-amatera.

Nekad su večeri bile nastavak tog svečanog dana. Ispred stanova palili su se kriesovi. I stari i mlađi sjedili su oko vatre pjevajući svoje otegnute deseteračke napjeve, zbijajući životne zmode u nekoliko stihova, a zatim pričali i prepričavali davne doživljaje pretvarajući ih u legende i tako ih uljepšane i proširene prenosili s koljena na koljeno. Sada se već u rano poslijepodne razilazi većina svijeta. Stočari brzaju k svojim osamljenim stadima na više pašnjake. Vidjeli su svoje stare prijatelje, a ako je netko izostao ona je sigurno da više nikada ne će ni doći. Jer ovaj dan njihov je najstalniji sastanak kada nakon dva mjeseca pašarenja prave planove za odlazak iz planine i svakog slijedećeg jutra očekuju mraž. Netko mudar davno je rekao da je Velika Gospa jesenski svetac i da se do tog dana mogu svi uzaludno moliti za kišu, a da će je on sam izmolti poslije Gospojine. I ta višestoljetna vremenska prognoza ovdje se redovito ostvaruje i sačuvaj bože da oni ne bi te izreke spomenuli po nekoliko puta prije rastanka. I tako se njihovi sastanci i rastanci počinju i završavaju skoro istim riječima i prolaze u prepričavanju istih dogadaja na različite načine.

I odlaze. Preko Buljme ili kroz Borovnik na Veliku Paklenicu. Ostali posjetiocici iz Starigrada ili iz daljih mjesta spuštaju se većinom preko Vučića mirila kroz zaseoke Mali i Veliki Vaganac prema moru. Starice i starci spuštaju se po najsurovijem kamenjaru uzanim, njima dobro poznatim putovima, danas sve više zaraštemim. Mladarija promatra napuštene usputne stanove bez riječi ne vjerujući da su njihovi roditelji tu ostavili mladost. Starci samo uzdahnu i svakih polasata otprilike izgovore tečnom i jasnom ikavicom: Ovdje se sidi, sid'mo i mi. Ta mjesta za odmor pomno su odabrania tko zna kada. Ili su u blizini kuća ili na kamenju iznad

njihovih dolinica odakle onda promatra svatko svoje njivice i svoj dom. Nad većincem ugaslim ognjištima lebdi tišina i pjesma ona slavonska kao da s vjetrićem stišanom struji s planine i nosi bolnu istinu za tamo i za ovdje:

Ne mogu više ljubiti ko prije,
ni pjesme pjevat one naše stare,
jer vrijeme ovo više nije
za konje vrane i ratare.

Tu negdje lijevo od Jatara prema moru je i Opuvani dolac, dugogodišnje mirilo ovih zaselaka. Više mu nema ni poznatka, izgubilo je davno svoju svrhu, jer rijetki danas umiru u planini. Jedini bi možda pažljivi promatrač na Ribničkim vratima iznad Velikog Rujna mogao otkriti kamene ploče na koje su polagani mrtvi pri prijenosu ka vječnom počivalištu.

Samotni starci spuštaju se prema Starigradu. To su oni isti ljudi što su pred petnaestak godina donosili janjeće meso u Starigrad i prodavali ga pod smokvom na livadi preko puta današnjeg Turističkog ureda. Na običnom brvnu sjeklo se meso, a starinska vaga visjela je na ogranku. Kad su bili podmirenii svi prisutni, vlasnik je otišao i pokrio meso čistom krpom. Poslije su dolazili kupci, sami sjekli, sami vagali i ostavljali novac pod kamen da ga vjetar ne odnese. Oko podne povratio se vlasnik, pokupio novac i otišao u planinu.

Da, to je bilo ljeta 1958. kada je kilogram janjećeg mesa vrijedio 200 ondašnjih dinara. A cesta bila ona stara, prašnjava.

Danas je u Starigradu desetorokatni hotel Alan i rijeka motoriziranih turista teče po asfaltnoj cesti. I to odnosi mladost na nepoznate tude puteve s kojih se rijetko tko vraća.

Ipak Velebit živi. Još su tamo stada, još stare staze zvone koracima, a mlađi Dalmatinac s vrha Malovana ugovara sastanak sa pastircim sa Bunovca. S vrha ozračenog večernjim rumenilom jeka prenosi preko brda:

— Katoooooo, je si li napasla?
Odgovora nema.

— Katoooooo, kad sunce upočine doć' ču u Cesarov do! Tišina traje, kao da čeka da mrak odsječe dan od noći.

— Hoćeš li doći?

— Hoću! — stiže odgovor iz Bunjevačke drage zastre već mrakom. I tako će Velebit živjeti sa svojim rijetkim stočarima, teći će noći samotnika u zagrljaju pod zvijezdama i uz svjedočenje vuka i medvjeda.

Jedni će ostajati ovdje samotni i okamenjeni, a drugi će se razasuti po cijelom svijetu. I tko zna čija je staza prava? Da li Šimelina Nikole Jurjevića i drugih stočara i da li im je dosta sunce, zvijezde i kamen da ih zaustavi ovdje. I rika njihova bika Krilote, što se ugojen i ponosan ustobocio na vrhu Malovana, i riče i buče povazdan. I čije li zvijezde sjaje onako sjajno kao njihove, one bistre zvijezde nad samotnicima velebitskim.

Pregršt bilježaka o Hrvatskom zagorju

Prigodom 400-godišnjice Gupčeve seljačke bune

Prof. dr VLADIMIR BLAŠKOVIĆ

ZAGREB

Nešto kao uvodna riječ i napomena autora. Ove bilješke o Hrvatskom zagorju nisu planinarski putopis, a nisu ni prikaz isključivo samo planinske prirode Zagorja. Neosporno je, da u Hrvatskom zagorju ima veoma mnogo prirodnih elemenata izrazito planinarskog značaja. Zbog toga je ta naša osebujna prirodna regija najuže povezana sa životom i razvojem hrvatskog planinarstva od njegovih organizacionih početaka od prije stotinu godina do danas.

U ovome članku autor je sastavio kompilacijski sažetak i prigodni izbor ulomaka svojih ranije objavljenih radova i misli o mnogostruko zanimljivom i dragom zagorskom kraju posvećujući taj publicistički prilog aktuelnoj i osobito značajnom povijesnom jubileju 400-godišnjice zagorske seljačke bune i svjetloj uspomeni njenoga legendarnog vođe Matije Ambrozija Gupca.

Autor ovog prikaza smatra, da time i on i uredništvo »Naših planina« izvrsavaju ne samo svoju društvenu i etičku obvezu nego i časnu patriotsku dužnost.

Pitoma raskoš nabubrenog reljefa. Skladan mozaik oblika i boja. Inspirativne osobitosti prirodnih ljepota. Privlačne draži bukoličkog plandovanja. Razasuta slikovitost starinskih naselja. Pepeļjušna zagatist Škrte mokete i gnjecava ljepljivost ilovačastih putova i staza. Vječit glad za zemljom. Goluždrava djeca u zakorovljenim trnacima. Lepezasti rep puranskog ukrasa u dubrovitom dvorištu. Raskokodane kokoši. Brbljave race u žabokrečinastim mlakama. Usprkos napretku i današnjici podosta još naherenih i škopom pokrivenih krovova.

Takve misli i asocijativne prdodžbe isprepliću se mozgovnim vijugama kad je riječ o onom geografskom prostoru što ga jednostavno i kratko zovemo **Zagorje**. Budući da u hrvatskoj i ostaloj slavenskoj toponomastici postoji mnogo imena zagorja i naziva zagorskog značaja, potrebno je istaći točnije i određenije, da je ovdje riječ o posebno zanimljivoj regiji sjeverozapadnog dijelka hrvatskog narodnog prostora, kome je pravo i potpuno ime **Hrvatsko zagorje**.

Zatalasani pejzaž medvedničkog prigorja i orografski zamršen a genetički posebno složen splet Ivančice, Strahinčice, Strugače, Medvednice, Macelja i ostalih zagorskih gora i njihova podgorja osobito je lijep i po mnogo čemu posebno dragi kutak naše domovine. Priroda, nedostižan majstor nad majstorima u oblikovanju i skladanju još uvijek zagonetne materije, tu, u Zagorju nije bila škrtka. Kao da je baš tu bila iznimno razigrana i nestasna u svom stvaralačkom cizeliranju Zemljina površja. Na razmjerno malenom prostoru od samo nekoliko stotina četvornih kilometara ona je tu razasipala punu pregršt svojih darova stvarajući pojave i oblike koji nedoljivo mame radoznalost prirodoslovnih stručnjaka i plijene pažnju čovjeka s razvijenim osjećajem i smislom za lijepo.

Kao da su neke nevidljive divovske ruke na sve strane zagorskog prostora razasule i razastrele oširok snop brdovitih lanaca, strmenitih hrbata i brežuljkastih kosa ispresjecanih lugovima, dolovima i prodolicama s bezbrojem uzanih jaraka i nepresušnih gorских potočića. Sve to slikovito isprepleteno ozelenjelim šumarcima i maljušnim česticama uzoranih njiva ili rudinastih njivic. Prošarano sjenokosnim plohamama. Okićeno starim trnacima i bogatom paletom pejzažne pitoresknosti milijuna brižno njegovanih čokota vinske loze skladno poredanih u tisuće katastralnih jutara i (tko da pobroji koliko) hvati opjevanih i slavnih zagorskih gorica.

Oku i duši ugodna slika Zagorja ukazuje se putniku, namjerniku, i posjetiocu ma s koje strane ili preko bilo koga prijevoja dolazio u taj kraj: i preko bistričkoga Laza, i preko zanemarenog cestovnog labirinta Bele i Područja, i preko golubovečke Veternice, i preko serpentinskog prijelaza iz doline Sutle u pregradski tjesnac Kosteljine, i preko svetogorske prečage slovenskog Bizeљa. Svojevršno je sugestivan i znanstveno posebno interesantan nizijski prilaz dolinom Sutle ili pak širok rastvorenim ušćem dolinske ravni rijeke Krapine između Marijagoričkog humlja i opjevanih medvedničkih Kamenih svatova. Uvijek i odasvud lijepo i privlačno.

U tom prostoru i međuprostoru nanizala su se, skupčala i raspršila ili poput pilića oko kvočke okupila se oko tornjića prastarih crkvica mnogobrojna sela, zaseoci i okućeni osebunjci, veća ili manja naselja i davninom već patinizirana staništa korjenitih hrvatskih Zagoraca. Mnogo registriranih, a podosta još ni u kojoj specijalnoj ili primijenjenoj geografskoj karti označenih prebivališta ne-

kadašnje stopostotne zagorske sirotinje i gospoštijskih kmetova.

Postojali su tu nekad feudalni veleposjedi svjetovne i crkvene gospode. Nekad čvrste kule i burgovi, danas nazubljene ruševine i raščem prekriveni ostaci ostataka. Dvorovi i dvorci visokoga plemstva, grofova i baruna. Plemenitaške kurije zagorskih šljivara. Šaroliko društvo prepuno suprotnosti i gorke životne zbilje. Kao u kakvog priči: nekad bilo, sad se spominjalo. Ipak, uz neminovine društvene promjene što ih je donosilo i što ih i danas donosi samo vrijeme, prirodno i naseobeno taj kraj ostao je manje-više kakav je i nekad bio: osebujan i posebno drag, uvijek lijepi kutak hrvatskog ozemlja.

Bogatoj riznici prirodnih, povijesnih, kulturnih i narodnih osobitosti naše domovine Hrvatsko je zagorje podarilo takve vrednote, koje »trajnije od mijedi« učvršćuju poštovanje, ljubav i naklonost prema tom dragom kajkavskom kraju.

Zanosni spjev HORVATSKA DOMOVINA Antuna Mihanovića Petropoljskog, to nepatvorenovo svjedočanstvo probuđenog i živo rasplamsalog hrvatskog narodnog osjećanja niklo je prije stotinu trideset i osam godina u Hrvatskom zagorju. To snažno lirsko svjedočanstvo iskrenog rodoljublja ilirsko-južnoslavjanske romantike, što je doskora dobilo obilježje i neuništiv pečat hrvatske narodne himne, pedesetšest Mihanovićevih stihova vješto složenih u četraest katica ili strofa danas već klasičnog hrvatskog rodoljubivog pjesništva, niklo je u bubrežastom pejzažu cesogradskog ogranka Kostelskoga gorja, u području gizdavo ustobočena vrha Japice (509 m) i njegova klanječko-tuheljskog pobrda.

Mihanovićevi osmerački stihovi, rođeni uz žubor sutlanskog vodotoka, nastali su u kraju sugestivno lijepom i privlačnom. Nastali su tamo, gdje je Sutla stješnjena vapnenjačkim stijenama u vegetacijski bujnu sutječicu ili klanac **Zelenjaka**, na razmudi dviju komplementarnih mikroregija. Mihanovićeva je veljepesam i hrvatska narodna himna nikla i rođena na razmudi nerazdruživog mu tisućeljetnog susjedstva vinorodnog slovenskog Biželjskog. Nikla je u rodnom kraju i zavičaju za života već legendarnog zagorskog sina rođenog od oca Hrvata i majke Slovenke Josipa Žroza Tita. Kamenita simbolika visoko spomenika u toj sutjesici obilježava danas kulturno-povijesni značaj i narodno značenje sutlanskog Zelenjaka i njegova najljepšeg dijelka nazvanog **Mihanovićev dol**.

Na drugoj strani zagorskog prostora, u valovitom spletu medvedničkog prigorja, podgorja i humlja staroslavni je **Gupčev zavičaj**. Tisućljetni zavičaj čistokrvnih hrvatskih Zagoraca, slavnih starih, nekadašnjih i do naših dana uvijek borbeno narogušenih i buntovno raspoloženih zagorskih puntara.

U tom je kraju lazanska prijevojna vjetrometina. Bogovski pejzaž s cestovnom saobraćajnicom i serpentinastom žilom kučavicom građenom prije malone puno stoljeće (1878–79). Pri dnu njezine uzbrdice i velike okuke na kašinskoj ili posavsko-prigorskoj strani Medvednice u danas na žalost zanemarenju i lišajem obraslu spomen-ploču uklesano je, da je ta cesta građena »troškom Kraljevine za bana Ivana Mažuranića da bude na korist Zagorcu i Prigorcu«. Kasnije, između dva svjetska rata, lazanski su cestovni prijevoj simbolički nazvali »zagorski Semmering«. Taj naziv s izrazitim sadržajem i prizvukom izvanredne prirodne spektakularnosti ostao je do danas.

U zagrljaju tog **zagorskog Semmeringa** s visinskem dominantom od 427 metara, nedaleko od barokizirane crkvice svetoga Jandraša i solidno građene visokoprizemnice stare pučke škole, donatorskog objekta primjernog mecenatstva po mnogo čemu znamenitog marijabistričkog župnika dra Jurja Žerjavića, ispeo se oširok brijež izvornog i osebujnog zagorskog imena **Pičirit**.

Davno je već tome, da su ga tako okrstili duhoviti stari Zagorci zbog njegova guzolika prirodna oblika, kojim prći ili (dijalektalno) »pići« i strši do 480 metara uvis njegov tubasti visinski čunj. Kasnije su geodetski čistunci, jezikoslovni sramežljivci i civilizirani hipokrite to staro zagorsko narodno ime toponomastički »upristojmili« i u specijalne karte ubilježili kao **Oštri Hum**. I kako je to jednom bilo ubilježeno u geografske karte tako se to kasnije prenosilo iz jedne karte u drugu i ostalo je do danas i prenijet će se u budućnost: Oštri Hum.

Koliko je poznato autoru ovoga prikaza, u najnovije doba, otprilike prije petnaestak godina, ugledni naš speleolog i planinarski drug ing. Srećko Božićević izradio je jednu primjenjenu geografsku kartu tog zagorskog područja i u njoj pravilno i pošteno označio Oštri Hum njegovim prastarim narodnim imenom, ali ta dobro izrađena karta nije doživjela svoju šиру praktičnu primjenu i zasluzeno upotrebljivo vrijednost.

Ako je, dakle, Ošti Hum možda ponešto neobičan svojim oblikom i originalnim starim zagorskim imenom, on je ipak jedan od najljepših prirodnih vidikovaca u osrčju Gupčeva puntarskog zavičaja. Pribojavam se, da je taj brijež suvremenoj planinarskoj generaciji na žalost vrlo malo i gotovo nikako poznat i sumnjam, da li je u posljednjih četvrt stoljeća barem desetak planinara zakoračilo na njega i nauživalo se možda najljepše panorame uvijek nam dragog Hrvatskog zagorja.

Sirok je i dalek vidik s lazanskog Oštrog Huma. Za vedra i osunčana dama vidik je fascinant. Horizont obrubljuju i zatvaraju sljemenja, bila i hrpti Medvednice, Žumberačke gore (ili Gorjanaca), Bohora, Boča, Donačke gore, Strahinčice, Ivančice i u sjeveroistočnom kutu niskoga no ipak markantnoga Kalnika. Unutar toga nepravilna

Oroslavje ili Oroslavljie
(gdje orlovi svoje slave slave)

Nekad: jedan od najljepših baroknih dvoraca Zagorja.

Danas: ni kamen na kamenu... Izgorio, razrušen, nestao. Oroslavski dvorac, nekadašnje vlasništvo vlastelinskih obitelji Sermage i Vranyczany, bio je četverouglastog tlocrta s unutrašnjim dvorištem i s cilindričnim kulama na uglovima, imao je reprezentativan ulaz s verandom na stupovima. Unutrašnjost dvorca bila je oslikana scenama iz mitologije. Oko dvorca bio je uzoran perivoj sa sjenicama, ribnjakom i tempiettom. (Podaci: dr Andela Horvat, Enciklopedija likovnih umjetnosti; III, 601; Zagreb 1964.)

kruga nabubrila su i zatalasala se raznoimenovana humlja i vinorodne plasine Kosteljskoga i Maceljskoga gorja. Nekosredno ispod i oko tog prastarog Pičirita, na jednoj strani od Laza preko Podgorja i Marije Bistrice do čunjastog zrenika Vinskoga vrha između Poljanice, Sušobrega i Globoceca, a u drugom smjeru od Laza preko Svetog Mateja, Karivaroša i Slanog Potoka do Gupčeve Gornje Stubice, i još dalje do Pustodola, Kraljevog Vrha, Kapelščaka, Oroslavija i Andraševca, sve se to pružilo kao na raširenu dlanu i ljeska se na suncu i godi oku pogled na **zavičaj nepatvorenih hrvatskih zagorskih puntara**.

U osebujnom prirodnom perivoju Hrvatskog zagorja i njegovom slikovitom reljefu, dakle baš tu ispod i oko tog nekad zvanog Pičirita ili danas »pristojnije« imenovanog Oštrog Huma, ispod i oko triangulacione kote 480 m, povijesno je središte seljačkog otpora knuti, tlaki, gospoštijskim zločinima, grijehu teškom i preveliku zlu. Središte otpora

krvavoteškom bezumlju feudalaca znamenite i mučne godine 1573. Tu je Podgradi, Tugonica i Hum, nekoliko raznoimenovanih Humova. Tu je Gusakovec, Šagudovec i Selnica, pa onda Banščica, Modrovec, Matenčići, Vinterovec i Hrenica, tu su Samci, Pasanska i Orešova Gorica, zatim Volavec, Jakšinec i Hižakovec, Milekovo selo, Čupekovo i Sikirjevo selo i tako redom, i tako dalje.

Ne zadirući u predaleku prošlost, tu su nekad, donedavno, u prošloime i još u ovome stoljeću, bili veleposjedi baruna Hellenbacha u marijabistričkoj mikroregiji (u Podgradu, Poljanici, Tugonici, Bistričkom Humu), grofa Oršić u gornjostubičkim Samcima, baruna Raucha u oširokom reviru Golubovca između Gornje Stubice, bila su tu posjedovna dobra i kurije starih plemenitaških obitelji, neke i s kupljenim barunatima. U Orešovo Gorici bili su Pisačići, u Karivarošu Beloševići, u Stubičkom Humu Praunspergeri, pa Schuffi i kasnije Horvat-Fabijanci, bili su tu

još Raškaj, Rupi, Eisert-Kovačić i još poneki. Uistinu, vrlo šarolika naseobena i društvena struktura nekadašnjeg Hrvatskog zagorja.

Suvremeno je Zagorje drukčije. Mnogo se toga izmijenilo. Podosta je toga još i ostalo. Starina se još ponegdje čuva i postuje. Ipak, uza sve to, Hrvatsko je zagorje uistinu osobit kraj: prirodno zanimljiv, pun draži što gode oku i srcu, povjesno i kulturno ne samo bogat već i posebno značajan, gospodarski nimalo bezvrijedan i beznačajan, turistički po mnogo čemu veoma atraktivan.

Istinski je »lijepa naša domovina« to naše dragو Hrvatsko zagorje i njega doista može osjetiti, proosjetiti i doživjeti — kako reče starina Đuro Szabo — »samo onaj, tko ima srca, duše i oči u uši...« I koliko god nije moguće ni zamisliti zemlju Hrvatsku bez valovitog humla i razgranatog pobrda Hrvatskog zagorja, premda se odvajkada širom hrvatske domovine pretače riječ i ponosni spomen o zagorskoj »staroj slavi djedovine«, ipak — kako li to samo čudno i neobično zvuči — pojmovi o geografskom prostoru vrlo često spominjane zagorske prirodne regije tog našeg Hrvatskog zagorja, sve do naših dana čak ni među znanstvenicima i stručnjima nisu bili potpuno jasni ni dovoljno ujednačeni.

Poštujući rezultate ranijih znanstvenih radova, cijeneći prethodna makar i nepotpuna ali dobronamjerna nastojanja i pokušaje oko determiniranja (određivanja) prostornog razsezanja Zagorja, koristeći se medutim autopisijom, neposrednim zapožanjima i radom na samome terenu, proživjevši mnogo godina u srcu Zagorja (u kome je prohodao i odrastao), uvažavajući povjesna zbivanja i suvremenu stvarnost zagorskog života, pisac ovog prigodnog esejičkog prikaza matra, da je najrealnije **prostor Hrvatskog zagorja** ukratko i sažeto odrediti ovako:

Zapadna mu je prirodna međa čitav tok rijeke Sutle. Na sjeverozapadu i sjeveru prirodna međa podudara se s razvodjem porječja gornje Bednje, odnosno Bednjinih pritoka Žarovnice i Voće, odakle nas vodi na brežuljkasto humlje niskoga hrpta Topličke gore. S Topličke gore zagorska se međa spušta na sjeveroistoku u dolinu Bednje i presijecajući tu rijeku i njenu dolinu kod Sibovca prelazi na ispone Kalničke gore. Najviši vrh Kalničke gore, Vranilac (643 m), izraziti je međa između Zagorja na sjeveru i Prigorja na jugu. Jugozapadno od Kalničke gore izdužila se (42 km) grbina Medvednica, koja zatvara Zagorje na istoku i jugoistoku. Medvednica se kod Podsuseda strmo ruši u Savu, koja između ušća Sutle i Krapine omeđuje Hrvatsko zagorje s južne strane.

Razlomljeni planinski greben Ivančica — Veternica — Strahinčica — Kuna gora razdvaja Zagorje u dva dijela: a) južno, unutarne ili **donje Zagorje** između Kostelske gore, Strahinčice, Ivančice, Kalničke gore i

Medvednice; b) sjeverno, vanjsko ili **gornje Zagorje** sjevernije od Ivančice i Strahinčice, između Maceljske i Topličke gore.

Osim u svome habilitacionom spisu te u nekim stručnim prilozima, o problemu zagorskog prostora i njegovu determiniranju autor ovih bilježaka o Hrvatskom zagorju objavio je god. 1958. studiju u »Našim planinama« (god. X, br. 4, str. 231-246) pod naslovom »Prostor i reljef Hrvatskog zagorja«. Ta teza i prostorno međašenje Zagorja, kako je najsazetičije prikazano i ovdje, u geografskim i ostalim znanstvenim krugovima ostalo je do danas bez prigovora i zamjerke.

Geomorfološki vrlo dinamičan reljef čitavog Zagorja razlomljen je mnogobrojnim rasjedima, ispresijecan slikovitim sutjeskama i raznoliko ispresavijan pokrovnim talozima, naboran humovitim isponima mnogobrojnih planinskih ogranačaka i rebrastih gorskih kosa. Kao što je taj reljef geomorfološki vrlo dinamičan tako mu je šarolik i petrografsko-geološki sastav i proces njegove geneze, njegova postanka i razvitka. Zagorske rubne i unutrašnje planine, pretežno blagih pristranaka i humovitih ogranačaka, izbrazdane su mnogim tekućicama i ljevkovitim vodotocima mineralnih vrelaca.

Sve to stvara bogato narovašen, slikovito namreškan i oroplastično veoma živahan reljef prepun najraznovrsnijih geomorfoloških pojava i osobitosti. Tu nalazimo okomite stijene, raspucane antiklinale i razdrte rasjedine, tu su terasasti proplanci, gorske zaravn i plastiaste grbine vinskoga humla. Tu ima sinklinalnih ulegnuća i topičkih basena, širokih pokosina i prostranih lugova, stješnjenih prodolica i uzanih klanaca, vrtaćastih ljevakova i krških bezdani s pećinskim ukrasima šupljikavog vapnenjačkog podzemlja. Zbog toga Zagorje obiluje prirodnim krasotama, zbog toga ono i jest lijepo i turistički atraktivno, tek, čini se, ta istina i stvarnost još uvijek nije dovoljno poznata, a nije ni društveno-gospodarski dovoljno i razborito iskorištena.

O tome, da je u zagorskom pejzažu čovjek živio već prije trideset i više tisuća godina (podsjetimo se: krapinski pračovjek!), da je u Hrvatskom zagorju ispisan i znatan dio hrvatske povijesti, da je tu zasjala i razgorjevala se buntovno plebejska luč gornjostubičkoga kmata Matije Gupca, pisano je operovano već u »Našim planinama«, i zbog toga o tome ovdje neće biti govora. Radoznalost našu golica nešto drugo. Nešto što nije samo priroda, ali je nerazdvojno vezano uz nju i život čovjeka u njoj.

Od davnih davnina život Zagoraca bio je prigneđen i težak. Veoma težak. Tu se životarilo vrlo mučno. Po onoj narodnoj: za živjeti premalo, za umrijeti previše. Ni glad nije bila tu nepoznanica. Pretežni dio seoskoga, ili još određenije seljačkoga stanovništva bili su bezobzirno iskorištavani kmetski bezemljaši i golači, u najpovoljnijem

slučaju napoličari plemenite veleposjedničke gospode. Strpljiva, ponizna, bogobojažna, teškim poslovima vična zagorska raja. U drugoj polovici prošlog stoljeća, kad je prestarjeli feudalizam uvelike već bio razlabiljen i ublažen, stari zadružni domovi Zagoraca još su uvijek imali po devedeset, trideset pa i više živih glava ili duša. Isto toliko i želudaca. Sve to trebalo je nahraniti i uzdržavati od šaćeve vrlo posnog zemljšta. Ukoliko ga je upće bilo. Pa još k tome usitnjene i rasparčanog na mnogo majušnih, za obradu nepodesnih proizvodnih čestica. I — živi od toga.

Kao suprotnost pogolema i do mučnosti teška, zagorski je pejzaž bio iskićen gizdavim dvorcima i raskošnim perivojima plavokrvne gospode stranog i domaćeg roda. Dvorići, perivoji s jezercima, labudovima, čamcima, ukrasnim statuetama, sjenicama, paviljonima, vrtuljcima, njihalkama i raznolikim uredajima za ugodnu gospoštiju razonodu. Perivoji prepuni botaničkih egzota i brižno njegovanih krasnica, izvanredni arboreumi i hortikulturni cvjetnjaci. Živa nepatvorena feudalna stvarnost usred društveno zaostale i klasno eksplorirane zagorske sirotinje.

S proljeća, ljeti i ujesen stotine mlađih i snažnih zagorskih mišica, i muških i ženskih, preoravalo je gospoštiske njive, plijevilo gospoštiske povrtnjake, čistilo gospoštiske voćnjake, kosilo gospoštiske sjenokoše, okrajalo gospoštiske vinograde, prskalo galijom tisuće oplemenjenih čokota vinoloze i tako dalje. Sve dobro, bolje i najbolje bilo je gospoštisko. Maljušni svoj osebunjak i parcelicu svoga trsja, svojih gorica, svoje sirotinje, seljak je lako obradio u slobodno vrijeme nakon što je prethodno odradio mukotrpnu obvezu svom gospodinu i pritom (eventualno) zaradio još koju nadničarsku forintu za otplate kukuruznoga kruha i dučanskoga duga seoskom trgovčiću. Takva je, eto, bila zagorska životna stvarnost.

Prošloga stoljeća u gorčinu zagorskoga kruha svagdašnjega zamiješeno je životvorno zrje hrvatskog narodnog osjećanja i te su se iskre počele već prije stotinjak godina razgorijevati u snažne plamičke napredne nacionalne i društvene svijesti. Tradicionalni, majčinim mlijekom usisani osjećaj Zagoraca za pravdu i pravicu amalgamirao je nov poriv i težnju za boljim životom i narodnom slobodom. Zagorac je oduvijek bio radin čovjek. On hoće i zna raditi, ali ne želi biti gladan. Ni odrpan, ni bos. Ni obezvrijeđen do ništice.

Usprkos vremenu, poveljama i papirnatim odredbama feudalni društveni odnosi postojali su stvarno u Hrvatskom zgorju i kao neko naslijedeno ili običajno pravo, u ovom ili onom obliku, zadržali se i održavali sve do ratnog kolopleta i kataklizma Četrnaeste. U okviru krupnih društvenih suprotnosti i mnogobrojnih proturječnosti, u tom etnički najčišćem hrvatskom kraju sebeljubivo su se iživljavala i svjetovna i crkvena presvjetljetla gospoda tjerajući svojevrsnu šegu i sa zakonom i sa seljakom, stvarno obespravljenim kmetom.

Onda odjednom, elementarnom je snagom zatutnjilo, zagrmjelo, prasnulo. Stare slobodarske težnje Zagoraca zabljesnule su reflektorskim sjajem. Ponovno uzdignuta buntovna plebejska luč Matije Gupca, Lom i slom oligarhijskog cinizma. Epohalna epopeja klasnog sukoba. Impozantan udjel hrvatskih Zagoraca u revolucionarnoj narodnooslobodilačkoj borbi duboko je impresionantno posvjedočen čitavom legijom poginulih boraca i žrtava nacifašističkog terora. Častan doprinos narodnom ponosu i slavi, htio tko to danas priznati (ili poreći) ili ne, svjedoče njihova imena urezana i uklesana u tvrdi kamen skromnih ratnih spomenika širom čitavog Hrvatskog zagorja.

Vrijeme je pregazilo feudalne dvorce, aristokratske grbove i krune, unapređene vlastelinske kočijaše, gospoštiske veleposjede i tlaku otvorenu i prikrivenu. I još mnogo toga. Kao što je vrijeme gradilo, tako je vrijeme i razgradilo. Neki od starih zagorskih dvoraca postoje i danas, žive ili životare novim sadržajem svoje svakodnevice. Neke dvorce i kurije izgriza Zub vremena. Usprkos kulturno-historijskom značenju i umjetničkoj vrijednosti, ti oronuli svjedoci ne tako davne prošlosti vegetiraju i propadaju ne dajući baš najbolju ocjenu i svjedodžbu suvremenom pokoljenju.

Neki su od tih dvorova, dvoraca, utvrđenih burgova i gospoštiskih zamaka posve razrušeni, neki su spaljeni, neki devastacijom posve opustošeni, neki nestali zauvijek. Nema više ni Gredica Ljube Babića ili Ksavera Šandora Gjalskoga. Na duboko uzemljenim temeljima njegove perivojem uljepšane stare zagorske kurije niklo je prije desetak-petnaest godina nekakvo birtijsko zdanje, za koje mnoge neznalice misle i stupidni skorojevići vjeruju, da je baš taj nakaradni građevinski objekt s reklamnim ugostiteljskim cimerom uistinu bio nekad vlasništvo i domicilni tuskulum autora Illustrissimusa Bathoricha, Đurđice Agićeve, Janka Borislavice i drugih darovito pisanih propovijedaka.

Nestao je i oroslavski ljepotan — dvorac baruna Vranyczany, u kome je šarolike pokladnice spektakularno majstorski režirao intendant i reorganizator »hrvatskoga glumista« Stjepan plemeniti Miletić, alias Milletich, osobni prijatelj baruna i česti gost njegova oroslavskog dvorca. Još u prvom deceniju ovog stoljeća po oroslavskoj fasadi Vranyczanyjeva dvorca penjali su se i vrištali umaškareni harlekini prigodom svakogodišnjih sastanaka i razonodnih prireda zagorske aristokracije. Tu su se našli grofovi, baruni i ostala visokorodna plavokrvna čeljad. Bili su tu Erdödy, Vojkffy (Vojković), Bombellesi, Rauchi, Kulmeri, Vranyczany, Hellenbach, Draškovići, Oršići, Bedekovići, Matačići i kako li se još sve ne zvahu. Tada su uz bještanju iluminaciju dvorca i perivoja praske raznobojne rakete i parajući topli večernji zrak presijacale nebo. Svega je toga nestalo, a dvorac su uništili požari, najprije 1948. godine, a srovnilo sa zemljom 1958.

No i prije požara, između dva svjetska rata, u njemu su već štektali i čegrtali tkalački

stanovi tekstilne tvornice. Dvorca je nestalo, a divotni perivoj oko njega s raritetnim botaničkim inventarom (kuda je dovodio na studij svoje studente) osnivač botaničkoga vrta u Zagrebu, sveučilišni profesor dr Antun Heinz danas je zakoravljen, zaboravljen neočišćen i podsjeća na smežuravu neurednost prvljavog starca. Vremena su, eto, takva. Jedno prolazi i nestaje, drugo živi svojim novim, drugačijim, prevrednovanim životom.

Današnje je Hrvatsko zagorje drukčije. Izmijenila se već i fizionomija naselja. Elektrika je prodrla u sva sela i većinu zaseoka. Više se ne trate večeri uz čikaljavu petrolejku ni ne čiha perje uz tesanu luč. Uz titravu svjetlost luči ne ide se više ni na zornice ni na ponoćke. Korjenite su promjene zahvatile i duboko zadrle u srž zagorskoga života. Danas i kuće grade drukčije. Drugačiji je i njihov uredaj i namještaj. Iz dana u dan sve je veća etnografska rijetkost starijska »škopom pokrita hiža«. U kućama trešte radio-aparati i svjetlučaju televizori. U kućanstvima nisu više nepoznane ni hladionici ni strojevi za pranje rublja. Drugačija je već i prehrana, drukčja odjeća i obuća. Nema više bijelih rubača i gaća ni »škornjih na škip«. Pa i meduljudski su odnosi postali drukčiji. Čak je i govorni jezik impregniran inovacijama koje nagradjuju i kvare čistoću izvorne stare zagorske kajkavštine.

Izmijenila se sveukupna životna struktura Zagorja i Zagoraca. Promjene su svudašnje. Od Miljane i Sela Zagorskih do Kraljevog Vrha i Svetog Mateja u podgorini Medvednice, od Bednje i Cvetline do Marije Gorice, Pušće i Zaprešića, širom Zagorja.

Kao svuda tako je i u Zagorju suvremeniji život sav u nekom posebnom gibanju, naročitom pokretu i osobito živoj radnoj dinamičnosti.

U svemu tome životnom previraju i svakodnevnom kalamburu, u gornjostubičkom kraju posebna je užurbanost vrela proljetos i još jesen. Uznemirenost do neurotičnosti. Rovali su buldožeri. Grohotali i brektali čelični strojevi. Čovjek je silovao prirodu i prilagodavao je svojim stvaralačkim željama. I — stvoreno je veliko djelo.

Tu je nikla i danas tu postoji najsuvremenija zagorska kulturno-povijesna i brilljantna umjetnička stvarnost. Na ilovačasto-pepeljušnoj glavici humolikog brešića izronila je, izrasla i nekako nabujala izvanredna turistička atrakcija Hrvatskog zagorja. Stvorena je nova hodočasnička zagorska Meka hrvatskih, slovenskih i svih ostalih jugoslavenskih patriota. Rodoljuba ili patriota u ponajboljem, ponajlepšem, najdobračnjernijem i najnaprednjem suvremenom socijalističkom smislu.

Gornjostubički Samci. Jučerašnji grofovski dvorac Oršića, danas dokumentarna muzealna

vrednota. I u njegovu hortikulturno brižno uređenu okolišu veličanstveno umjetničko djelo majstora kiparskog čekića i dlijeta, Zagorca i akademika Antuna Augustinčića. Grandiozna simbolika. Realističko umjetničko djelo, sadržajno svakome jasno izrečeno. Nema tu nikakvih hipermodernističkih pretjeranosti ni zagonetnih neobičnosti. Sve je tu jasno i razumljivo. Uistinu: veličanstven spomenik besmrtnom Zagorcu Matiju Ambrožiju Gupcu i zagorskoj muškoj punti ljeta Gospodnjega 1573. po takozvanom novom kalendaru.

Otada su minule četiri stotine godina. **1573—1973.** Neosporno: velik i častan jubilej. Hrvatska se povijest ima čime ponositi. Udjel Hrvatskog zagorja u toj časnoj prošlosti pozamašan je i neprijeporan. Tisuće žrtava feudalne tlače simbolizirane su u herojskoj tragediji puntarskoga vođe s legendarnom užarem komunom na glavi. Nije bitno ni važno da li je to povijesna istina ili ne, ta užarena kruna i ostali detalji vezani uz nju. **Postoji legenda i mit: Matija Gubec. Postoji povijesna istina: seljačka buna.**

Tu zagorsku legendu, mit i povijesnu istinu treba shvatiti, razumjeti i poštovati. Treba je proosjetiti. Tek tada moguće je i ući u bit veličanstvenosti neravnopravne i slavne klanske borbe prve četiri stotine godina. Na tlu Hrvatskog zagorja.

Nestaju i gube se tragovi preživjele zagorske romantičke. Izbljedila je već i društvena nepravda prošlosti. Netko će reći: normalno, jer život teče dalje. Da, teče dalje, ali donosi i nove teškoće i brige.

Ne želeći zapadati u organicistička mudrovana i zastranjivanja ipak je slobodno reći, da su u životno tkivo suvremenog Hrvatskog zagorja ubrizgani preporodni elementi i sokovi novih društvenih odnosa. U grozničavoj žurbi današnjice, kad svuda i sve vrije kao u košnici, osjetljivo povušeni životni standard zagorskog čovjeka ubrzano se rasteže i penje poput termometarske žive u cjevčici. To ne vidjeti ili ne priznati znači ili neznalački pogriješiti ili znalački teško grijesići.

U okviru opće društveno-gospodarske revolucije naše domovine, Hrvatske i Jugoslavije, neminovnu je i epohalnu promjenu doživjelo i još je uvijek proživljava i Hrvatsko zagorje. I tu se rađa novo društvo. I tu porodajne muke i bolove boluje samoupravljački socijalizam. I tu se nastoji oko stvaranja boljeg života. **Gupčev se zavičaj preporoda.** I to je ono najvrđnije.

Takvo je **zagorsko danas.** Golem korak naprijed. Ako pak ima još uvijek štošta što kopka, ruje, taloži nelagodnost i kumuje stvaranju nezadovoljstva (a gdje toga nema!?) ipak — nije uvijek ni vrag tako crn kako ga maljaju. Usprkos mnogo čemu, obzorja su ipak svijetla i puna vedorine koja ohrabruje i jača.

Grlja

UZEIR BEŠIROVIĆ

SARAJEVO

Duga, bijela zavjesa od vode.
Raspletene duge vilinske kose
obješene o kamen.
Raširena bijela vodena lepeza.
Sitni dragulji — kristali.
Laz glečera u siparu.
Ogromni kameni kotao pun
pjenušave bijelo-zelene vode.
Iz daljine izgleda kao da led
visi sa stijene. Ili tako nešto,
ili tome slično? Ništa od toga
nije. To je samo jedan vodo-
pad — Grlja, što se zove. To
je poezija od vode i kamena.
Pjesma bučna i hučna, ali i slikovita.

Koliko je god čovjek gleda i sluša, ne može
da je se nasluša i nagleda. Malo mu je. Neza-
sitan je, željan ostaje tih tonova i žive slike.
Ma koliko puta da je tu dolazio — sa sjetom
odlazi.

Kako da se čovjek ne divi toj smjelosti:
brza planinska rijeka, zapravo rječica, odva-
žno skače u sunovrat, u bezdan i prestaje da
bude voda. Žrtvuje se. Žrtvuje svoju mladost
i snagu. Postaje pjena i draperija, kao naj-
sitrinja i najfinija čipka, nježna, bijela, kao
izliveno srebro.

Njeno doskočište nikada ne obasja ni sun-
ce ni mjesec. Samo ga za vedrog dana nat-
krili duga svojim spektrom kolorita, a ptice
ga često nadlijeću.

Vodopad okružuju visoke planine Bjelič i
Karanfili, a između njihovih padina pružila
se dolina Ropojan, nesumnjivo, najljepša dolina
u masivu Prokletija. To divno čudo pri-
rodne ljepote, vodopad Grlja, nalazi se na
sjeveru Ropojana.

Iako Grlja ima veoma kratak tok i hod,
ljepši joj je od svih drugih prokletijskih vo-
da, ali i najstrašniji.

Put kojim prođe do samoubilačkog skoka,
nalik je na najljepše dvore planinskih vila.
Podsjeća na neobuzdanu mladenačku snagu,
ali kao da je se želi što prije otarasiti. Kao da
joj je snaga i mladost dojadila, pa jednostav-
no želi da je uništi, da ne divlja.

Ta ista voda »samoubica« nakon što prote-
če kroz kamenno podzemlje dugačko nekoliko
stotina metara, ponovno izlazi na svjetlost
dana. Ali ovog puta se odmara. Umorna i iz-
nurena, onemoćala. Lijeno se vuče kao neka
ravnicaška rijeka. Teško bi je prepoznali
ovdje na novom izvoru. Od one pomamnosti,
snage, žive boje i veselosti ništa nije ostalo.
Ovdje je to rijeka starica.

Čudo kako se ta rijeka goropadnica brzo
smirila. Ljudskom umu je to teško pojmljivo.
Eto, i na primjeru Grlje dokaza da je svaka
mladost i snaga prolazna i da vrlo kratko
traje.

Ljeto i planine

SLOBODAN ŽALICA

AO »SARAJEVO«

Ovo su tri priče s mojih ovogodišnjih tura na Romaniju, Čvrsnicu i u Julijskih Alpe. Ne znam zapravo ni sam zašto sam izabrao baš ove, jer bilo je još lijepih tura. Kako se ne sjećati npr. dana koje sam proveo na Treskavici i kada smo, Alija i ja, jednog tihog sunčanog poslijepodneva završavali smjer u Kruni Nikolinih stijena? Kako se ne sjećati uspona u stijeni Oblika gdje smo u prvom ponavljanju ispenjali »Direktni smjer«, ili uspona Sigmundovim kaminom u Čabenskim stijenama? Kako se ne sjećati samotnog lutanja po Prenju, bez teških misli, prepušten miru planine, usponu kroz zapadnu stijenu Otiša i Taraša, na Zelenu Glavu i povratku kroz dolinu Tisovicu i niz Idbar u Čelebić. Kako se ne sjećati u ovim tužnim danima prvomajske ture na Čvrsnicu i bivaka u olujnoj noći na Plasi, zatim idućih dana kad sam imao osjećaj da ponovo otkrivam planine: sunčani dani puni spokojstva i udobna kuća na Vilincu. Predveče, dok je blago, zalazeće sunce zlatno obasjavalo veličanstvene Mezića stijene, gledali bismo, sjedeći pred kućom, kako se iz Pesti-brda ruše golemi slapovi prašnastih lavina. Kako je bio veličanstven osjećaj kada sam probijao veliku strehu izlazeći iz Sigmundovog smjera u V. Vilincu i kada se ispod mene ukazalo suncem obasjano prostranstvo Čvrsnice. Kako su bili čudni i tajanstveni tragovi naših skija što smo ih ostavljali na netaknutim bijelim padinama. Kako se ne sjetiti zimskog solo-uspona Kaminom, kratkim, ali dragim smje-

rom na Romaniji. Kako se ne sjetiti pokusa sa uspona smjerom Dragmana i Lazsowskoga u Mezića stijenama na Čvrsnici? Od 1949. godine, kada su slovenski penjači Andlovic i Šemrov napravili prvenstveni uspon u toj stijeni, ljudska noga nije više tamo kročila. Zato je bilo razumljivo uzbuđenje Alijino i moje kada smo dodirivali i ukopćavali karabinere u stare klinove što su ih Marijan i Emil tu ostavili. Poslije noći provedene u stijeni, zvjezdane noći u kojoj se roji mnoštvo misli, poslije časova »zraka« i osjećaja čudne usamljenosti i saznanja da oko nas na kilometre nema ljudskog bića, i kada smo ustanovali da nemamo više vode. Istina, bili smo stalno u sjeni, ali trebalo je još dugo penjati i, na kraju, spustiti se u naš logor pod stijenom. Bilo je razumno vratiti se. Kako je samo izgledalo tih 250 metara »vožnje« nadolje! Bjeličaste glavice runolista nijemo su se njihale na laganim povjetarcu. Visoko gore ostao je usamljeni divojarac koji nas je svo vrijeme promatrao. Ta stijena je ostavila dubok dojam na mene. Iskušala je našu volju i našu želju do kraja. Ali, poraženih nije bilo, niti to može biti. Da smo ispenjali smjer do kraja bio bi to uspjeh samo utoliko, što bi obogatio naše penjačke kartone jednom brojkom više. Ne, nisam to želio. Nisam želio svladati stijenu po svaku cijenu. Nisam htio penjati s jedinom mišlju na umu, kako to ponekad biva, da bezuvjetno prodrem čitav smjer.

Bogovičke stijene

Kako te stijene za mene imaju fatalno ime! Bogovičke stijene, daleke i usamljene, nalaze se na krajnjem istoku romanjske barijere. Kada bismo se vraćali s uspona u Velikim stijenama ili Djevi, odmarajući se, pogled bi nam često odlutao tamu. I onda smo Alija i ja odlučili: idemo tam! Osamnaestog maja naveče krenuli smo iz Korana. Kada smo izšli iz kotline na prostrane livade, pod nama se ukazao fantastičan prizor: gusta magla, kao more, prekrila je paljansku kotlinu. Golema mjesecjeva lopta sjala je na zvjezanom nebu. Sve je neodoljivo podsjećalo na jesen i moje prve alpinističke korake, ovdje na Romaniji. Do doma smo došli iza pola noći. Na terasi, u toplim vrećama, ugodno smo proveli noć. Sutradan smo nakon četiri sata hoda, uz prilično lutanja kroz šumu, pouzdavši se u loše postavljenu markaciju za Ledenu pećinu, stigli pod stijene. Bile su dalje nego što smo očekivali. Iz

daljine smo već ugledali markantnu, kosu ploču što se sjala kao ogledalo i tako smo se odlučili za smjer.

Nervoza vlada dok pripremamo klinove kojih baš nema pretjerano mnogo. Navezujemo se na žuto i crveno uže i počinjem penjati. Pokušavam slobodno, ali ne ide — kršljivo je i bez oprimaka. Odmah u ljestvice. Sunce prži kroz oblake, sparina je, a s juga se približava »monsun«. Uspio sam prijeći »Tobogan« i glatkou, magnetu ploču, te doći pod prevjesan detalj. Povratak!

Drugi pokusaj 26. maja. Po klinovima pod prevjes, gore kao izmišljena polica, pod stropom. Da ne bismo izvodili komplikovane manevre, Alija odmah ide u priječnicu. Uspio je ispenjati desetak metara, ali je već bilo kasno i zato opet povratak. Četredeset metara kršljive vožnje niz glatke, okomite stijene! Najljepši absajl do sada! Mirak nas je uhvatio dok smo se vraćali u dom. I pored naše želje

da ne zalutamo, držeći se ruba stijena, skrenuli smo u šumu. Ipak, zahvaljujući starim tragovima u snijegu, našli smo put. Sutradan smo u prvom ponavljanju ispenjali istočni brid Zuba (VI, A 1, sa mjestom A 1 e).

Cetraestog jula oko podne opet smo došli u dom. Ubrzo je počela sipiti kiša. Ujutru bih dao sve samo da mogu nastaviti spavati. Ali, »cbaveze« čekaju. Strahovito sam neraspoložen, prohladno je i sivo jutro. Na rubu stijena doručkujemo. Pomalja se sunce i svojom topotom oživljava šumu. Blistave kapi rose začas nestadoše. Već se bolje osjećam. Ispod nas je dolina sva zavita u gustu maglu.

Alija penje po klinovima prvu dužinu do police. Povremeno se čudim kako sam neka mjesta uopće prvi put prošao. Idem u priečnicu, dalje novi problemi. Glatke, isprane ploče svuda oko mene. Iznad glave

maleni stropovi. Priečnica ulijevo. Ispod mene sve više praznine. Izvanredni oprimci u ljusci. Nekoliko metara slobodnog penjanja i već gore naslućujem našu »magičnu« ploču. Kratki, neizraziti žlijeb i na ploči sam! Vičem iz svega glasa. Pravim nekakav poluaniker od dva kline i zovem Aliju da krene. On uspijeva povaditi skoro sve klinove. Glatka strma ploča desno, zatim izlaz kroz markantni, okomiti žlijeb. Alija bi rado išao prvi. Izlaz preko kratkog stjenovitog zida i već rukom dohvačam travu, a gore vidim plavo nebo i crveno uže kako se zateže. Radosni smo i uzbudeni. Vraćamo se u dom i isto veče silazimo u Koran. Castimo se jednom »trešnjom«. Starim, dobrim »čirom« stižemo kasno te noći u Sarajevo. (Smjer »Kroz ploču« u Bogovićkim s. na Romaniji, j. stijena: 100 m; VI, A1; 11 sati).

Veliki Kuk

Kuk je stijena koja je predstavljala prelomicu u mom shvatanju alpinizma. Mnogo sam slušao o toj stijeni od starijih drugova, o njihovim prvim ulascima, bivacima, lošem vremenu, vrućinama... Tako sam sagradio na osnovu priča, svoju sliku te stijene i doživljavao je bezbroj puta uvijek samo s jednom mišiju: da li će uspjeti?

Dvadesetprvog juna smo krenuli: Gafa, Alija i Ja. Užareno korito Radave treperi na putu u susret stijeni. Veličanstvena katedrala Velikog Kuka sve nam je bliža. Razaznajem već karakteristična mjesta. Iza nas su Mezića stijene koje, kada ih god promatram, bude u meni utisak ogromne tajanstvenosti. Možda zbog priča o krivolovcu Meziću i njegovom uzbudljivom lutanju za divokozama po policomu te stijene, možda zbog gustih šuma Osoja i Bulkove glave kojima smo prošle godine u maju Cico. Asim i ja prolazili tražeći lovački put niz Medede. Kakav je samo to silazak bio! Tek sutradan smo se spustili u Divu Grabovicu.

Koritom potoka Zakamenice stižemo do mjesta gdje su dosadašnji penjači bivakirali. Ugodno, pjeskovito mjesto, zaklonjeno kamenim blokovima. Nešto više, u točilu, puni su kazani vode. Kroz sumrak, što je već zvladao promatrano još suncem obasjani Prenj.

Ujutro krećemo oko 4 sata. Neprijatan uspon kroz korito preko lomljivog kamenja i onda ulazimo u smjer preko neverovatno kršljivih, kosih polica. Kod prvih se malih borića navezujemo. Gafa penje po strmom žlijebu, iza Zuba. Teška priečnica ulijevo, ali tu su klinovi što su ih ostavili naši drugovi. Zadnji metri u ljestvicama, a ispod nas nekoliko stotina metara zraka i neopisiv osjećaj prostora i dubine. Penjemo brzo kroz pravu borovu šumu, navezani, jer je prilično strmo. Dolazim pod Sedlo. Gubimo dosta vremena tražeći bivak. Nalazimo ležajevе što

su ih naši drugovi jednom improvizirali. Spavanje protiče ugodno, jedino me ponekad bude naleti hladnog vjetra. Zvjezdana noc. Pokatkad se čuje štropot kamenja što ga obaraju divokoz.

Ujutro se probudim i ne mogu vjerovati: magla i kiša što rominja! Uskoro poče oluja. Pravi prolom oblaka. Pucaju gromovi, bujice jure oko nas, a u Crvenku vidimo više stotina metara visoke vodopade kako se ruše u dubinu. Fantastično! Povlačimo se dublje pod strop i snimamo nastojeći da ništa ne izgubimo od tog spektakla. Magla kulja iz Dive Grabovice, povremeno se razilazi i tada opet vidimo stijene Crvenka što neodoljivo podsjećaju na Dolomite. Kao da smo na nekoj pozorišnoj predstavi. Duboko u sebi strepim hoće li se sve ovo dobro završiti. Grmljavina se čas udaljuje, čas približava. Ugodno nam je u vrećama i pod pelerinama (posudila nam ih je stanica GSS-a). Pomišljamo na drugove koji sigurno sada misle na nas a kući na Vilincu gdje su s polaznicima Alpinističke škole. Kada se nevrijeme nešto stišalo, ugledamo ljudske prilike kako dolaze s Vilinca. To su oni! Dozivamo se, ali zbog šuma vode slabo se razumijemo. Spremamo opremu i navezani priečimo točila. Kiša još lije i sve je užasno kršljivo. Dolazimo do Pere i Hame i s njima se penjemo do doma. U toploj, prepunoj prostoriji sve ono maloprije doživljeno postaje dalek i nestvaran san. Sutradan odlazi većina, a nas nekoliko ostaje. Dva dana čekamo bolje vrijeme praveći kratke šetnje unaokolo. Dvadesetšestog juna je osvanuo lijep dan. Ponovno smo u stijeni. Dolazimo do našeg bivaka. Tih 300 metara po stupu što nam preostaje pružili su nezaboravno uživanje. Eksponirana stijena, ali s dobrim oprimcima. Prepoznajemo odmah klinove Marijana i Slave. Da, tek sada u potpunosti shvatam veličanstvenost njihovog prvog uspona ovom stijenom. Posljednji

metri. Gore su naši drugovi, slikaju nas, i — kraj. Dok ležimo odmarajući se u gustoj, visokoj travi, zalazeće sunce nježno obasjava gornji dio Mezića stijena. Nebo je čudnovato

plavo s rijetkim oblacima. Sve obećava sutra vruć, ljetni dan. (JI stijena V. Kučka na Čvrsnici. Smjer »Dragman-Brezovečki«; 1350 m; -V; 14 sati; peto ponavljanje).

Julisce Alpe

Pri prvom odlasku u Alpe, na Triglav, zamišljao sam da će tamo naći sasvim drugi svijet planinara i drugačije shvatanje alpinizma. A onda sam polako otkrivao da među pravim »gornicima« nema velike razlike.

U augustu sam planirao uspon u »Čopovom stebru« u sjevernoj Triglavskoj stijeni. Međutim, partner nije mogao krenuti iz sasvim objektivnih razloga, pa sam sa bratom krenuo iz Bohinja u namjeri da nekoliko dana lutamo Alpama bez nekog određenog cilja.

Iza nas je ostalo bučno Bohinjsko jezero. Uspon preko Komarče je strahovito naporan i sa nas se znoj slijeva u potocima. Izgleda da smo mi jedini koji idemo gore, jer čitave kolone planinara što ih srećemo putem, silaze do Koče pri Savici. Crno jezero. Prekrasno ledničko jezero u kome se ogleda i leluja okolini pitomi pejzaž. U Koči pri 7 triglavskih jezera zatičemo neopisivu gužvu. Zato smo požurili da se vani spremimo za bivak, ali nas je nenadano strahovito nevrijeme potjeralo u kuću. Neprijatna noć s neprijatnim pijanim društvom, ali je sve izbrisalo jutro i svijetlo nebo, još uвijek ponegdje prekriveno oblacima. Zasavska koča na Prehodavcima. Cijene u domu proporcionalne su nadmorskoj visini. Mislim na kuće na Prenju, Čvrsnici i Bjelašnici gdje ne dolaze svaki čas raznaženi turisti znajući da ih u svaku dobu čeka toplo jelo i pivo. Zato su i naprtnjače planinara s kojima se sretamo neuobičajeno male. Jedino smo mi, već po navici, nosili hranu za sedam dana. Pogled na strmine ispod kuće je fantastičan. Želja da posjetim Trentu, kraljevstvo Zlatoroga i često svratište Kugyja, sada mi je mogla biti ispunjena. Dobrom stazom spuštamo se u Trentu, prolazeći idiličnim alpskim pejzažima. Što se više spuštamo, sparina je sve veća. Prolazimo pored napuštenih stanova koji govore o ljudima što su nekad boravili u ovim šumama i strminama. Soča, Kugyjeva rijeka, šumi i nosi vječnu pjesmu tih planina gdje su mnogi udahnuli svoje najbolje želje i misli. Slikovito mjestance Na Logu. Nažalost, Trentarski muzej je zatvoren. Autobusom se prebacujemo na Vršić. Uz cestu spomenik: stari Kugy promatra zamišljeno svoje drage planine. Autobus neumoljivo odmiče i tako nisam uspio posjetiti Alpinetum.

Vršić. Kolone automobila i žagor turista. Reševalci demonstriraju akciju spasavanja sa helikopterom. Promatram jednog kako nemilosrdno gazi po uzetima razbacanim po zemlji. Prespavali smo u Tičarjevom domu. Ujutro krećemo rano i za 5 sati hoda, kroz

Okno, izlazimo na Prisojnik. Na vrhu se okupilo malo internacionalno društvo. Odmaramo se i promatramo panoramu: Škratica, Spik, Dolkova Špica, Razor, Jalovec... Razmišljaj o prvim usponima u tim stijenama i mislim opet na Kugyja koji je sa Andrejom Komcem i Matijom Kravanjom još 1880. ispenjao stijenu Škrlatice. Da, bilo je to, kako se s pravom naziva, herojsko doba alpinizma. Danas su Alpe skoro sasvim komercijalizirane, stijene načićane klinovima i ekspanzivcima, a u domovima uvijek čeka neizbjježna »enolončnica« i pivo. Kada toga ne bi bilo, čini mi se da bi se upola manje ludi kretalo onim planinama. Rijetki su još alpinisti koji tiho slave svoju pobjedu i tiho napuštajući planinu silaze u dolinu. Sve se manje priznaju za smjerove usponi II i III stupnja. Došlo je do rascjepa u identitetu: čovjelek — planina. Pravi se razlika između Šebe (sa velikim S) i tog svijeta koji treba osvojiti i pokoriti. Ritam velegrada prenosи se i u planinu. Zato sam se možda nelagodno osjećao u tim pretrpanim kućama. Dinar danas caruje. Zato su i naši ciljevi manje-više pragmatički. Govori se kako se ne isplati, ili isplati ići u planine.

Dok se spuštamo s trojicom simpatičnih Nijemaca stazom preko Zadnjeg Prisojnika i kroz čudo prirode — Zadnje Okno, takve misli mi se roje u glavi. Ponovo uspon na 2300 metara i ispod Razora, što je sav u magli, spuštamo se na Pogačnikov dom. Kuća je prepuna, pa nas dosta ostaje koji ćemo prenoći u trpezariji. Zadimljena prostorija, žagor za stolovima. U jednom ugлу grupa Nijemaca, crvenih lica, ispijaju boce piva. Iza nas jedno društvo improvizira gozbu. Talijani su najbučniji i najgrlatiji. Jedan starac, usamljen u toj gomili, sa čudnim, tužnim očima, nijemo promatra tu gužvu. Možda se sjeća dana svoje daleke mladosti kada se penjao ovim strminama. Njegova usamljenost pritiše prostoriju, ali, čini mi se da to niko ne primjeće.

Sutradan ga srećemo u Aljaževom domu i dok se pozdravljamo, na njegovom licu zaigra radostan, živ osmijeh. Poslije podne nenadano se nađoh sa Laslom, prijateljem iz Odsjeka, pa zajedno odosmo u šetnju do sjeverne Triglavskе. Slijedećega dana sišli smo u Mojstranu. Za nama je ostao Triglav sa svojom Sjevernom stijenom. Izlazeće sunce tek malo ju je obasjalo. Ona će ostati da čitav dan drijema u sjenci, dok je opet zalazeće sunce tek na tren zlatno ne oboji.

Ante Margetić

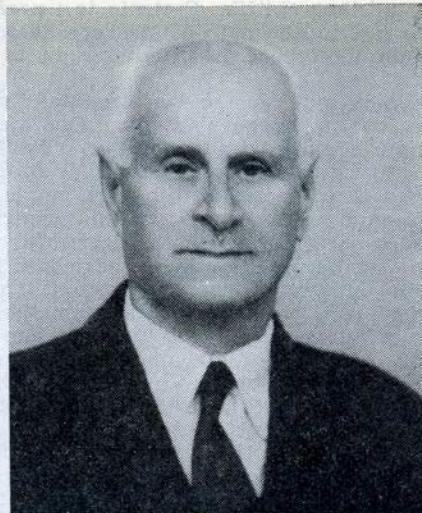
Povodom osamdesetogodišnjice života

BORIS REGNER

BEOGRAD

Mnoge me već godine dijele od prijatelja i planinarskog druga Ante Margetića, s kojim sam se nekada penjao i spuštao, hodao i tumarao po krševitim planinama zavičajne Dalmacije ili zapadne Bosne i Hercegovine. Nošeni smo bili onim neshvatljivim i neobjašnjivim zanosom koji planinare tjeru u planine, tako da se čini kao da nas planine magičnom snagom privlače, kao da svoju volju nameću našoj volji, pa mi, kao omadjani, tražimo u njima nešto što drugi ljudi, neobuzeti tim zanosom, ne mogu nikako ili bar ne lako da shvate.

Koliko li smo puta zajedno morali da slušamo i čujemo pitanja: zašto se lomite po bespućima, zašto bazate po tom kamenju? Tko vas plaća, koliko vam daju za taj trud? Jeste li vi oni »šta mjerite planinu«? Jeste li vi »komešija«, šta li ste? Mi smo se često morali zbrunjeno nasmijati, jer objašnjavati da nas neka neodljeviva, neobjašnjiva sila goni da »bazamo« po kamenjaru s kojeg bi njegovi stanovnici rado zauvijek pobjegli (što sada, nažalost, i čine!) nije imalo smisla, a ne bismo tada ni znali ni mogli dinarskome gorštaku objasniti sve motive našega lutanja po njihovim surovim, zaostalim planinama i krajevinama, tako punim neke divlje tajanstvene ljepote. Često smo čuli kako poneki čobanin, vlasnik staje u kojoj bi odsjeli i prenoćili, objašnjava susjedu: »došla neka gospoštija iz grada...« No, takvih prezrvivih tonova nije bilo mnogo. Većinom smo nailazili na sručno patrijarhalno gostoprимstvo i uljudno, diskretno razumijevanje. Bar po formi, jer stvarnog razumijevanja naših postupaka nije moglo biti. Primani smo ili po kanonima starodrevnog gostoljublja, s učitivom diskrecijom, bez suvišnih pitanja. Jednom je neki starac sreو Margetića i mene u podnožju Mosora i šaljivo, šeretski nam dobio: »Ajte, brzo, zakasnit ćete. U Mosoru je danas veliki dernek! Osjetili smo ironiju, zapravo sarkazam u njegovim riječima, ali smo se ipak nasmijali shvativši da bi starcu-gorštaku naš odlazak u tako kamenitu i pustu planinu, kakav je Mosor, mogao biti

razumljiv samo kad bi se negdje pod njegovim vrhovima održavao veselo i zabavan »dernek«. Takvih doživljaja i susreta imali smo Margetić i ja mnogo na našim brojnim, sada već davno minulim zajedničkim izletima.

Ovaj slijed uspomena i živilih slika iz prošlosti (živilih toliko da i sada osjećam bol i nostalгиju za tim danima) odvija se u meni kao neki starinski nijemi film, jer, eto, mnogo je vremena prošlo. Od prijatelja planinara Ante Margetića odijeljen sam već desetljećima, ali prigodom njegove osamdesetogodišnjice života osjećam potrebu da bar u sebi još jednom proživim sve ono što sam zajedno s njim doživio u našem zavičajnom kršu i da njemu odam dužno poštovanje i priznanje. Jer Ante Margetić nije običan planinar. On je vrlo zaslužan planinar.

Rođen je u Sućurju na otoku Hvaru 1. siječnja 1893. godine. Školovao se u zavičaju i Splitu, gdje je proveo cio svoj život kao poštanski činovnik, a poslije oslobođenja i kao direktor pošte. Napredan duh, revolucionar u duši i akciji pripadao je ilegalnom revolucionarnom predratnom pokretu u Splitu. Za vreme okupacije otišao je u Makarsku gdje se uključio u narodnooslobodilački pokret i kao jedan od istaknutijih aktivista bio od ustaša otkriven, uhapšen, mučen i kao talac svakoga dana vezivan i izlagan na bunkerima koji su opasivali Makarsku. Tako vrom lukavom metodom ustaše su nastojale da odvrate partizane od napada. Ne mogu da pređem preko ovog detalja iz njegovog života koji toliko ilustrira njegov značaj i ono što naš narod zove čovjeku. Tim prije što sam bio, tako reći, svjedok tog njegovog stradanja. Bio sam u to vrijeme partizan u Biokovu i znao sam da se dolje u Makarskoj nalazi vezan na bunkeru »drug Petar« (Ante Margetić) uz još mnoge druge taoce. Tako nas je sudbina i u tim teškim ali nezaboravnim danima i trenucima čudnim slučajem bila bar

u mislima zbljžila. Pretrpio je i preživio sve te nadljudske patnje i teškoće da bi poslije rata i oslobođenja prionuo radu za obnovu zemlje.

Zaustaviti će se za trenutak na tome razdoblju njegova života. Ono je naime najznačajnije za planinarstvo u Splitu poslijeratnog perioda, a ujedno izdiže Antu Margetića u red najzaslužnijih planinara u to doba. U onim sudbonosnim i teškim trenucima ubrzane poslijeratne obnove i izgradnje opustošene zemlje našao je, kao predsjednik PD »Mesor«, upornosti, energije i, što je najvažnije, sredstava da obnovi do temelja srušeni planinarski dom na Ljuvaču u Mosoru, čak da ga proširi i od njega napravi najljepši planinarski objekat u srednjoj Dalmaciji. Zaslужan je isto tako i za obnovu opljačkane, opustošene (tek poslije rata!) i srušene lugarnice na Užinskoj kosi, također na Mosoru, najstarijeg i najomiljenijeg planinarskog objekta u Dalmaciji, koja — usput — ove godine slavi sedamdesetogodišnjicu postojanja, u dobroj mjeri zahvaljujući za to Antu Margetiću.

Iz današnje perspektive možda sve to ne izgleda tako značajno ni tako veliko. Ali kad spominjemo prošle događaje i prošle napore, stradanja, patnje, prošlo pregalaštvo istaknutih ljudi, tada se treba uživjeti u to doba koje je za savremenike netragom nestalo. Treba se, da tako kažemo, uvući pod kožu prošlog vremena i proteklih događaja, pa će nam tek onda postati jasno da je trud ljudi kova Ante Margetića predstavlja tada podvig.

Svjedoči o tome jedan uvaženi svjedok, starina Stipe Vrdoljak, Nestor planinarstva u Dalmaciji, u svome dopisu cd 24. IX 1951. On mi piše:

»...Da nije bilo našeg Ante ko zna kada bi se sve to kraju privelo*. Došao sam do zaključka da je Ante više truda i energije uložio na ovom objektu nego li pok. Girometta na svih šest objekata a koji su se prije rata podigli njegovim zalaganjem...«

Mislim da za dalmatinskog planinara nema i ne može biti veće časti i pohvale od toga da ga sredina uspoređuje s profesorom Umberto Ginomettom, osnivačem i prvoborcem planinarstva u Dalmaciji.

S takvim alkcentom, s ovim akordom (nek mi bude dozvoljeno da tako kažem) mogao bih završiti ovaj nepotpuni prikaz života, rada i zasluga planinara Ante Margetića, koji je ove godine navršio osamdeset godina svoga skromnog ali plodnog i korisnog života. Ali njegovo ime ne može biti nepoznato onim planinarama koji čitaju planinarske časopise, jer se on javlja i još uvijek javlja svojim uspјelim prilozima u »Našim planinama«, riječkom »Planinarskom listu«, kao i u ranijem »Biltenu« PD »Kamenjak«. Stariji planinari sjećat će se njega još iz predratnog »Hrvatskog planinara« u kome je objavio nekoliko nadahnutih članaka o Biokovu i otoku Braču.

*) Pisac ima u vidu obnovu planinarskog doma na Ljuvaču.

Biokovski Tibet

ANTE MARGETIĆ

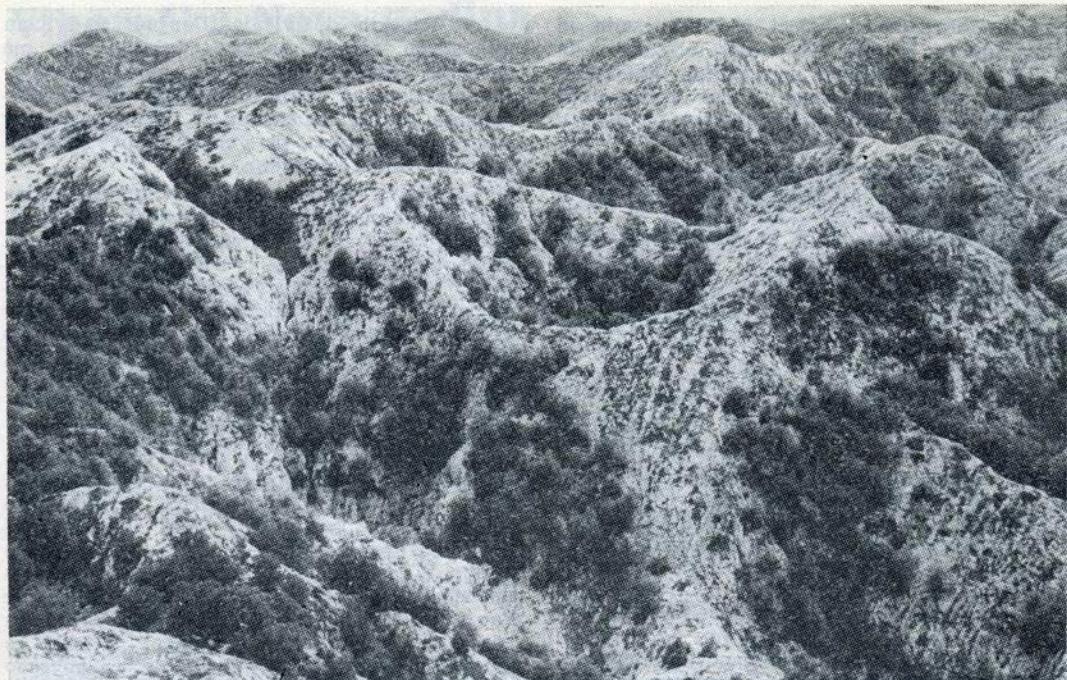
SPLIT

S ruba borove šume najednom smo ugledali podno biokovskih litica kuće zaseoka Bašković. Kuće se nisu zbole u obliku gniazeđa, već u obliku pletenice, da bi svaka od njih dobila svoje sunce, svoj pogled na bijela morska žala, na more i na otoke. Jedna od litica, nešto u zapad od Baškovića, upadljivo je pokazala svoje kamene crteže, što ih ni jedna druga litica nije posjedovala. Prvi dojam smo dobili da se je to litica opasala pregaćom. Netom smo se malo bolje zagledali u tu kamenu pregaču i u njezine crteže, iznenadio nas je, jer su crteži prikazivali tri biskupske mitre. Kao da ih je čovječja ruka dlijetom i čekićem obradila. Skrenem pažnju drugovima na ove kamene crteže. Njih nije nikakva ljudska ruka obradila. Pregaču i njezine motive stvarale su kiše, led i vjetrovi svojom erozijom. Ovakvoj prirodi možemo se samo diviti.

Više u unutrašnjosti Biokova nalazila se i litica, čiji se vrh isticao iznad same biokovske

zaravni. Bila je najveća i najljepša u tom sklopu. Činile su je takvom njezina glatkoća, okomitoš i čvrstoća, podsjećala je na granitnu stijenu. Do podnožja ove prekrasne litice, počem iznad Baškovića, vukao se nevidljivi vrlo uski žlijeb, odnosno klanac. Pravo ime dat ćemo mu ipak ako ga nazovemo urvinom ili strmom vrletnicom. Ima tu osobitost što kroz svoju vrlet nosi nestabilni sipar (točilo, morenu). U toj nestabilnosti je i sva njegova opasnost, ali i privlačnost i čarobnost. I pored opasnosti po život seljaci iz Baškovića odvode na biokovsku zaravan samo ovom urvinom svoja stada ovaca, mazge, a sa zaravani dovoze travu, drvo, osobito krumpir što ga sadi u dōcima i dubokim vrtačama zaravani.

Jedini sam ja od prisutnih drugova znao gdje se usjekla tako vrletna urvina između litica. Promatram početak široke morene koju je u ledeno doba ledenjak ove urvine stvarao, a on, ledenjak, pod utjecajem toplije klime,

Mrežasti kras na biokovskoj visoravni
Ponikve u ponikvama

Dr Z. Poljak

kasnije i sam nestao. Gornji kraj urvine završavao je u podnožju novih okomitih litica, a pokazivao ga je već odavle zapaženi uski zeleni pojas sastavljen od crnog graba, crnog bora i smrče.

U tu nevidljivu, uklještenu urvinu ubacila se u ovom času sva moja mašta. Nagovorim drugove da otpočinu, da bih s njom ušao u urvinu. Urvina zna dobro koliko sam se puta penjao u njoj. Zna da mi je poznat splet njezinih litica i klisura. Zna da sam se penjao i silazio njezinom nestabilnom morenom, koja završava na samom ulazu u Stepenište što je ugrađeno u jednoj od litica, a preko kojeg Baškovčani i danas uzlaze na biokovsku zaravan. Pod Stepeništem je provalija. Seljaci se ne osvrću na tu provaliju, navikli su se na nju. Oni moraju sa biokovske zaravani donijeti u Baškoviće svoj krumpir, svoje sijeno i drvo. Pratio sam svojim očima kako na našim leđima nose, skoro trčući niz usko Stepenište, vreće krumpira teške pedeset kilograma, pa i više. Prisiljavao sam samoga sebe da ne pratim tu jezivu sliku. Onako vitki i jakih mišića, s vrećama na leđima, podsjećali su na nadljude.

Još danas ēu gaziti sipar u društву svojih drugova i posrtati na njemu. Zaustavljat ēu se na njegovim terasicama. U urvinskim liticama naći ēu i nešto što je na njima mrko i vlažno, a što su doobile od vode, jer sunce svojim zrakama тамо nije doprlo. U usku urvinu uletjet će i poneki orao te će svojim krilima praviti sjene. Pomislit ēemo da to

obaci zasjenjuju sunce. Sove će nas, a da ih nećemo primijetiti, promatrati svojim velikim očima.

Ta urvina sačuvala nam je upravo ono što je od iskona u njoj. Iskonsko je ujedno i djevičansko. Divim se i uzbudujem u njoj. Mogu vam nabrojiti to iskonsko. Prve su na redu nadvite litice. Za njima slijedi strm i labilan sipar. Prati ga pojas crnoga graba. Urvinska tišina, igra sjenâ i svjetla. I još mnogo toga drugoga. Ovu iskonsku prirodu urvine uznenimiruje jedino kada niz sipar prolaze u Baškoviće karavane mazgi, stada ovaca i čeljadi. Tada to silaženje urzokuje muklu grmljavine. Ona u tim časovima iz urvine otjera i samog orla. U njoj se nazire urvinin gnjev, jer je uznenirena u svom miru. Poslije se njezin gnjev smiruje. A tada iz svog skloništa izlazi i namjernik koji se slučajno tu našao, jer je iznad njegove glave letjelo kamenje što se smiruje tek dolje na širokom dijelu sipara.

Kad na kraju napustimo urvinu i nađemo se na vrhu okomite litice, vidimo pod sobom drugačiju urvinu, u novoj liniji litičnih krivulja i sa drugačijim reljefom. Možda je ona u tome i bogatija. Otkrivamo kako je Biokovo svojevrstan Olimp bez mitoloških bogova. Uz stada ovaca, dolaca i vrtača osjećamo samo božansku mirnoću.

Eto, tako se moja vizija, u ovom času, na rubu šume, nasuprot Baškovića, prošetala urvinom. Kod zadnje kuće, u zapad zaseoka Bašković, primijetili smo seljaka i uz njega

mazgu. Dobro će nam doći, jer ćemo sada od njega saznati da li se Stepenište održava i da li još i danas odlaze seljaci na biokovsku zaravan ovom urvinom. Kako reče, pred sedmici dana s mazgom je uzašao na visoku zaravan.

Sada da nešto kažem o gornjem Stepeništu. Urvina u svom najgornjem dijelu završava nizom okomiti litice između kojih je i ona najveća i najljepša. Stari narod Pelezga, kada se nastanio u Podbiokovlju, došao je i do gornjih litica. One su predstavljale golemi bedem preko kojeg se nije moglo uzaći na biokovsku zaravan i tako iskoristiti njegova ispunjača, bukove šume, te dőce i duboke vrtače. Stoga je bilo potrebno da se u najpogodnijoj litici ugradи Stepenište. Ako ga sami Pelazgi nisu ugradili, to su učinili iza njih Iliri-Delmati, poznati kao vrsni majstori graditelji. Oni su podizali sjajna obrambena utvrđenja protiv Rimljana za doba cara Oktavijana, s kojim su vodili krvave ratove.

Uzeo sam sa zida svoju uprtnjaču i s njom se zametnuo. Šutke su me u tome slijedili i moji drugovi. Ipak zastadoše iza mene, i sa seljakom o meni nešto razgovarahu. Čuo sam ovo: »On nas vodi i mnogo mu je godina.« Seljak, pokazujući na mene, potiho im reče: »Zilav je. Lako će izaći na zaravan!« Moji počeo naš urvinski ples. Svatko tko pređe počeo naš urvinski ples. Svatko tko pređe utabanom stazom kroz sipar, a zatim i Stepenište, pa se dočepa biokovske zaravni, može s ponosom reći da je izveo urvinski ples. On ostavlja duboko zadovoljstvo.

Tek što smo skupa izašli na široki sipar, odvojim od svojih drugova.

Poslije dosta zavoja došao sam i do onoga s kojeg sam vidio pod sobom široki sipar i na njemu još uvijek svoje drugove. Našao sam se pred prvaljonom. Velika nadvita stijena tek me je propustila da udem u drugi dio gornje strmije urvine. Ovdje se ona lomila. Izašao sam stjeni iza leđa i sa nje još jednom promatrao sipar pod sobom i svoje drugove što su se tek pomicali. Ovaj prelom urvine otvorio mi je dva pogleda: široki sipar u obliku Dantova podzemlja, a iza mene sliku prekrasnih litica što su se vukle prama Stepeništu i biokovskoj zaravani. Sa ovog položaja pogled mi je lutao čas na sipar, čas na prekrasne litice.

Taklju koju sam izgulio u vinogradu u Baškovićima čvrsto držim u svojoj ruci, jer je ona dobar oslonac kada nadode strm sipar. Taklja se u vinogradu podmeće pod lozu kako ne bi grozdovi ležali na zemlji i trunuli. Lahko se nosim s urvinom. U mojim godinama taj je osjaćaj prijatan.

Ušao sam u drugi dio strme urvine. Drugove od sada do Stepeništa neću ugledati. Nalazim se u nekom divnom raspoloženju. Sav se sada podajem traženju i otkrivanju kamenog raskošja što ga urvina posjeduje. Uz pomoć taklje ne gubim ravnotežu. S njom u ruci gospodar sam strmog sipara. Osjetiti se njegovim gospodarom, što inače plaši, jedan

je od rijetkih doživljaja. Penjući se ivicom nogostupa, taklja me je zadržavala, da me sipar ne zagrlju u padu i ne ponese niz svoju opasnu strminu. Zaludu bih se tada hvatao rukama da se zaustavim. Labilni kamenjar sve nosi sa sobom, pa i naše živote. Zato mi je taklja bila dragocjena.

Na siparu sam nailazio svako malo na terasice što su ujedno bile i mala odmarališta. Podno litice, u desno, pratio je sipar uski pojas crnog graba, a u njegovoј sjeni i na siparu razne biljke. One su od terasica napravile vrtiće. Staza je povezivala ove vrtiće, što sam ih u mislima povezao s onim Semiramidinim. Ne žurim se da ih napustum. Kad bih žurio moja bi se duša bunila jer ih je zavoljela. Nije li ih sama priroda stvorila, da bi nas privukla k sebi i općinila nas.

Izašao sam i na veliku poluotvorenu terasu visokih litica na kojoj je rastao također crni grab, i još crni bor i smriča. Njihov smo zeleni pojas promatrati dok smo se još nalazili ispred Baškovića. Terasa je sva bila u suncu i tišini. Preda mnom se našla i ona najveća, glatka poput granita. Osjetio sam je kao krasoticu među ostalim liticama. Liticu građenu od kamena vapnenca, u koju je ugrađeno Stepenište, pokrilo je raznovrsno bilje. Promatrao sam taj divni tepih.

Doživio sam i jedno iznenadnje, čuo pjev ptiće u ovoj vrleti. Vidio sam je i svojim očima kad je poletjela s grane. Nije doletjela iz Podbiokovljia, već je stanovnik ovih stijena što je štite od bure i zime.

Bojam se sada zagledati u Stepenište da me ne odvratí od gaja i ptičjeg pjeva. Ipak na kraju popuštam i tražim stepeničke zidove. Vidim u litici njegove podzide građene u suhu. Građeni su jedni iznad drugih, stvarajući posebnu arhitekturu. U podsvijesti tražim drugo zdanje koje bi im bilo slično. Tko bi mogao bolje da mi zagrije maštu nego tibetski manastiri u tibetskим klisurama?

U Stepenište se ulazi s ruba velikog sipara. Nekoliko stepenica na ulazu samo pojačava maštovitost doživljaja. Netom su se na ovoj terasi pojavili moji drugovi, dohvativi se ulaza u Stepenište. I tako smo, ja prvi a iza mene moji drugovi, prošli Stepenište. Bili su umorni i ustrašeni. Nisu očekivali da će biti tako strmoglavo. Pobunili su se u pravom smislu riječi. Odlučno rekoše da se ne vraćaju istim putem u Baškoviće, pa morali i pod vedrim nebom prenoći na biokovskoj visoravni. Videći ih tako ustrašene, shvatim kakvu sam grešku učinio vodeći ih ovamo, pa privolim da se ne vraćamo Stepeništem.

Prošli smo kroz borovu šumu Borovac, prešli preko zaravni što je prolistala i bila sva u cvijeću. Skrenuli smo stazom na Lokve, a zatim širokom kamenom stazom stigli do planinarskog doma u kotlini pod Vošcem. Dom je bio zatvoren, a kotlinu je ispunila planinska tišina bez stada ovaca. U sam sumrak spustili smo se u Makar, a zatim u Makarsku.

Vihoraška Nova godina

ŽELJKO KAŠPAR

ZAGREB

30... 25... 18... 14... 10! Odbrojavanje kao pred polazak svemirske rakete. Od 30 predviđenih članova ostalo je svega desetak za polazak na Alan, na tradicionalni doček Nove godine »Vihoraša« na Velebitu. Ostali će slaviti Novu godinu na Medvednici, na Hunjki. Vrijeme se posljednjih dana pogoršalo i to je uzrok da naša ekipa kreće u tako malom broju. Uobičajena organizacija prema: nabavljanje hrane, dogovor o opremi i eventualnim poteškoćama. Da li ćemo moći bez poteškoća do Alan-a? Posljednji dogovori. Voda ekipi, Ale, u povjerenju mi šapče da ćemo pokušati s Alanom zimski uspon na Crikveni i Kozjak! Dakako, to mora ostati konspiracija, inače će se ekipa preploviti. Na sastanku u »Vihoru« planiramo sve do sitnica, jer na Alanu je već snijeg i naknadna opskrba ne dolazi u obzir. Ale preuzima na sebe brigu za nabavku vina, Krka za karmenadle, Neno za kiseliš, Željko za dobar ugovor u dvorani, žene da će kuhinja biti dobra i obilna. Ništa drugo više ne dolazi u obzir jer je seks, navodno, zabranjen u takvom ambijentu. Dakle, sve se treba odvijati na visokom nivou!

30. prosinca rano ujutro još za mračka ekipa se sastaje kod Kraljista. Prva iznenadenja ne izostaju. Neno uzbudeno lamata rukama i nešto nesuvliso tumači iz čega ispada da ne može krenuti s nama, jer je u posljednji čas dobio naređenje u poduzeću gdje radi da mora danas doći na dužnost. Sav je uzbuden jer se u ekipi koja treba krenuti nalazi i ljepotica prema kojoj on bez sumnje pokazuje posebne tendencije. Ne preostaje mu ništa drugo nego obećanje da će za nama na Staru godinu doći pješice na Alan. Na zdravlje!

Dvojica nisu došli, odnosno, prema kasnijim verzijama, »malo« su zakasnili na sastanak ekipi — nešto preko jedan sat! Tako je ekipa krenula u vrlo hladno zimsko jutro još nešto smanjena, bez otužnog lica Neneka koje nas panično promatra pri odlasku. Hoće li sutra moći da se probije do našeg skloništa na Alanu? To mu je sada životno pitanje.

Još mamurna, ekipa kreće na put prema Rijeci. Hladno je i svi se umotavaju s onim što im stigne pod ruku — vreće za spavanje i deke, dok Kamenko »bivakira« na svom sjedalu kao na kakvoj stijeni, zamotan da mu se ni lice ne vidi, i blaženo drijema. Kao da ga naša prisutnost mnogo ne dira. Čak ga ne budi ni otvorena bočica putnog vinjaka — on je navodno apstinent!

U Senju ekipa ruča u restoranu s ozbiljnim komentarom da je to posljednji obrok u civilizaciji. To je svima opravdanje da se dobro najedu — kao da sa sobom ne vučemo pravu vojničku komoru za kuhanje! Ovdje

doživljavamo jedinstveni ugodaj — more se pjeni od snažne bure koja navodno dosije 10 bofora. Ovaj jedinstveni fenomen, što ga proučavaju naši i strani znanstvenici, vrlo je neugodan i za nas pomalo neinteresantan — čeka nas Velebit u snijegu! Usput se zaustavljam u šumariji u Jablancu, ishodišnjoj točki za Alan, da se pozdravimo s njenim predstavnikom. Naime, zahvaljujući susretljivosti šumarije u Jablancu, »Vihor« je dobio na raspolaganje lugarnicu na Alanu za doček Nove godine.

Do doma na Alanu stižemo poslije podne. Odve nas čeka ugodno iznenadenje: voda u kabliću u kuhinji je zaledena. Svi su vrlo znatiželjni koliko je led debeo (kao da je to sad najvažnija stvar). Biba i Vesna sa razočaranjem promatraju kuhinju, čini se da im nešto nije po volji. Krka i Kamenko već su kod spremišta drva i marljivo pile neke letve, jer vatra je sada najvažnija. Svi zajednički proučavaju cisternu koja je zaledena. Treba razbiti led da bi se došlo do navodno, čiste pitke vode. Nose se kreveti iz kata u prizmje jer Ale odlučuje da će svi spavati u jednoj sobi radi grijanja. Dakle, nema mnogo izgleda za spavanje, jer hrkači su svuda prisutni. Sa zaprepaštenjem zaključujemo da je WC zaključan s uočljivim natpisom »Van upotrebe«. Prema tome to će od sada biti najkritičnija točka našeg boravka. Pred nama je nerazrješiv problem. Izviđanje okoline rješava i ovo pitanje. Nova lokacija WC-a bit će 50 metara od kuće u razrušenom katunu, bez stropa. To je fatalna greška jer će, kako se kasnije pokazalo. snijeg i bura onemogućavati idućih dana određeni komoditet svih nas i stvarati ponekad nepotrebne brige. Usprkos toga moral nije poljuljan, uređuje se kuća i spremi hrana.

Prvi mirisi pečenja već osvajaju kuhinju, koja će idućih dana biti glavna prostorija dnevnog boravka. Skromna planinska kućica izgledat će nam uskoro kao u bajci. Vesna i Željko donijeli su bijeli svečani stolnjak, poklon od punice, koji će ovdje biti uprljan i što će poslije, nakon povratka, stvarati nepremostive poteškoće u ophođenju s punicom. Tu je i veliki trorogi svjećnjak u boji, koji će nam uljepšavati večeri, a pokadkad služiti kao rasvjeta, jer je petroleja malo. Raznobojni ukrasni lanci i zmije, baloni, sve to sačinjava neophodan dio naše opreme, da nam »dvorana« bude što ugodnija. Svi se vrzmaju po kući koja uskoro dobiva svoj definitivan izgled. Samo Goga neprestano uzdiše i ne može se prihvati posla. Navodno nešto manjka u našoj ekipi. Svi znademo da je to Neno, ali vjerujemo da će on sutra stići za nama. Inače Goga će nam vjerojatno

svojim tužnim licem zagorčiti Novu godinu. Najvažnije osobe u kući svakako su Biba i Vesna, glavne domaćice. One spremaju pečeњe karmenadle i restani krumpir za večeru. To jelo će biti na jelovniku četiri dana! Posljednji dan pred odlazak više nitko ne će poželjeti da u Zagrebu tako skoro jede karmenadle.

Stara je godina, ali naša mala ekipa usprkos snijegu kreće u srce sjevernog Velebita, na Crikvenu, 1641 metar visine. Raspoloženje je izvrsno. Na čelu kolone kao ralica razgrće snijeg naša Goga. Kao da u njoj raste neka srdžba što ovo društvo nije u potpunom sastavu. Nama ostalima to dobro dolazi, jer snijeg je dosta visok, a Premužićeva staza do Crikvene dugačka. Velebit je u zimskom ruhu ali, nažalost, vidljivost je vrlo mala. Nejasno se ocrtavaju divni pejzaži u Kukovima. Kako se približujemo Crikveni, tako se i vrijeme pogoršava. Pod stijenom je prava zimska mečava, ali to nas ne smeta da odahнемo i okrijepimo se narančama, čokoladom i čajem. Stijena Crikvene je zaledena i mjestimice pod snijegom. Divan doživljaj: nalazimo se na Novu godinu u središtu divljeg Velebita i zajedno s njime doživljavamo njegove ljepote. Nakon kratkog odmora vraćamo se u našu bazu sa sjetnim mislima.

Uvečer oko 6 sati opet smo u našem domu na Alamu. Stiglo je pojačanje. Neno je stigao pješice od Jablanca sa skijama nakon sedam sati mukotrpнog uspinjanja preko Turskih vratiju. Pravi podvig i primjer onim skijašima u Zagrebu koji se vraćaju od žičare čim opaze natpis da žičara ne radi. Radost je velika, a suze radosnice naše Goge pregoleme. Spremamo se za doček Nove godine. »Dvorana« je osvijetljena najvećom mogućom rasvetom, sva su svjetla upaljena: petrolejke, baterije, svjećnjaci. Maksimalna iluminacija. Nazdravlja se, raduje uspjesima, sve je oko nas raskošno u ovoj planinskoj kućici — planinarski ugodaј i drugarstvo, najveća vrijednost svakog planinara. Promatramo zvijezde na nebu i čime nam se ljepešima nego u gradu, osluškujemo disanje prirode i njen san. Dizu se čaše za pozdrav Novoj godini, sa željom da iduće godine budemo opet zajedno u planinama. Prašte petarde a ima i takovih koji pokušavaju razrušiti dom sklapanjem nekih eksplozivnih štapića. No nema opasnosti — ovaj dom odolijeva buri i nevremenima, a kamoli ne ovakovim sitnicama. Ostatak noći, ako se on tako može prozvati, prošao je dosta burno. Neki su uzbudeni, kao Ale, i u noći bude hrkače što grozomorno svojom bukom nastoje rasklimati dom, dok drugi stvaraju buku na katu kao da se natjeruju puhovi. Ponekad škripi strop kao da domom ništa vjetar. Ali čini se da vjetra ipak nema i da je tome drugi uzrok. U takvoj atmosferi svicē.

Ništa nije teže nego pokrenuti se na uspon na Novu godinu ujutro. I to još na zimski uspon na Kozjak! Ali vođa ekipe je neumoljiv. Odlučio je da ekipa bezuvjetno mora krenuti i na taj način platiti proslavu Nove

godine koja je, navodno, bila previše burna. Teško se krenulo, a još teže kretalo, jer snijeg je visok, a Kozjak daleko. Bio sam prošloga ljeta po prekrasnem vremenu na Kozjaku i sa strahcovoštanjem mislim na sadašnji zimski uspon. Ali svi su raspoloženi, barem do sedla, gdje nas zahvaća prava vijavica. Ne prepoznajem Kozjak u ovom ambijentu; foto-aparati s mukom rade, ali uspomena mora ostati. A tek povratak! Ličio je na pravi tobogan. Srećom bilo je i onih sa snažnjom pozadinom koji su kretali prvi i divno uhodali spusnu trasu. Da nije bilo njih, teško bismo se vratili. I ovačko smo, usprkos toga, uz milozvučne izraze, na povratku pregledavali stanje kostiju kao i opreme na sebi. Ali, postigli smo uspjeh. A kako je to kasnije zapisano u starodrevnim knjigama historije (vidi »Vjesnik« od 10. siječnja 1973), bio je to vjerojatno prvenstveni novogodišnji zimski uspon na Kozjak (1620). Bravo »Vihorashi!« Naš planinarski veteran dr Ivo Lipovščak napisao je doslovce: »Na samu Novu godinu »Vihorashi« s Alana popeše se na dva vrha — na Crikveni i Kozjak. Bio je to zimski uspon, a ovaj na Kozjak, po svoj prilici bio je i prvenstveni uspon na taj vrh. Bili smo toga svjesni i podvig navećer dostoјno proslavili. Samo nismo mogli nikako oprostiti Nenadu što je sedam sati s naprtnjicom i skijama nosio iz Jablanca i čuturicu s neupotrebljivim vinjakom. Naime, u čuturici je prije toga bio benzin, pa je ukus tog aperitiva bio je zaista nešto posebno, kao neka vrsta novog vinjaka. A to su nam bile jedine zalihe. Taj dan dobili smo i nepozvanog gosta, devetog člana u našoj ekipi, koji nam se združno pridružio i za stolom i u krevetu. Bio je to lovački pas brakirac Čunjko, koji se izgubio lovčima i dolipsao iscrpljen do nas. Sada dijeli s nama sudbinu. Što mu vjerojatno nije krivo, jer hrane imade u izobilju, a i toplo mu je u kući.

Ništa nije tužnije, a istodobno i radosno, kao povratak iz planine. Tužno je jer se vraćamo iz dragog ambijenta gdje smo proveli lijepo trenutke, osobito kada se radi o ovakovim dogadjajima kao što je proslava Nove godine na Velebitu. Radosni i uzbudljivi su ovi trenuci kada treba spremati dom u prvotno stanje i kada se događa niz šaljivih zgoda. Naše vrijedne kućanice, Vesna i Biba, pronalaze najjednostavniji način da se riješe preostale hrane iz smočnice: ostatke potajno umeću u naprtnjaču svih nas. Kod kuće, nakon povratka, bit će prilično čuđenja, kada vlasnici u njima pronađu stvari koje nisu spremili. Neke će možda peti i savjest misleći da su to sami uzeli! Ali naše su domaćice zaključile da je to najprikladniji način kako da urede smočnicu. Prilikom spremanja i odlaska iz doma traženje stvari pojedinaca po kući uvijek je vrlo zanimljivo. Tek kad kuće ustanovit će se što je zaboravljeno u domu.

Ureduje se dom, dovodi u prvotno stanje. Gasi se vatrica, posljednji znak naše prisutnosti. Do viđenja, iduće Nove godine, negdje na Velebitu.

U stijeni Velikog kuka

MUHAMED GAFIĆ

PD »BJELAŠNICA«

»Popusti! Nategni! Škljocanje karabinera. »Još deset metara! Ne obaraj kamenje!« Sada štand, dobar klin i malo žljene horizontale. Ubacujem uže u klin i sjedam. Prošao sam prvu teškoću Velikog kuka.

»Jesi li na štandu«, čujem Slobodanov glas. Nagnuh se malo naprijed i vidjeh samo kacige mojih partnera. Vidješe me pa ušutiše.

»Hajde kreni«, promrmljah. Ko zna jesu li me zapravo i čuli. Slobodan, možda po instinktu, krenu i dosta brzo dođe do mene. Nije čestito ni predahnuo a već pita:

»Gdje je ta prečnica?«

Pokazah mu je glavom. Ostala nam je još ona i nema više problema do bivka. A poslije?

Penjemo već šest sati, a ispenjali smo samo 400 metara. Ostalo nam je još dva puta toliko. Duboko dolje vidim mjesto gdje smo noćas spaval i pjeskoviti dio točila s bliskom vodom. Ah, kako mi i sama pomisao na vodu izazva ogromnu želju. Ali brzo je zaboravih.

Ispred nas je prečnica, ona teška i kršljiva, kako mi je Pero ispričao. Krenuh polako do prvog klina, čisto psihološkog. Dobrog rukohvata ni za lijek. Samo na izlazu iz prečnice je dobar klin. »Dobar klin, dobar klin, dobar... klin«, bubnja mi u glavi Perin glas. Da li još postoji? Prošlo je dosta dana, snježnih, kišnih, onih vrelih hercegovačkih, a putkotine za klin, dobre, tvrde, sa cijukom klin-a — nigdje. Pronalazim jedan rukohvat, bar za ruke, jer noge ne stoje, više vise. Uuhh, evo ga! Polako ubacujem ljestve u klin, podižem se na najvisočiju prečagu i... gore sam. Ispenjah se do sidrišta što su ga ostavili prošli penjači. Dobar klin uli mi sigurnost.

Najednom okolina postade stvarna. Do malo prije nisam je ni primjećivao. Preko puta mene dio Mezića stijene. Baš onaj pri izlazu, teški, eksponirani. U desnoj strani se primjećuju grebeni što su ih ispenjali predratni entuzijasti — Dragman i Brezovečki. U vrlo kratkom periodu ispenjali su prvenstvene uspone u Velikom kuku, Pestibrdu, Mezića stijeni. Do prvog ponavljanja Velikog kuka prošlo je skoro 30 godina! Na drugoj strani »hercegovački Dolomiti«: Crvenak sa svojim stupovima, šiljcima i divokozama. Čudi me što toliko malo planinara dolazi na Čvrsnicu. Vrijedi utrošiti dobar dan hoda da bi se uživalo u njenim netaknutim ljepotama.

Stiže Slobodan i krenuh dalje da bih ustupio mjesto Aliji, drugom partneru. Puna dva i pol sata utrošili smo na tih pedeset metara krajnje teške, eksponirane stijene. Dodoh do jedne munike što je izrasla iz same stijene. Osigurah se i počeh vući naprtnjaču.

Još prije sam čuo razgovor Slobodana i Alije, nešto u vezi s naprtnjačom i sočkom. Tek sada vidjeh da je naprtnjača pocijepana i da je sok ispaio iz nje. Oštra stijena dala je

svi učinili da obuci studivo man oviči. Tako smogao učinjenoce o reći osigute si hiljadu osmih od osmih učinjive uvo mreža. In turba običnjene osigurne si omrežju osmih stijen stiglo ovim se i učinjive uvo mreža. I sasak se fevo učinjenoce oviči. I učinjive uvo mreža osmih

svoj pečat i naprtnjači, a ne samo mojim rukama. Sada imam dva decilitra tekućine manje, a u hiljadumetarskoj stijeni to dosta znači. Sjetih se Ilijе Dilbera i Hajrudina Dežića, prvog naveza koji je ponovio ovaj smjer. Nisu imali dovoljno vode, pa su iscrpljeni izašli navrh stijene, i kako reče jedan čobanin očeviđac, jedan je nešto nerazumljivo mrmljao a drugi je samo šutio.

Polako krećemo dalje. Sada Slobodan vodi, teško se orijentirati, a sedlo Velikog kuka se tek pomala gore, visoko. Ispod njega se naziru stropovi pod kojima možemo bivakirati.

Jak jugozapadni vjetar nas udari kad izadmo na greben. Bivaku smo sve bliži. Pripriječimo nekoliko točila, usput plašći stanovnike stjenovitih dijelova planine, lijepe i ponosne divokozе, i stigosmo do bivaka. Još se vide ležajevi napravljeni od grančica muničke, što su ih ostavili prošli penjači. Izvadih vreću za spavanje, uvukoh se u nju i legoh da čestito odspavam ovu noć.

Vjetar postade jači i iz prvog polusna me probudiše kapi kiše. Dakle, ipak je ovaj vjetar nešto ispuhao. Čujem Slobodana i Aliju kako se meškolje. Izgleda, ni oni se ne slažu s ovom kišom. Skoro istodobno tri sjene se uspravljaju, uvlače u najlonsku bivak vreću i, kroz kratko vrijeme, divokozе su mogle čuti ravnomjerno, možda i bučno disanje trojice umornih ljudi.

Jutro osvanu kišovito, vlažno, s gustom maglenom bjelinom. Mračno je. Vjetar na momente razgrće maglu i otkriva mnoštvo vodopada što s velikim šumom preskaču stijene i jure niz strma točila prema dnu.

Prasak gromova, fijuk vjetra, mlazevi kiše stopiše se u jedno, u vrisak. Kao da priroda pita: »Kako ste se vi obični smrtnici usudili taknuti moju besmrtnost?«

Nevrijeme polako poče dajenjava. Mlazevi vode, što se slijevaju niz stijenu po nama, počeše bivati tanji.

»Eno ih!«, neko uzviknu, i svi se zagledasmo u padinu prošaranu klekovicom ispod Malog Vilinca. I zbilja, ugledasmo tri tačkice kako brzo idu k nama. Znali smo, sigurno, da će doći naši drugovi da vide gdje smo, da li smo dobro, da li smo čitavi. Sada već stoje na grebenu iznad nas i dovikuju nam. Hamo nas pita da li smo žedni, hoćemo li vode i smije se.

Nevrijeme, prasak gromova, tutanj stijena što ih vjetar zaklati, pa ih pusti niz stotine metara visoke litice — dolje u Zakamenje. I mi, tri sjenke pod stropom, što se naziru kroz maglu, a kreću se, dobro su.

Smije se Hamo i drago mu je što smo tu, što smo vrlo brzo zajedno, i što mu je nestala ona mučnina nerazdvojiva od pitanja: »Gdje

su?« Pero nam dovičuje kuda da idemo da bismo izašli iz stijene, jer o produženju uspona nema ni govora. On ovu stijenu odlično poznaje. Mnogo puta mu je nevrijeme pokazivalo ovaj izlazak iz Velikog kuka. Pažljivo priječimo strma i isprana točila. Na mjestima moramo rukom tražiti oslonac doslovce u potoku.

Ipak napredujemo. Kiša nam je već namočila odjeću, a još pada. Sve je mokro, i stijena i mi. Još jedno točilo i vani smo.

Ruškom codirujem travu i ne vjerujem. Nema više stijene! Tu je čvrsto, sigurno tlo, i trava, i ruke mojih drugova, i njihova mokra nasmijana lica. I ja.

Kada se suze pretvore u smijeh

KLARA POLAK

ZADAR

Jedna od karakteristika nas planinara je i drugarska solidarnost. To sam sama osjetila. Ne jednom mi se desilo da posustanem na nekim usponima ili spustevima i da izgubim volju, bolje reći snagu da idem dalje. Pa gotovo uvijek bih stigla do kraja zahvaljujući upravo drugima.

To mi se desilo i na posljednjem izletu kada sam bila na Sutjesci. Dočekala nas je kiša pa su »dame« zamoljene da ostanu u autobusu, dok će muški pokazati svu svoju spretnost i podići ne mali šator, po najvećem pljusku. No kako ne podnosim autobus i kako mi je sjedenja u zaguljivom prostoru bilo već dosta, izašla sam da pomognem. Tu se Rile pokazao drug i dao mi jednu svoju kabanicu. Moj izlazak izazvao je malu pobunu među hrabrima, ali kad su uvidjeli da i ja mogu pomoći, zašutjeli su i primili me u svoj krug. Oni mladi su još neko vrijeme prigovarali. Mogu reći da je ovo podizanje šatora bilo jako uzbudljivo. Padale su oštре komande naših vođa: Pritegn! Popusti! Konop! Malo lijevo! — i slično, a mi smo zamotani u kojekakve kabane zgrbijeno trčkarali izvrsavajući sve te naredbe. Svojski smo radili, i kad je šator stajao podignut, raširenih krila, da nas primi i zaštiti, ta zaštita nam više nije bila potrebna, bili smo mokri do gole kože. Nismo se žalili, naprotiv, padale su šale, jedino nam je bilo malo krivo što je prestalo padati. Kasnije je opet padalo cijelu noć i uspavljivalo nas.

Ujutro smo pošli na Malu transverzalu i opet jedno pet-šest puta propisno pokisli. Taman se osušimo, kad ono pljus, provala oblaka. No to nam nije kvarilo raspoloženje ili, bolje rečeno, to nije kvarilo raspoloženje Nadi, Frani, Promini i meni. Nas četvero išlo je polako na kraju kolone, išli smo zadnji ne toliko što smo bili umorni koliko radi šale i smijeha.

Frane i Promina — još nikada nisam srela takve planinare, iako već dugo idem u planine. S njihovih usana čuju se samo šale, dosjetke i upadice, i da su tog dana padale sjeckire sigurno ih ne bih primijetila. Sva moja pažnja bila je usredotočena na ovu

dvojicu. Frane, odnosno Frane Milimetar, nije nikakvo čudo od čovjeka. Srednjeg rasta, malo puniji, sitnih, nemirnih očiju, u crvenoj karo košulji i smedim hlačama do koljena, daje sliku sasvim običnog planinara. Ali njegova prostodušnost, dobrota i nadasve njegova duhovitost izdvajaju ga od ostalih. Nisam ga prije poznavala, ali s njim je lako sklopiti poznanstvo. Čini mi se kao da ga poznam dugo, dugo i kao da smo sve planine svijeta skupa prošli. No Frane Milimetar bez svog druga Promine nije potput. Njih dvojica, to je skladna cjelina iako je Promina dosta viši od njega. Svojim žutim mrežastim dokoljenkama (koje su mu uvijek spadale) i košuljom što imitira leopardovu kožu, također u žutom tonu, pokazao je da ima smisla za boje. Tako bar Frane tvrdi.

To što mi je posebno privuklo pažnju kod Promine je njegov glas. Kada govori ili kada se smije izgleda kao da potok žubori. Taj smijeh tako melodičan i zvonak uvlači se u svakoga, pa se nesvijesno i vi nasmijete. Nikada nisam čula takav glas, sam po sebi veseo, ali kada ga dulje slušate čut ćete u njemu neku daleku tugu, neku daleku, prigušenu zvonjavu večernjih zvona. Pa i sam Promina je takav, veseo, drag, svi ga zovu da se s njima šali (naravno i Frane je tu), ali odjednom on se uozbilji, njegov smijeh učini ti se kao jecaj, tih plać, ali to traje samo tren, kao munja bljesne ta njegova sakrivena bol i ti pred sobom vidiš vesele, nemirne oči i tanke usne razvučene u smijeh. Da, sada kada se sjećam Sutjeske, ne mogu a da se ne sjetim Frane Milimetra i Promine — kao da su ta dva čovjeka srasla s tom prirodom. Dok u sjećanju slušam šum kiše i žubor bistro Sutjeske što priča svoju prošlost, čujem i njihove glasove, njihov smijeh.

Zahvaljujući njima, njihovoj šali, i pored bolnih žuljeva što sam ih imala na nogama, ipak sam stigla na Milin-Klade i vratile se u logor. A svaki korak bio mi je mučan i težak i najradije bih plakala, ali pored njih tuge nema. Tako je to kad pored sebe imаш drugove koji ti pomažu i kada se suze pretvore u smijeh.

Ljuboten

MIHAJLO JOVANOVIĆ

Prije ravno četrdeset godina (u jesen 1933) izšla je iz štampe knjiga moga oca Mihaila Jovanovića pod naslovom »Između Šare i Osogova«. Iako je u bivšoj Jugoslaviji pisac bio poznatiji kao lovac na krupnu divljač (medvjede, vukove i divlje svinje), on je bio i pasionirani planinar i veliki ljubitelj i zaštitnik prirode. Osnovna poenta svih njegovih napisa u mnogim listovima i časopisima bila je: zaštititi šumu i uopće prirodu od uništavanja, dakle ono isto što danas čine svi planinari, gorani i pravi ljubitelji prirodnih ljepota. Među planinarima je uvriježeno pogrešno mišljenje da lovcu znaju samo za pušku i metke, a da na prirodu i njene ljepote uopće ne obraćaju pažnju. Primer Mihaila Jovanovića dokazuje da to nije tako, a o tom svjedoči i članak o Ljubotenu i Ostrovici iz njegove knjige, što ga objavljujemo u ovome broju. Ako je Politika od 26. septembra do 1. oktobra mogla da piše o njegovim lovačkim doživljajima, zašto to ne bi mogle učiniti NP kad su u pitanju opisi makedonskih planina, jer i to ima i te kakvu vrijednost, možda veću od lova na medvjede i divlje svinje. Ujedno je to i dug čovjeku koji je dao svoj život u revoluciji. Evo njegove kratke biografije.

Mihailo Jovanović, zvan Mika Brada, rođen je u Nišu 1886. Po zanimanju bio je učitelj i službovao je do prvog svjetskog rata u selima Homolja, a odmah poslije rata premješten je u Leskovac. Tu se istaknuo u radu partijске organizacije, te je izabran za sekretara-predsjednika. Kao delegat je sudjelovao na Vukovarskom kongresu 1920. godine. Poslije Obznanе bio je hapšen i izbačen iz službe. Godine 1927. vraćen je u službu i došao je s porodicom u Skoplje gdje je ostao sve do napada Nijemaca na Jugoslaviju. Iz Skoplja je prebjegao u Svilajnac u Srbiji. Za vrijeme NOR-a bio je povezan s Ozrenskim partizanskim odredom, pa je kao aktivni saradnik NOP-a 29. aprila 1944. zajedno s još sedam pristalica revolucije uhvaćen od četnika. Odveden je u selo Crkvenac kraj Svilajnca i тамо gnusno ubijen. Za vrijeme službovanja u Skoplju bio je poznat kao lovac na medvjede, ali isto tako i kao veliki ljubitelj planina i prirode. Sudjelovao je u osnivanju planinarskoga društva u Skoplju o čemu je pisao Trajko Ribarov u NP (1971, 105). Suradivao je i s planinarskim glasilom u Sarajevu i, koliko znam, redakcija mu je ukazala čast da je njegov članak o Korabu izašao odmah iza uvodnika u prvom broju. Svoje učenike odgajao je da vole prirodu, pa je s njima odlazio na izlete po okolnim uzvišenjima ukazujući im na ono što treba da vide i osjeti kad su izvan naselja. Mnogi su njegovi đaci poslije osnovne škole, u gimnaziji, postajali skauti, a i mene je još kao devetogodišnjeg dječaka učlano u ovu organizaciju. Uglavnom zahvaljujući njemu zavolio sam planine i planinarenje, i ostao vjeran ovom sportu, ma da sada zbog zauzetosti na poslu novinara nemam toliko vremena da planinam.

Iako je knjiga »Između Šare i Osogova« današnjim planinarama slabo poznata, vrijedi je sačuvati od zaborava jer je jedna od naših prvih planinarskih knjiga. O njenoj kvaliteti svjedoči i podatak da je nagrađena od Srpske akademije nauka.

Vlastimir Jovanović, Arandelovac

I svojim prostranstvom Šar-planina je more, kao što je more i sve ono što oko zahvata ma sa koga od njenih nazubljenih vrhova. U tihome danu, kad mutna svjetlost ne zamagljuje vidik, kad vlaga ispira zrak, s udaljenih nizina dobiva se izgled Šarinih oštro jasnih kamenih ivica i čvorova s njihovim sjenama, kakvog izgleda nema ni jedna naša planina. Imma većih vrhova no na Šari, ima daleko šumovitijih i pustijih planina na Jugu, ali po svojoj obnaženosti, po svojoj otvorenoj ljepoti koju ima promatrana ma sa koje strane, sa desetine kilometara, kao i po vidiku koji se dobija sa njenih cetrozuba, ne može se mjeriti ni jedna planina cijelog Juga.

Bez prostranih bočnih ogrankaka duž oba Pologa i Siriničke župe, naglo i strmo

istaknuta, Šara prije liči na ogroman dugi zid, ištrban vremenom, čiji su grebeni često oštре ivice na kojima mjestimično vjerno čuva stražu divojarac. Tamo gdje brzometka još nije uspjela da ga utamani.

Svojim upadljivim oblikom, kao gigantska piramida, ističe se Ljuboten (2496 m) koji svojim sjevernim, polovinom strmim nagibom ka Lepencu i završava Šar-planinu. To je valjda i jedinstven slučaj da se neka planina takta naglo završava (ili počinje) jednim od svojih najviših vrhova. (Turčin na Šari visok je 2702 m).

Ne od skoro Ljuboten s okolinom bio je vrlo privlačno mjesto za izletnike i strane turiste. Pun hladnih potoka i izvora, kojima obiluju šarplaninske suvati, izletniku održava svježinu, a mnogobrojna stada ovaca po

bujnim pašnjacima ne muči žedu, kakav je slučaj po suvatima Bistre i Karadžice.

Raznovrsne su draži Ljubotena. Visoko iznad šumskog pojasa, oko bačila, vri život od pastirovih poklika i blejanja ovaca, a niže, u gusto šumovitim dubokim jarugama, danju se odmara medvjed, da bi noću krenuo u lov. No čak i ovaj koji je mesom ostrvljen nije opasan za pitome izletnike. Nediran, neće on izletnikovu kožu oljuštiti, kao što on to tako lijepo gotovo kasapski oljušti kožu od ovce ili koze koju ostavi za čast vucima i lisicama, a čistim mesom se sam podmiri.

Izgled sa vrha Ljubotenovog u čistom ljetnom danu, poslije kiše, neuporediv je. Ali on je još veličanstveniji pri radanju sunca.

Odatle, s vrha, prostranog samo nekoliko desetina kvadratnih metara, htjeli biste jednim pogledom da obuhvatite i upijete u sebe sve to što oko miluje. Htjeli biste da ovi utisci nikad ne isčeznu. Bacate pogled duž grebena, a na siriničkoj strani, kao u kakvome kotlu, čije strane liče divovskim arhitektonskim figurama koje podsjećaju na mit okamenjenih smrtnih, sjaji se glacijalno jezero na visini od oko 2200 m, zvano Livadičko jezero. Ispod vas je, tako reći, na domaku puške, a do njega vam treba tri sata. Steta je gledati ga samo iz ove daljine. Ne treba zažaliti trud idući njemu. Pridete li mu obazrivo, neka vas ne uplaši iznenadno survavanje kamenja s okolnih strmih bokova. To divokeze u munjevitu bijegu odronjavaju čitav mlaz. Jezero je široko preko stotinu metara. U njemu se prijašnjih godina moglo vidjeti šetanje riba.

Ljubotenu se može prići s kačaničke, siriničke i tetovske strane. Ipak je najprikladniji put od Tetova, odakle se do sela Vratnice, podnožja Ljubotenovog, ide auto-

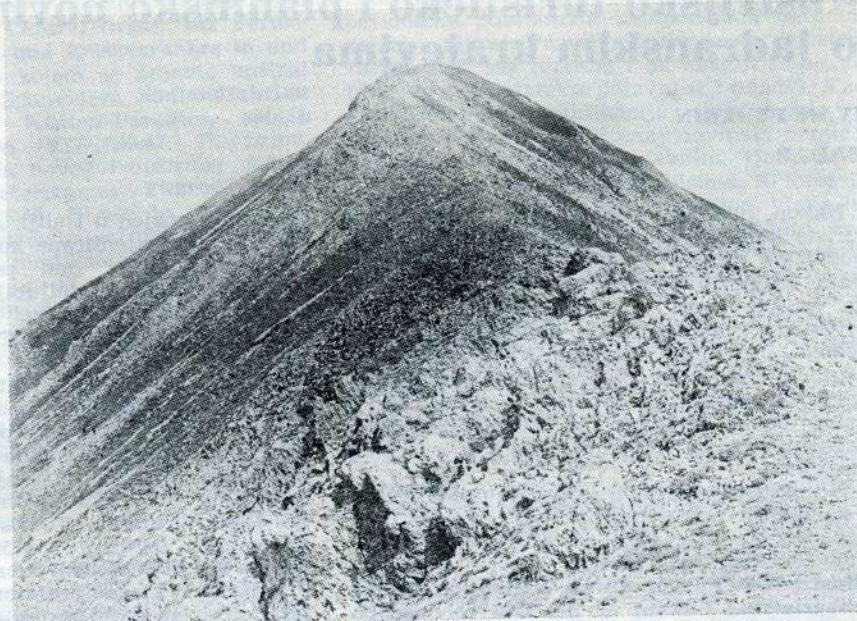
busom (21 km). U Vratnici uvijek ima na raspoloženju mazgi i magarčića. Na žalost, još nema prikladnog hotela. Odatle do vrlo lijepo i udobne turističke kuće ima dva i po sata hoda. Kuća je na samoj ivici visoke bukove šume. Savršen je odmor u njoj, kao što je odmor i ugodno putovanje do nje kroz gustu visoku šumu. Uz samu kuću nalazi se bačilo u kome se dobavlja ovčje mlijeko, koje se ne može da skuha dok ne zagori. Ono, kao i kiselo od njega, odstranjuje u prvo vrijeme pomisao na svaku drugu hranu. Želio bih da vidim one gradske »slaboješnike«, pošto malo potruđe militave mlijeće na planinskim nagibima, pošto se napiju šarske vode i pošto išcijepaju koji naramak drva na visini gdje ne postoji pojma promaje. Ne bih preporučio da nose bočice s vodicama za pojačanje apetita.

Jedan od najljepših zapadnih šarplaninskih ogranača je Ostrovica (oko 1700 m), gotovo sva obrasla u crnogoricu. Pristup je najprikladniji prizrenskim drumom preko Suve reke i vrlo lijepog sela Mušutišta, koje leži na samom podnožju prostrane Ostrovice. Pun pojam ljepote ove planine može se dobiti tek kada se više dana boravi na njoj. Moguće je pretpostaviti da su razvaline gradske, rasijane po najljepšim njenim izdancima, bile ljetovalište cara Dušana i velmoža srpskih, od kojih je prijestolnica Prizren bila udaljena oko 20 kilometara. Nameće se zaključak da se bolji izbor mjesta za sanatorije i ljetovališta ne bi danas mogao učiniti. Odatle sigurno i potiče ime Gradac, drugi po veličini izdanak na Ostrovici, sa koga je pregled okoline takoder izvanredan.

Strme stijene oko
Livadičkog jezera

Mihailo Jovanović

Ljuboten (2195 m)
Mihailo Jovanović

Kroz Muštište prolazio je drum od Prizrenu za Skoplje pored sadašnje crkve, hrama Svetе Bogorodice, podignute u doba kralja Uroša, 1206. godine (u njoj je sadašnji kreč prešao preko dobrog dijela zastalih freski), i vodio preko grebena Ostrovice. Na njegovim, danas jedva vidljivim tragovima, ispod samog vrha Gradca, leže grupirana bačila u jednoj od najšaćnijih vegetacija šarskih. Još tu strše ostaci starih malisorskih grobova, potomaka iskonskih stočara koji su ovdje cio vijek prveli i tu pomrli. Svuda unaokolo osvojilo je tamno zelenilo, pa i ono nešto stijena koje su se gdje-gdje najavile, kao da se ne uzdižu tako gordo i moćno pod teretom tog zelenila.

Sarini suvati uopće bogati su vodom. Na visinama iznad 2000 metara osvježavaju i snaže vegetaciju bujni izvori. A ovdje isto tako. Ispod samog vrha Ostrovice u punom zelenilu izviru zeleni kladenci čiji mlaz na ruci ne možete dugo podnijeti i od čije vode poslije trećeg gutljaja glava da prsne.

S vrha Ostrovice imate neusporedivo lijep vidik. Ne znate koja vas strana više osvaja: Zubast greben Prokletija i albanski krševi što se tamne u jasnom ljetnom predvečerju; Ljuboten i druge izlomljene ivice Šarine; a u nizini Sirinčka župa, i Sredska, Podgor. Metchija i Kosovo. Dosta strme strane same glave Ostrovice načičkane su crnogoricom, csočto zapadna strana; na istočnoj pak, na kojoj je rudnik kroma, do koga jedan dio radnika uz malenu nadnicu putuje i po tri sata, četinari su rjeđi. Dalje blage padine ili grbne na Gradcu prošarane su dijelom četinara i bukovinom, dijelom bujnim travnim pašnjacima. No čitave poljane oritismute su borovnicom koja je polegla. S ovih vrhova,

po predanju, išla je voda caru Dušanu do Muštištu. Niže, stranama, svuda oko pri-načinu zidanja i danas kruži predanje po Muštištu. Niže, stranama, svuda oko pri-tiska šuma.

Spuštate se bačilima, istrugani planinskom svežinom i ledenom vodom. Oko vas po poljanama miriše kleka. Ulazite u šumsku tamnicu. Zapahne vas miris smole s jele i borova. Ugodno vam je da hodom narušite ovu šumsku tišinu. Pa ipak trgnete se od nenadane lupnjave po vrhovima drveća. To preplašeni tetrijeb krilima nada galamu pri voletu. Ili krne grana u daljinu uz manji ili jači bat. Može to biti kurjak, medvjed ili ris. Svega toga ima po ovom planinskom prostoru i sve te, osim za stoku, bezopasno. Šumi to daje izgled pune divljine, a za smjelog i pravog planinara predstavlja draž egzotike.

U bačilu vas čeka gusto zagorjelo ovčije mlijeko, napolju pred bačilom svežina i nezasiti pogled u planinske masive, a u postelji san pravednika.

Svojim prirodnim ljepotama o kojima naš svijet, nažalost, vrlo malo zna, mogli bi, te još kako, konkurirati izvikanima turističkim pri-rodnim ljepotama o kojima snobovi dosta znaju. Ponaosob, Gradac na Ostrovici, po položaju mogao bi biti jedno od najljepših ljetovališta i sanatorija na našem Jugu, specijalno pak mjesto za liječenje slaboješ-nih; razvaline gradske po planinskim vrhovima cilj turista, a dubine planinske naslada i uživanje planinarima, vječitim »pentračima« uz stijene i planinske strane i obronke.

Pozdravlje iz knjige »Između Šar-planine i Osogova«, Skoplje, 1933.

Austrijsko turističko i planinsko novinstvo o jadranskim krajevima

IVAN PEDERIN

ZADAR

Nakon putopisa prvi praktički priručnik za turiste koji je putovao na naš Jadran bijaše vodič. Za razliku od putopisa, koji predstavljaju književni i znanstveni poticaj putniku da putuje npr. u Dalmaciju, vodič ga orijentira praktično, daje mu pregled voznih redova, prometnih mogućnosti, hotela, restaurana, cijena i sl., on je dakle neophodna značajka putničkog prometa u industrijsko doba, te se razlikuje od starih putničkih priručnika. (O vodičima pišem u posebnoj raspravi.)

No industrijsko doba je vrijeme dinamičkih i korjenitih promjena, pa vodič koji se u to doba izdaje vrlo brzo zastaruje. Prvi vodič koji je izdan za istočnu obalu Jadrana¹ *Illustrierter Führer durch Dalmatien (Nebst Abbazia und Lussin) an der österreichischen Riviera längs der Küste von Albanien bis Korfu nach den Jonischen Inseln und durch Griechenland bis zum Hafen von Piräus* (Wien und Leipzig, A. Hartleben's Verlag, 1883) izšao je do 1912. u ravno još deset izdanja koja su uvijek bila proširivana i dotjerivana. U izvjesnom smislu i taj vodič se može shvatiti kao periodika.

No ako govorimo o turističkoj periodici moramo spomenuti i časopise koji su tim publikacijama prethodili. U Stuttgatu odnosno Münchenu izlazi 1828-1893. časopis **Das Ausland** (Inozemstvo) koji je donosio razne prirodoslovne, zemljopisne i druge članke, a Miljan Mojašević² ga naziva Noevom arkom raznih članaka³. Odgovarajući časopis u Beču bijaše **Der Wanderer** (Lutalica). No oba časopisa bijahu ustvari časopisi za putopisnu književnost u kojima su se pojavljivali ponajviše prirodoslovno znanstveni članci i rasprave ali i opisi pustolovnih putovanja pa i putopisno-znanstvena fantastika, novelistika o dalekim krajevima i narodima⁴ i sl.

Kad je 1868. osnovano Higijeničko društvo u Hvaru pojaviše se i prvi članci koji bi po svom sadržaju spadali u turističko novinstvo kao npr. članak o Hvaru osnivača toga društva Franza Ungera⁵. Članak je izšao u jednom općem ilustriranom mjesecačniku očito zato što specijaliziranog časopisa nije ni bilo. Klimatski zdravstveni turizam u to vrijeme nije bio ni izdaleka čimbenik koji bi mogao dati povoda osnivanju turističkog novinstva. Drugi događaji dali su u ono doba povoda osnivanju prvih periodičkih publikacija u Austriji.

Austrija je 1866. poražena kod Kraljičina Graca u ratu s Pruskom. U tom ratu Austrija je ne samo izgubila sav svoj utjecaj u Njemačkoj, nego je izgubila i Mletke — svoj

posljednji posjed u Italiji. Austrijska državna vlast, dotad orientirana kozmopolitski prema svjetskoj politici, sad promiće na razne načine austrijsko rodoljublje u želji da stvori jednu austrijsku naciju, a i orijentira se prema jugoistoku, prema Dalmaciji, jer onda još nije imala Bosne i Hercegovine⁶. Planinarenje je sport koji se u to vrijeme promiće, da bi se kod mladeži razvila ljubav za domovinu. Austrijski planinari, ljubitelji Alpa, već šezdesetih godina kreću u Dalmaciju i obilaze njenu unutrašnjost s naprtnjačom na leđima⁷. U to doba pokreće se i **Jahrbuch des Österreichischen Touristen-Clubs** a u tom godišnjaku izšao je 1875. i putopis **Bergtouren im kroatischen Grenzlande** Johanna Frischaufa, inače profesora matematike i zemljopisa na gračanskom sveučilištu, koji je tu opisao svoj pohod na Velebit 1874.

No ova publikacija nije bila, što bi se po naslovu moglo očekivati, turistički godišnjak u suvremenom smislu riječi, **Touristen-Club** bijaše ustvari planinarski savez. Riječ **tour**, od koje dolazi engleski **tourism**, na francuskom se odnosila na kretanja u krugu a u početku je značila obilazak predgrađa nekog grada (*tour de roue*)⁸. U to doba se njemačka riječ **Bergtour** (kao i danas) odnosila na izlet u planine. Planinarsko novinstvo bijaše pak prvo turističko novinstvo Austrije. Od 1875. izlazi u Beču **Alpenzeitung** koji uređuje Heinrich Noé⁹.

No kako je jadranski turizam bio ustvari klimatski i kupališni turizam od svog početka 1868., kad je osnovano higijeničko društvo na Hvaru, pojavljuju se turističke rasprave o Hvaru i u čisto medicinskim publikacijama, pa tako 1883 (?) izlazi rasprava liječnika C. M. Weisera o Hvaru u kojem se Hvar spominje kao «austrijska Madeira». Jedan važni i prvi opširni prikaz Biševa izlazi i u stručnom glasilu bečkog zemljopisnog društva¹⁰. To društvo sa zvučnim nazivom funkcionalo je ustvari kao turistička agencija i upriličivalo razne skupne izlete i kružna putovanja. No u to vrijeme svakojaki savezi i organizacije iz Beča priređuju izlete u Dalmaciju, a izvešća s tih izleta izlaze u njihovim stručnim glasilima¹¹.

No sve to bijahu sporadične publikacije koje su važne jedino zato što pokazuju da se u to doba malo pomalo pokazivala potreba za periodičkim publikacijama koje će biti nešto više od vodiča, kao putnog priručnika što turistima olakšava putovanje. Trebao je časopis koji će donositi novosti iz turizma, a za to glasila austrijskih planinara vezana za Alpe nisu bila ni podesna ni dovoljna¹².

Pitanjima kupališnog turizma bijaše bliži **Fremden-Zeitung, Central-Organ zur Förderung des Fremden-und Reiseverkehrs in und nach Österreich** u kojem se pojavio opširni članak Sigmunda Schneidera **Südlandfahrten nach Dalmatiens Küsten-Paradies, seinen Fjord-Landschaften** (XII/1899.47. 27. rujna, str. 1-15) u povodu novog i opširnog vodiča Reinharda E. Petermannia **Führer durch Dalmatien** (Beč, 1899). Bijaše to prvi zaista suvremenih novinskih članaka u prvoj specijaliziranoj austrijskoj publikaciji. Članak koji je razmatrao pitanja našeg turizma i isticao ono novo što ima i što treba da bude, davao pregled mogućnosti turizma u jadranskoj Hrvatskoj. Nevolja je bila jedino u tome, što su to bile novine koje su se bavile pitanjima austrijskog kontinentalnog turizma, u Austriji starije od kupališnog, i u kojima su članci o Jadraru i Dalmaciji mogli biti samo slučajni gost. To je pokazalo potrebu za turističkim časopisom koji će biti specijaliziran za jadranski turizam. No Austro-Ugarska bijaše država u kojoj su se mnoge stvari rado odgadale pa je do prve periodičke publikacije posvećene pitanjima jadranskog turizma valjalo čekati još punih šest godina. God. 1905. izšao je u Beču prvi svezak **Almanach der österreichischen Riviera** koji je izdao Emil Wilhelm Bayer a bio je posvećen otocima srednje Dalmacije (**Die mitteldalmatinischen Inseln Lesina, Lissa, Curzola u. Brazza**). Ova publikacija donijela je niz članaka, zapravo lijepo pisanih napisa o tim otocima ne ulazeći u njihove probleme i bez mnogo novinarskog smisla za novost. Stoga je čitanje tih članaka ukrašenim rijetkim i ne baš uspјelim snimcima dosta neuzbudljivo. Drugi svezak ovog godišnjaka 1906. posvećen je tršćanskoj rivijeri i Istri (**Grado, Görz und seine Bedeutung als Luftkurort, Gradvica als Sommerfrische, Monfalcone, das Seebad Sistiana des Prinzen Alexander von Thurn und Taxis, Grignano bei Triest, Opicina als Höhen-Luftkurort, Pirano und Portoroso bei Pirano, S. Pelagio bei Rovigno, Pola, Pola und seine Zukunft als Fremdenstation, die Brionischen Inseln des Herrn Paul Kuppelwieser und ihre Zukunft als See-Luftkurort I. Ranges**) ulazeci već više u razmatranja mogućnosti razvitka turizma. Treći svezak 1907. posvećen je istočnoj obali Istre i Hrvatskom primorju (**Abbazia einst und jetzt und dessen Zukunft, Lovrana, Voloska, Ičići, Ika, Moscenizze, Fiume als Fremdenstation, Seebad Cirquenizza, Novi, Vinodol, Porto-Rè**). Četvrti svezak 1908. bijaše posvećen kvarnerskim otocima (**Lussin piccolo und Lussin grande, die Inseln Cherso, Veglia, Arbe, Novaglia und Pago**). Peti svezak posvećen je pionirskom radu u podizanju turizma u Dalmaciji (**Welche Orte Dalmatiens eignen sich zu Lufukurorten und Seebädern?**), dok se šesti i posljednji svezak odvratio od neposrednih pitanja turizma i obratio razviku idnustrije u Dalmaciji i njene uloge u turizmu (**Aus Dalmatiens Industriewelt**).

U ovoj seriji pojavila se po prvi put periodička publikacija komponirana tako da zalaže u pitanja razvitka turizma, da registrira razvitak tog turizma i da nastoji sagledati njegovu gospodarsku pojavnost i značaj. Kao godišnjak ova publikacija nije mogla u dovoljnoj mjeri razviti onaj novinski nemir i uzbudljivost svojstven dnevnim, tjednim ili mjesecnim listovima i časopisima. K tome je ova publikacija izlazila subvencijom vlade što znači da se članski doimahu ponešto kao program vlade koja je imala mnogo lijepih planova i često spominjala gospodarski razvitak turizma, ali je malo za to uradila, jer za Dalmaciju nikad nije bilo sredstava. I najzad tu su još jednom došla do izražaja povremena trvanja između Beča i Trsta. U Beču su nerijetko bili mišljenja da upravu Lloyd-a i upravljanje jadranskim lukama valja premjestiti iz Trsta u Beč u okviru centralizacije austrijskog dijela Monarhije. Lloyd se opirao i govorio o nerazumijevanju kontinentalnog Beča za pitanja pomorstva itd¹³. Ako je ovaj godišnjak izlazio u Beču i to subvencijom vlade, to znači da je on bio donekle po strani od neposrednih problema hotelijera na Jadranu. Politički momenti igrali su znatnu ulogu u kompoziciji ovog godišnjaka. Tako npr. treći svezak posvećen Istri, Rijeci i Hrvatskom primorju razmatra ove krajeve kao jedinstvenu cjelinu, iako to ustvari onda nije bilo tako, jer je Rijeka bila ugarski **corpus separatum**, a i Hrvatsko primorje, koje se zvalo »hrvatskim« za razliku od Rijeke, bijaše u sklopu ugarske polovice Monarhije. Tu, baš u Rijeci i Opatiji, stalno se osjećala napetost koja je vladala između Beča i Pešte pa je kasnije turističko novinstvo rado taj dio obale prešućivalo što će se vidjeti poslije. Treći svezak godišnjaka trudi se pak da bude iznad tih trzavica i da naglasi jedinstvo monarhije što je bilo prilično narušeno njenim dualističkim ustrojstvom. Danas se može reći da je taj austrijski godišnjak načeo mnoga pitanja ali nije riješio ni jedno. Može se reći i to da nije zadovoljio potrebe za novinstvom specijaliziranim za jadranski turizam. K tome je taj godišnjak i čitan u vrlo ograničenom krugu.

Tada, početkom 20. stoljeća, u doba kad počinje zlatni vijek jadranskog turizma, bijaše najbolji poznavalač jadranskog turizma i njegovih pitanja gračanski novinar Josef Stradner. Stradner je svoj prvi jadranski vodič izdao 1893. u Grazu (**Rund um die Adria, Ein Skizzenbuch mit 34 Illustrationen**). Suradivao je u Lloydovim publikacijama, u službenom Lloydovom vodiču **Der österreichische Lloyd und sein Verkehrsbereit, Offizielles Reisehandbuch von der Dampfschiffahrtgesellschaft des Österr. Lloyd, I. Theil: Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien** (Wien-Brünn-Leipzig, 1901), on je napisao dijelove o Dalmaciji i Istri. Stradner je bio odličan poznavalač povijesti i arheologije čitave tada austrijske obale Jadrana o čemu svjedoče tri dijela njegovih **Neue**

Skizzen von der Adria (Graz, 1902/3). Osim toga, Stradner je bio odličan poznavalac turističkih prilika na Jadranu, stajao je u stalnoj vezi s direktorima hotela pa je 1907, takoder u Grazu, izdao svoj novi vodič **Adria-Führer, Anzeigen der Seebäder und Luftkurorte an der Adria.** Za razliku od vodiča 1902/3, pisana za znanja željna putnika, ovo je bio posve praktički vodič. No i kao praktički vodič gospodarskog značaja ovaj vodič se razlikovao od Hartlebenovih vodiča i od službenog Lloydovog vodiča 1901. Oba ova vodiča naime bijahu podešena potrebama Lloyda, u njima su na prvom mjestu stajali podaci o voznim redovima. Podataka o hotelima bilaže malo ili ništa, jer je i hotela onda, prije 1900. na Jadranu bilo vrlo malo Lloydovi parobrodi vozili su sporo i dugo se zauzstavljalii u pojedinim lukama. Od 1894. Lloyd je uveo ekspresne linije za Dalmaciju i počeo ulagati u gradnju hotela¹⁴. Ovaj Stradnerov vodič prvi je vodič u kojem turist može doznati niz praktičkih podataka o hotelima, smještaju, cijenama i udobnostima s kojima u njima može računati, pa i o mogućem smještaju u privatnim kućama. Ovakav vodič prva je sustavna reklama jadranskih hotela, on je izlazio u stalno novim i dopunjavanim izdanjima.

No ovaj vodič, nov i suvremen u svojoj koncepciji, tek je prvi korak u Stradnerovu opsežnu i vrlo značajnu radu u turizmu. Nešto više od godinu dana poslije, točnije: u prosincu 1908., Stradner, koji i dalje živi u Grazu, pokreće časopis **Adria, Illustrierte Monatsschrift für adriatischen Küstenländer.** Mada podnaslov spominje etnologiju, zemljopis, narodno gospodarstvo, a tek na zadnjem mjestu turizam, ovaj časopis je ustvari prvi austrijski časopis specijaliziran za probleme jadranskog turizma. U uvodnoj riječi Stradner veli da će njegov časopis pratiti programe vlade, polet i razvitak gospodarskih prilika na Jadranu, ali da će dosta prostora posvetiti i arheologiji, pa crkvama. Uvod je napisan posve novinarski čega je Stradner svijestan kad veli »Die Journalistik und die Spezialistik sind die Signaturen unserer Zeit« (Novinarstvo i specijalistika značajke su našega vremena). Distanciravši se na ovaj način od pseudoznamstvenih elemenata, kojim su bili prebojeni gotovo svi turistički pothvati do tada, kao npr. izlet na Biševo 1885., gdje se iza carsko-kraljevskog zemljopisnog društva krije ustvari turistička agencija, Stradner je znao okupiti u urednički odbor krug uglednika koji će svojim zvučnim imenima zaštiti pothvat. U uredničkom odboru sjedili su prije svega predstavnici visokog plemstva kao umirovljeni k.k. Feldzeugmeister Albin barun von Teuffenbach ili Rosalie barunica Codelli-Taufferer koji su svoje dokone mjesecce često provodili na putovanjima po Dalmaciji. U Austriji je plemstvo imalo i dalje visoku ulogu u društvenom životu, vojsci i upravi kad već ne i u gospodarskom životu. Slijedili su visoki činovnici bliski namjesništvu u

Zadru, kao bivši šumar u Zadru Hermann von Guttenberg, pa časnici koji su službovali u Dalmaciji i često je pješke svu obašli kao M. Mühlhofer, tada poručnik u Sežani, poneki gimnazijalski profesor kao Franz Swida iz Trsta ili Tullius Erber iz Zadra, zatim sveučilišni profesori raznih struka kao L. Adamović, botaničar iz Beča, G. Haberlandt iz Graza, direktori prirodoslovnih i arheoloških muzeja kao E. Maionika, direktor arheološkog muzeja u Aquileji, Michael Haberlandt, kustos prirodoslovnog muzeja u Beču. I jedan predstavnik željeznica — Karl von Frey bio je u uredničkom odboru, ali ni jedan predstavnik Lloyda, što svjedoči o Stradnerovu odvajajući od te moćne tvrtke bliske turizmu. No pravo Stradnerovo uporište bijahu direktori hotela na Jadranu čije hotele je on svojim časopisom reklamirao bilo napisima ili objavljenim snimcima ili reklamama. Stradner je pokazivao odlične organizacijske sposobnosti okupivši u jedan turistički časopis sve od visokog plemstva i sveučilišnih profesora pa do hotelijera. Hotelijeri mu bijahu glavno gospodarsko uporište, ali on nije o njima ovisio, nego su radije oni ovisili o njemu. Stradner je bio u punom smislu riječi nezavisan, bilaže ne samo urednik nego i izdavač i vlasnik svoga časopisa kojem je davao smjer usudujući se upustiti i u veće zamisli.

Jedna od stalnih rubrika, za koju su hotelijeri bili najviše zainteresirani, bijahu tzv. **Fremdenliste**, popis najvažnijih i najuglednijih gostiju koji su ljetovali u pojedinim hotelima Istre i Dalmacije. Tu su se u pravilu nalazila imena članova vladarske kuće koji su obično provodili ljetu u »Kuppelwieserovu carstvu«, na Brijunske otocine, ali i imena drugih članova velikaških kuća Austrije i Njemačke.¹⁵ Niz snimaka prikazivao je crkve i arheološke spomenike. Posebna rubrika donosila je vijesti s arheoloških iskapanja. Neki napisi prikazivali su postojeće hotele, ali je velik broj napisa bio posvećen mjestima u kojima niti je bilo hotela niti je bilo turizma. To su bili najsmionići napisi u kojima je Stradner djelovao kao pionir jadranskog turizma i to ponajčešće hrvatskog turizma.¹⁶ Ponegdje je Stradner postizavao da su rasle cijene zemljišta, da su se gradili novi hoteli i sl.¹⁷ Stradner je držao rubriku o brodarstvu u kojoj je javljao o uvođenju pruga ili preporučao da se te nove brodske linije uvedu, on je preporučao gradnju željeznica,¹⁸ uočio je Klek kao vrlo povoljno mjesto za gradnju luke i istakao da bi Klek mogao postati najvažnija luka za sav Balkan¹⁹, javljaо je novosti o dalmatinskoj cementnoj industriji²⁰, zauzimao se za gradnju željeznice Zagreb — Split,²¹ izvještavao o sjednicama povjereništva za ribarstvo pod predsjedništvom Petra Lorinija²². Bilaže to dakle široko zamišljen časopis o turizmu, Stradner je imao oko za sve što je moglo promaknuti turizam i dobro je znao da turizam nije gospodarska grana koja postoji

sama o sebi nego grana koja zavisi o drugim gospodarskim granama, pa se zanimao i za te grane. Imao je čisto novinarski dar za populariziranje, pa je podupirao Nataliju Bruck-Auffenberg koja je organizirala izložbu dalmatinske narodne umjetnosti i nošnji u Berlinu²³, a izdala je i knjigu pod istim naslovom polažeći time temelje industriji suvenira. Izvještavao je i o prvoj dalmatinskoj izložbi u »Hrvatskom domu« u Splitu na kojoj su izlagali Vlaho Bulkovic, Celestin Medović, Emanuel Vidović, Mirko Rački, Ivan Rendić, Ivan Meštrović i drugi²⁴, reklamirao je kao prvi sportski ribolov u Vrani kraj Zadra²⁵, preporučao noćni ribolov u dalmatinskim leutima kao zabavu turistima²⁶. U **Adriji** su se znali naći i vrlo učeni oceanografski članci²⁷. Stradner je promicao i jedriličarski sport kao prvi²⁸. Slijedeći tradicije austrijskog turističkog novinstva objavljivao je i mnoge planinarske članke, obično iz pera münchenskog srednjoškolskog profesora i oduševljenog planinara Maxa Kleibera²⁹. Velik broj njegovih suradnika bijahu časnici ili planinari koji su prije toga pješačili po austrijskim Alpama. Ti ljudi su u jadranskoj Hrvatskoj, u kojoj gotovo da i nije bilo cesta, jedini imali potpun pregled situacije i jedini su zaista dobro znali gdje se nalazi što zanimljiva. U tom smislu uloga planinara bijaše pionirska i neobično važna ne samo za razvitač turizma nego i za suvremeno upoznavanje Dalmacije uopće. Stradner dakle ne samo što je znao reklamirati ljepote Dalmacije i Jadrana nego je znao i duboko zaći u njene brojne probleme, osjetiti sve komponente koje mogu dovesti do procvata turizma.

Tako je Stradner 1913. organizirao konferenciju o turizmu na koju je pozvao predstavnike Lloyda, kao direktora Alberta Frankfurtera, pa predstavnika ministarstva željeznica Ladislaua Henocha i druge pomirlivši na taj način interesu Lloyda i željeznicu, Beča i Trsta³⁰. On je još 1910. dao poticaja i savjeta za osnivanje konzorcija za gradnju novih hotela oko Zadra³¹, poslije interviewa koji mu je dao austrijski ministar rada August Ritt, a na kojem je Stradner postavljao pitanja u svezi s hotelijerstvom, opskrbom hotela i koristi koje domaće pučanstvo treba da ima od te opskrbe.³²

Ovakvo svaštarsko reklamiranje turizma, često s naglaskom na arheologiji i kulturnim spomenicima, a onda opet uz brojne zemljopisne i planinarske članke, svojstveno je nerazvijenom turizmu toga doba. Taj se turizam ugledao na Italiju u koju su umjetnički spomenici zarana privlačili pisce i slikare. Danas su te komponente često uzmakle pred reklamiranjem tehničkih udobnosti, kondicioniranog zraka i sl. S druge strane **Adria**, mada se odvojila od alpsko-planinarskih časopisa Austrije, nije se odvojila od planinarstva. Ona je postala časopis za kupališni i planinarski turizam istočne obale Jadrana. U tom smislu **Adria** nije bila ni

dalmatološki časopis, a ni organ hrvatskog turizma, jer hrvatskog turizma onda nije bilo. Sam naziv **Adria** služio je da se izbjegnu nacionalna imena Hrvata, Talijana, Slovenaca, Crnogoraca i Albanaca koji su prebivali na toj »austrijskoj rivijeri«.

Stradner se već 1909.³³ preselio u Trst. Trst je time postao stožer **Adrije** i tamo su se okupljali i njegovi suradnici. Nije dakle nikakvo čudo da se i **Adria** najviše bavila turističkim pitanjima okoline Trsta, pa pitanjima Istre, a tek onda pitanjima Dalmacije koja je uvijek ostala u neku ruku udaljena pokrajina za čije se otvaranje turizmu Stradner borio sredstvima koja nisu uvijek bila daleko od zanešenjaštva i idealizma. **Adria** je bila organ austrijskog turizma i mislila je na probleme »austrijske rivijere« u koje je spadala i Dalmacija. Poslije 1912. kad je posljednji put obnovljen trojni pakт Reicha, Austro-Ugarske i Italije, Austrija sa sve više bojazni prati rast talijanske pomorske sile. Izlaz i osiguranje Austrija vidi u sve jačem povezivanju primorja i unutrašnjosti. Stradnerova uloga tu je već bila značajna kad je uspio izmiriti Lloyd-a i željeznice, no politički momenti tražili su svoje i od Stradnera koji se nije u svom časopisu nikad bavio politikom. U veljači 1914. **Adria** se fuzionirala s časopisom unutrašnjeg alpskog turističkog prometa **Kärntner-Tauern-Adria-Reisezeitung** i postao **Adria und Ostalpen**. Uredništvo je objasnilo taj korak interesima domovine, dakle Austrije, i prije svega jačanjem veza unutrašnjosti s primorjem. Ono je u uredničkoj riječi istaklo da sve do propasti Mletačka istočna obala Jadrana, osim Dubrovnika, nije imala vlastita gospodarskog života, ona ga je dobila tek kad je došla pod Austriju ostvarivši time slobodnu vezu s unutrašnjošću, dakle sa srednjom Evropom. Ono nije zaboravilo pohvaliti vrijedne Slavene kojima su Mlečići posjekli šume³⁴ da bi čitavom članku dalo protutalijanski karakter. To dokazuje da je Stradner, koji je ostao urednikom, svjesno išao na protutalijansku politiku. U časopisu prevagu uzimaju članci iz alpskog turizma s brojnim vijestima iz Slovenije, Štajerske i sl.

Nešto više od godinu dana poslije, 10. travnja 1915. Italija je tražila od Austrije da joj ustupi Trentino, Goricu, Gradišku, dolinu Soče do Tolmina, Tržič i obalu; Trst s kopnom i Porečem postao bi slobodna država. Osim toga Italija je tražila i otoke Vis, Hvar, Mljet, Korčulu, Lastovo i Palagružu³⁵ što može objasniti i promjenu u redakcijskoj politici **Adrije**.

No te promjene značile su da su se u časopisu **Adria**, koji je dosad izlazio u Trstu i Celovcu, počeli pojavljivati brojni članci o alpskom turizmu koji su gotovo posve potisli članke o Dalmaciji, pa Istri, članke o planinarenjima po Velebitu. A prvi svjetski rat bijaše na pragu. Turističko novinstvo poslije tog rata bit će posve drugačije nego turističko novinstvo Austrije sa stožerom u Trstu i težištem na srednjoj Europi.

Zusammenfassung

Die erste Zeitschrift Österreichs für Touristik war die Alpenzeitung, die Bergwanderungen in den österreichischen Alpen förderte. In den 60-er Jahren erschienen die ersten Aufsätze über den klimatischen Tourismus der kroatischen Adriaküste. Sie erschienen zunächst in medizinischen Fachzeitschriften. Die für die Touristik der Adria-Landschaften spezialisierte Zeitschrift **Adria** gibt seit 1908 der Grazer Journalist Josef

Stradner heraus. Die Zeitschrift hat sich aus der Alpenzeitung entwickelt, darin erschienen zahlreiche Beschreibungen von Bergwanderungen in den damals österreichischen Adria-Ländern. An sich war die Zeitschrift, die in Graz und dann in Triest, zuletzt aber in Triest und Klagenfurt erschien, eine für die Adria-Landschaften spezialisierte Zeitschrift, die alle Probleme dieser Landschaften zu erfassen suchte.

Bilješke

1. U petom svesku ostavštine Frane Carrare, koja još nije sredena a čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu, našao sam nedavno pisma koja su od Lloyd-a upućena Carrari i iz kojih se vidi da je Austrijski Lloyd još četadesetih godina imao u planu izdavanje nekog vodiča. Nemam podataka da bi se to i ostvarilo. Carrara, koji bijaše učenjak i prijatelj klasične starine pokazao je, izgleda, malo zanimanja za ovaj praktički gospodarski rad.
2. Miljan Mojašević, »Kulturnoposrednička uloga časopisa „Das Ausland“ između Nemaca i Jugoslavena (1828—1893)«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, III. 1955. str. 421—517.
3. Klasični pisci takvih uzbudljivih putopisa i fantastičnih novela su bečki orijentalist, jezikoslovac i etnolog Karl von Vincenti (ps. C. V. Vreden) (Baden-Baden, 1935 — Beč, 1917), u svoje vrijeme urednik »Wanderera« pa barunica Emmy Amalia von Dinkelkage (dvorac Campe kod Osnabrücka, 1827 — Berlin, 1891).
4. [Franz Unger], »Die Insel Lesina«, s. a. et 1. [Separat iz *Illustrirte Deutsche Monatshefte*, ožujak 1869, nalazi se u Historijskom arhivu u Zadru M. 397].
5. vidi o tome [Anonymus], *Studien über Dalmatien und Österreichs Politik von einem österreichischen Offizier*, Graz, 1869.
6. Na ovo sam se osvrnuo u raspravi »Sportski turizam u jadranskoj Hrvatskoj na početku ovoga stoljeća«, *Turizam*, Zagreb, XX. 1972. 11—12. str. 30—34.
7. tour od lat. *tornus* — lončarska kula.
8. Heinrich Noé autor je putopisa *Dalmatien und seine Inselwelt nebst Wanderungen durch die Schwarzen Berge*, Wien-Pest-Leipzig, 1870. i dr. Onjemu vidi u mojoj gore navedenoj raspravi.
9. Dr. C. M. Weiser, »Österreichs Madeira — Lesina als klimatischer Kurort und Seebad«, Denkschrift über Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des Kurort-Unternehmens von [1883?] Beilage zu *Das Weisse Kreuz*. Separat se čuva u Hist. arhivu u Zadru Ma-434.
10. M. M. Becker, »Die Blaue Grotte von Busi«, *Mitteilungen der kais. königl. Geographischen Gesellschaft in Wien* 1885. str. 3—11.
11. Npr. Paul Körz, »Bericht über die Studien-Reise des österr. Ingenieur und Architekten-Vereins im Mai 1888 nach Bosnien, Herzegowina und Dalmatien«, Über Wunsch des Excursions-Comités erstattet von Separat-Abdruck aus der *Wochenschrift des österr. Ingenieur und Architekten-Vereines* Nr. 35—38. 1888; Julius Wertheimer, *Eine Frühlingsfahrt durch Dalmatien, Montenegro, Griechenland und die Türkei von Wien*, 1888; B. u. B. Gesellschaftsreise nach Dalmatien, Wien, 1886; [R. Pocher], *Gesellschaftsreise des Wissenschaftlichen Club nach Dalmatien, Herzegowina und Bosnien*, 7. bis 26. Mai 1892. Wien, 1892., i mnogi drugi.
12. Kao npr. prikaz Paga i Raba Johanesa Fischaufa, »Auf Pago und Arbe«, s. a. et 1. Separat iz *Österr. Touristenzeitung* br. 17. 1895(?) Hist. arh. Zadar sign. M. 777. koji se bavi geo-
- logijom i zemljopisnim odlikama tih otoka ostajući daleko od pitanja turizma.
13. O tome vidi *Fünfundsiezig Jahre Österreichischer Lloyd 1836—1911*, Trst, 1911.
14. O ulozi Austrijskog Lloyd-a u razvitku turizma na Jadraru spremam posebnu raspravu.
15. Npr. »Fremdenliste«, *Adria*, II. 1919. 9. str. 349—356.
16. Isp. npr. S. L. »Die Insel Veglia«, *Adria*, I. 1909. 2. str. 61—66.
17. [Anonymus], »Lussingrande«, *Adria*, I. 1909. 2. str. 65—72.
18. [Anonymus], »Eisenbahnen«, *Adria*, I. 1909. 2. str. 73—74.
19. [Anonymus], »Der Hafen von Klek«, *Adria*, I. 1909. 2. str. 57—60.
20. [Anonymus], »Industrie«, *Adria*, I. 1909. 2. str. 74.
21. [Anonymus], »Eisenbahnen«, *Adria*, I. 1909. 4. str. 144—45.
22. [Anonymus], »Fischerei«, *Adria* I. 1909. 4. str. 146—47.
23. Natalie Bruck-Auffenberg, *Dalmatiner Volkskunst in Berlin*, *Adria*, I. 1909. 4. str. 131—36.
24. [Anonymus], »Dalmatinische Künstler«, *Adria*, I. 1909. 5. str. 179—82.
25. [Anonymus], »Fischerei«, *Adria*, I. 1909. 7. str. 263.
26. Fritz Schoefft, Makarska, »Auf dem Sardellensee«, *Adria*, I. 1909. 10. str. 383—388.
27. Dr. Bruno Schröder, Breslau, »Auf einem Naturforschungsschiff nach norddalmatinischen Gewässern«, *Adria*, I. 1909. 12. str. 453—460.
28. Irma v. Höfer, »Eine Segelfahrt«, *Adria*, II. 1910. 5. str. 173—178.
29. M. Kleiber, »Was Dalmatien dem Wanderer und Alpinisten bietet«, *Adria*, I. 3. str. 93—100.
30. [Josef Stradner], »Adria-Fremdenverkehrskonferenz«, *Adria*, V. 1913. 2—3. str. 473—76; 509—12.
31. [Anonymus], »Fremdenverkehr«, *Adria*, III. 1910. 1. str. 30.
32. [Josef Stradner], »Förderung des Fremdenverkehrs«, *Adria*, II. 1910. 9. str. 343.
33. Od onda Adria izlazi samo u Trstu, a ne više u Trstu, Grazu i Beču kao dotad.
34. Mlečići su se zaista opskrbljivali drvom iz istarskih šuma, te sa Kvarnerskih otoka, no oni bijuši odlični šumari, a istarske šume zapustila je baš Austria koja ih nije trebala poslije 1797. nije uzdržavala nego vrlo malo ratnog a i trgovackog brodovlja. To je napisao sam Josef Stradner, *Neue Skizzen von der Adria*, I. Graz, 1902, str. 113. O tome piše još i R. von H. . . . g [Joseph Maximilian von Liechtenstein], *Reisen durch das österreichische Ilyrien, Dalmatien und Albanien im Jahre 1818*, Meissen, 1. dio, 1822. str. 137—38; 2. dio, str. 24—27.
35. Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, II. Od Kanadijskog rata do Rapaljskog ugovora, Zagreb, 1944. str. 441.

NOVA KARTA JULIJSKIH ALPA

Julijske Alpe. Planinarska karta 1:50.000 u dva lista: Zahodni del i Vzhodni del (Zapadni i Istočni dio). Drugo popravljeno izdanje. Obrada i tehnička izvedba: Institut za geodeziju in fotogrametrijo — kartografski oddelok, Ljubljana 1973. Osnova: topografske karte VGI 1:50.000. Nakladnik i izdavač Planinska zveza Slovenije, Ljubljana, Dvoržakova 9. Tiskar: Ofset štampa VGI. Cijena po jednom listu 20,00 dinara.

Nakon uklanjanja čudnog propisa po kojem je u našoj zemlji bilo zabranjeno objavljuvanje detaljnih planinarskih karata, u Sloveniji je nastao pravi procvrt u tom području planinarske djelatnosti. Sjetimo se nedavno izlaže karte 1:40.000 Skoješko pogorje in soseščina, dosad u Jugoslaviji najviši domet u izradi planinarskih karata (vidi NP 1973. 96). Sada imamo pred sobom i toliko očekivanu planinarsku specijalku Julijskih Alpa. Izvršna je! Bogata toponomastikom, plastika terena dvostruko je prikazana (slojnicama i sjenčenjem), ažurna i. Što je za planinare najvažnije, svu planinarski objekti, markirane staze, kampovi i žičare posebno označeni crvenom bojom. Unatoč svemu tome nije pretrpana detaljima, pa se njome mogu služiti i planinari koji su manje viđeni čitanju karata. Jedino je štetno što je poledina karte neiskorištena. Možda bi bilo bolje da je po ugledu na neke strane izdavače pola karte bilo otisnuto na poledini čime bi se njena veličina znatno smanjila, na papiru uštedjelo, a za planinske prilike bi zbog manjeg formata postala praktičnija. Na karti su označene i granice zaštićenih predjela: Triglavski narodni park, Gogni rezervat Malo Pišnica i Krajinski park Martuljek, a također je unesena i Slovenska planinska transverzala broj 1. Za razliku od prijašnjih karata, detaljno su prikazani i zapadni Julijci u susjednoj Italiji (Montaž, Viš) koje naši planinari sve češće posjećuju i otkad je liberaliziran granični promet. U tom dijelu Alpa osobito je zanimljivo ispreplitanje slovenskih, furlanskih i talijanskih toponomima što su ih autori marljivo sabrali. Legenda uz kartu su višejezična (slovenski, hrvatski, engleski i talijanski) što joj znatno podiže korisnost i čini upotrebljivom i širim razmjerima. Cudno je da nijedno na karti nisu označeni njeni autori, što smatramo pretjeranom skromnošću. Koliko nam je poznato među njima glavna zasluga za visoku kartografsku tehniku ima Tomaž Banovec, ugledni planinar i kartograf, potpredsjednik Planinarskog saveza Slovenije. Kolika je vrijednost nove karte i kolika je glad za njom, pokazuje činjenica da se unatoč visokoj nakladi zalihe brzo smanjuju, neka knjižarska poduzeća naručuju na tisuće primjeraka. Zato naši čitaci ne bi učinili krivo ako je na vrijeme nabave.

Dr. Z. Poljak

GAYL: UDŽBENIK O LAVINAMA

Ing. Albert Gayl: Plazovi. Priročnik za planinsko vrgo. Izdala Planinska založba pri Planinskoj zvezzi Slovenije, publikacija br. 36, Ljubljana 1973. Broširano, dvobrojni omot, 50 slika, 127 stranica, 15 x 11 cm. Preveo s njemačkog na slovenski jezik Pavle Segula. Cijena 25 dinara.

Činjenica da je Gaylova knjižica o lavinama nedavno doživjela u Austriji već treće izdanje (1971) svjedoči da je autor pogodio pravi način obradi naslovnoga problema, toliko važnoga za svakog planinara i skijaša koji posjećuje Alpe ili visoka gorja. To su uočili i drugovi iz Planinarske založbe pri Planinskoj zvezzi Slovenije i premda u Sloveniji bez sumnje ima prilično iskusnih planinara koji bi na osnovu vlastitog iskustva mogli napisati slično djelo, ipak je prevagnula

odлуka da se našim planinarkama dade u ruke prijevod Gaylovog udžbenika, što ga je i austrijska GSS prihvatile kao priručnik za svoje članove. Kod toga treba naglasiti veliku susretljivost autora koji se odrekao bilo kakvoga honorara, i austrijske GSS, koja je besplatno odstupila klišće kako bi knjiga bila što bolje opremljena i pristupačnija našim čitaocima. Takva susretljivost neobična je u našem današnjem komercijaliziranom životu, ali je posve u skladu s načelima suradnje u okviru Međunarodne komisije za spasavanje u planinama (IKAR). Na kraju je ostao još samo problem: kako prevesti s njemačkoga velik broj stručnih izraza. Prevodilac i njegov savjetnik (prof. Tine Orel), oba vrlo iskusna i ugledna planinara, uspješno su ga riješili i time dali vrijedan prilog domaćoj planinarskoj terminologiji. Kao svaki dobar udžbenik i ovaj ima uvodni dio u kojem su iznesene teoretske osnove, kao što je nastanak lavina, njihova klasifikacija, utjecaj vrste snijega i zemljiste na njihovu pojavu itd. Slijedi praktični dio u kojem je na pregledan način izneseno sve ono što treba da zna planinar na putu kroz zasneženu planinu. Osobita je pažnja pridata pravilima za izbjegavanje nesreća i postupku ako se nesreća ipak dogodi. Snaalaženje u toj specifičnoj materiji veoma je olakšano brojnim ilustracijama (crteži i fotografije) i brojnim podnaslovima koji omogućuju lak pregled. Druga polovina knjige namijenjena je članovima GSS-a. U njoj je na praktičan način sistematizirano gradivo o tehnići spašavanja, npr. organizacijske pripreme, prilaz lavini, plan za otkrivanje zatrpanih osoba, lavinski pas, lavinska sonda, kopanje jarka, prva pomoć, transport unesrećenoga itd. Sve je izloženo na najsvremenijim način, s najnovijim dostignućima u toj važnoj i humanoj djelatnosti (npr. upute za slijetanje helikoptera na snijeg). Osobita su vrijednost udžbenika brojne i izvrsne ilustracije na papiru za umjetni tisak, zglob čega se knjiga ugodno i rado lista. Ukratko: knjiga je prije svega korisna kao udžbenik za planinarske škole i tečajeve za alpiniste, vodiči i spašavaoce, ali i svakom planinaru koji zimi ulazi u planinu.

Dr. Z. Poljak

ROSSI-GILIĆ: IZLETI U ISTOČNE JULIJSKE ALPE

Piero Rossi i Stanislav Gilić: Escursioni nelle Alpi Giulie orientali (Vzhodne Julijske Alpe). Bologna 1973. Izdavač: Tamari editori. Knjiga broj 10 u seriji »Itinerari alpini, guide per alpinisti ed escursionisti«. Na talijanskom jeziku. Stranica 183, sa 56 stranica fotografija na papiru za umjetni tisak i u trobojnom zemljopisnom kartom 1:100.000. Uvezano u plastiku, naslovna stranica u bojama, format 11 x 15,5 cm. Cijena 3800 lira.

Ova knjiga je svakako iznenadenje: jedan Talijan i jedan Hrvat pišu vodič po slovenskim Julijsima! »Kad ne bismo znali da nije daleko do tiskanja Strojnovog vodiča — komentira ovaj dogadaj T. Wraber u Planinarskom vestniku (1973,479) — mogli bi nas obuzeti žalosni osjećaji u povodu novog talijanskog vodiča. S druge strane, vodiči na stranim jezicima, pisani od stranaca, ispunjavaju nas ponosno što je ta skupina vrijedna zanimanja čak i u širokom okviru Alpa kao cjeline.« Ova je knjiga iznenadenje po još jednoj okolnosti. Citiramo opet Wrabera: »Za dosadašnju je praksi neobična upotreba isključivo slovenskih zemljopisnih naziva, neobična i zato jer smo navikli da strane knjige više ili manje naša imena preinačujemo po svome. Rossi međutim u najvećoj mjeri poštuj slovensko imenovanje. Zasluguje puno priznanje jer je stupio na novi put.« A sada nekoliko riječi o kompoziciji knjige. U općem dijelu koji ima pedeset stranica, prikazana je Slovenija u

povijesnom, zemljopisnom i turističkom pogledu, opisana je trasa Slovenskog planinarskog puta broj 1, Triglavski narodni park i slovenska planinarska organizacija. Vrlo je zanimljiv slovensko-talijanski i talijansko-slovenski alpinistički rječnik (12 stranica), djelo poznatog riječkog alpinista Stanislava Gilića koji je čitaocima našeg časopisa poznat po malom petrojezičnom alpinističkom rječniku (NP 1968, 134), a široj javnosti po četverojezičnom »Malom alpinističkom terminološkom rječniku« (Zbornik Pedagoške akademije u Rijeci, str. 217, 1970). Drugi dio knjige sastoji se od vodiča koji je sastavljen po više manje ustaljenim običajima: glavna je pažnja pridata planinarskim kućama i vrhovima planine (nazivlji su uvijek slovenski, s talijanskim prijevodom u zagradu). Posebno treba istaknuti slikovni prilog na kraju knjige: 56 odabranih slika predstavlja pravu malu fotomonografiju naših Julijskih Alpa. Iako je svrha ilustracija informativna, pa su na njima čak ucertani smjerovi puta, njihovim autorima (Rossi, Gilić, Simončić) treba priznati visok domet fotografskoga umijeća. Knjiga je namijenjena talijanskom čitaocu i ona će bez sumnje znatno pridonijeti objektivnom poznavanju prilika u našim Alpama. Iako naši planinari neće za njom posegnuti, pogotovo ne zato što očekujemo Strojnov vodič, smatrali smo potrebnim da informiramo o ovoj zanimljivoj pojavi na planinarskom književnom tržištu.

Dr. Z. Poljak

STANKOVIĆ: PLAVSKO JEZERO

Mr. Stevan M. Stanković: Plavsko jezero, Turistički vodič. Izdavač »Turistička štampa«, Beograd, Knez Mihajlova 21. Tisk: Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1971. Biblioteka »Krajevi Jugoslavije« broj 1. Broširano, 32 stranice sa 17 fotografija i tri geografske skice, naslovna stranica u boji, format 10,5 x 21 cm.

Plavsko jezero u Prokletijama zanimljivo je za planinare kao jedno od najvećih uporišta za uspone u taj prostrani planinski masiv. Jezero je, stavši, sastavni dio te planine, jer nije ništa drugo nego glacijalni relikt u najvećoj ledeničkoj dolini Jugoslavije. Tu činjenicu dobro je shvatilo i autor vodiča, pa je osim jezera i njegove obale obuhvatilo i najlepša planinska izletišta u okolini. Za planinare su osobito zanimljivi: opći pregled Prokletija, opis planine Visitor i Visitorskog jezera, zatim Riđskog jezera, Vruje i Savinog oka u Ropojanu te Gusinje i njegova okolica. Ovaj mali vodič, štampan u obliku prospekta, vrijedi po svom sadržaju mnogo više nego što vanjski oblik daje naslutiti. Zato će planinar koji se spremi u Prokletije dobro postupiti ako ga koristi u sastavljanju putnoga plana.

Dr. Z. Poljak

MIHIĆ: PRENJ I ĆVRSNICA

Dr. Ljubo J. Mihić: Planine Prenj i Ćvršnica sa Boračkim jezerom. Centri za rekreaciju. Izdavač: Skupština opštine Jablanica, Jablanica 1973. Štampan: Grafičko izdavačko preduzeće »Dragan Srnčić«, Sabac. Broširano, dvobojni omot, 446 stranica, 200 fotografija, 30 crteža i geografskih skica, brojne tabele, tri panorame i geografska karta 1:100.000 u prilogu, format 14 x 20 cm.

Svaka čest hercegovačkoj općini Jablanica! Ono što nisu mogli planinari, iznimno je učinila administracija. Planinski divovi Prenj i Ćvršnica dobili su obiman i iscrpan monografski prikaz. Knjiga doduše nije čisto planinarska, ali ako s turističkog stanovišta obraduje planinu, samim time nužno postaje planinarska. Njen autor, profesor na Vojoj školi u Mostaru i doktor turističkih nauka upravo je hercegovačkom uporušcu sazrao obilno gradivo iz literature i raznih elaborata, dodaо vlastita iskustva i iz svega sastavio cjelinu vrijednu pažnje. Knjiga je izdana u povodu proslave obljetnice bitke na Neretvi i morala je biti dogotovljena u vrlo kratkom roku,

što se donekle odrazilo na njenoj kvaliteti: skupljeno gradivo izneseno je bez dovoljne kritičnosti, odviše je vjere poklonjeno izvorima podataka, citatima nije označen izvor, a ima prilično balastnih dijelova. Ipak je ovo komplikacijsko djelo prava mala enciklopedija o dvjema najvećim hercegovačkim planinama. Autoru treba priznati da je ispravno postupio obuhvativši jednom knjigom dvije planine koje su duboko odijeljene kanjonom Neretva — one su pak sastavni dio jedinstvene geološke površi ili, kako bi neki rekli: Neretva ih ne dijeli, nego spašava. Da nabrojimo najvažnije dijelove knjige i obradene teme: geografski podaci, klima, vegetacija, vode, lov, opasnosti, naselja, stočarstvo i ljetni stanovi, turističke zanimljivosti, kulturno-historijski spomenici, prilazi, Hercegovačka planinarska transverzala (sa desetak skica), alpinistika i literatura. Knjiga nije u prodaji jer je tiskana u ograničenom broju primjeraka za sudionike proslave i danas se više ne može nabaviti. No možda to i ne treba žaliti jer kolikogod se radujemo svakoj novoj planinarskoj publikaciji, za ovu je knjigu bolje da nestane iz naše javnosti zbog nedopustivo loše tiskarske kvalitete. Ona je kao takva antiproogranda Prenju i Ćvršnici. Izdavač je vjerojatno naslio povoljnog cijeni ili roku isporuke, pa izradu povjerio tiskari u Sapcu koja je sebe osramotila, a duboko ogorčila autore brojnih fotografija što su trebale biti glavni dio knjige i njen ures. Stotinjak fotografija Uzeira Beširovića, jednog od najboljih planinarskih fotografa u Bosni, kojega dobro poznaju i naši čitaoci, većinom su uproštanе, isto kao i vrlo uspjeli snimci mostarskog planinarskog fotografa Džemala Repaka. S pravom se pitamo zar nije bilo stid tehničkog urednika, grafičkog inženjera Milana Veselinovića, da svoje ime stavi na ovakav grafički produkt? Nadajmo se da će tiskanje novog izdanja, koje je već najavljen, biti povjerenju nekom drugom poduzeću a dotele će autor imati prilike da gradivo bolje sredi i dotjeri, da pročita brojne napisne o Prenju i Ćvršnici u Našim planinama, koji mu izgleda nisu poznati, te da rukopis donekle sažme.

Dr. Z. Poljak

»25 GODINA PD BJELEŠNICE«

25 godina planinarskog društva »Bjelašnica«, izdavač PD »Bjelašnica«, Sarajevo, Ulica JNA br. 79. Tiskano u NIP »Oslobodenje«, Sarajevo 1973, oktav, papir za umjetni tisk, 104 stranica, platneni uvez, 74 slike. Edicija pripremila urednički odbor. Cijena 20 din.

U povodu proslave jubileja uglednog sarajevskog planinarskog društva »Bjelašnica« održana je u Sarajevu lijepo organizirana proslava o kojoj donosimo poseban izvještaj među vijestima. Prilikom proslave sudionici su bili iznenadeni spomenicom o 25 godina rada Društva koja je ne samo grafički vrlo lijepo opremljena, nego i svojim bogatim sadržajem dolично predstavlja javnost ovo vrlo aktivno i jako Društvo i njegovu planinu Bjelašnicu.

Sadržaj je vrlo zgodno podijeljen na dva dijela. Teme napisu u prvom dijelu jesu društvene akcije od osnutka do danas, tako npr. izgradnja domova i kuća, organiziranje tečajeva, Bjelašničkog dana, Savničkog prvenstva, Bjelašničke transverzale, briša za omladinu, propagandu, GSS itd. Tu je zatim 23 portreta najzaslužnijih članova i statistički podaci u obliku tabela.

Drugi dio knjige ima pretežno stručni karakter, a posvećen je u cijelosti prirodi i ljudima planine Bjelašnice. Započinje poemom o toj planini (B. Zlobićki), a zatim se redaju članci o geologiji (prof. dr. R. Jovanović), geografiji (prof. dr. H. Pašić), kanjonu Rakitnice (prof. dr. I. Bušatlija), biljnom svijetu (dr. Z. Bjelić), fauni (dr. S. Mikšić), stočarstvu (C. D. Popović), narodnoj nošnji (Z. Čulić) i narodnim tradicijama (dr. V. Palavestra). Posebno treba naglasiti velik broj uspješnih ilustracija koje lijepo dolaze do izražaja jer je knjiga tiskana na najfinijem papiru. Ovom publikacijom »Bjelašnica« se uvrstila među ona malobrojna društva koja su i na ovakav trajan i dokumentiran način obilježila svoju prisutnost među nama.

Dr. Željko Poljak

75 godina planinarstva u Ivancu

DRAGUTIN KARAŽINEC

IVANEC

Ove godine navršava se 75 godina od osnutka PD »Ivančica« u Ivancu. To je društvo bilo ujedno i prvo na području općine Ivanec koje se bavilo fizičkom kulturom, te prvo planinarsko društvo na području Zagorsko-medimurske regije.

Kako se moglo u jednom zaštitom i provincijskom mjestu kao što je bio Ivanec razviti i njegovati kroz niz godina planinarstvo, kad to nisu mogli ni mnogi drugi pa i veći gradovi u to doba u Hrvatskoj? Ponajprije treba priznati, da se planinarstvo u Ivancu ne bi bilo tako rano i tako snažno razvilo, da nema u neposrednoj blizini planinu kao što je Ivančica. Također su veoma važan faktor u razvitku planinarstva u Ivancu bili intelektualci što su dolazili u Ivanec na službu nakon studija u velikim gradovima, pogotovo u Zagrebu, gdje tada već djeluje Hrvatsko planinarsko društvo, koje baš preko takovih ljudi činila svoje granice po provinciji. Ivanec je u to doba bio sjedište kotara sa svim odgovarajućim službama i ustanovama. Osim toga bio je i sjedište plemićke obitelji Kukuljević-Sakcinski, čiji članovi su bili poznati kao ljubitelji prirode. Jedan od njih bio je i prvi predsjednik društva.

Treba spomenuti, da planinarstvo u Ivancu nije u vrijeme, kada planinarstvo kao pokret tek započinje svoj život, ne samo kod nas, nego i u mnoge u svijetu. Ono se javlja istodobno s industrijalizacijom evropskih država u 19. stoljeću. Planinarstvo malo ponapo postaje neophodna potreba urbaniziranog čovjeka, a na to ga često potiču znanstveni, istraživački i drugi momenti. Svi ti utjecaji osjećali su se i u Ivancu. Prvi trag planinarskog djelovanja u Ivancu kroničar spominje 1893. godine, kada je na Ivančici podignuta velika drvena piramida. Bilo je to 16 godina nakon podizanja drvene piramide na Slijemenu. Ostaci te piramide trajali su sve do konca prvog svjetskog rata. Bila je to prva velika akcija ivanečkih planinara, tada još neorganiziranih. Velika je šteta što je uspjeli snimak piramide iz 1900. godine (prije rata bio je izložen u planinarskom domu), kao i sva arhiva onoga doba, netragom nestao.

U dalnjem širenju planinarske misli i ideje dolazi godina 1898., kada je u Ivancu osnovana »Ivančica«, podružnica Hrvatskog planinarskog društva u Zagrebu, s predsjednikom Božidarom Kukuljević-Sakcinskim na čelu. Osobito aktivnost društva pokazuje godine 1911. i 1912. pod predsjednikom Edvinom Anetom, koji je u to doba bio kotarski predstojnik u Ivancu. Tada su ponovo markirani putevi na vrh preko Mrzljaka i Konja, a to znači da su ti putevi već prije bili markirani (vjerojatno nakon osnutka društva), što bi značilo da su među prvim markiranim putevima u Hrvatskoj. Put preko Mrzljaka prozvan je Anetovim putem po najzaslužnijem planinaru za društvo prije prvog svjetskog rata.

Poslije prvog svjetskog rata planinarstvo kroči velikim korakom naprijed. HPD u Zagrebu obnavlja 1923. godine svoju podružnicu »Ivančicu« u Ivancu, kojom rukovode u ono doba mladi i napredni planinari kao što su dr Albert Georgijević, Hinko Blumschein, dr Bruno Zupanić, Matija Jaklin, dr Mavro Spiller, Rudolf Partilić, Otokar Hrazdira, Pavica Hrazdira, Adam Curišović, dr Franjo Kruglović, ing. Vojtěch Schmalz, ing. Bohumil Bambas, Nestor Borovečki, dr Pero Samardžija, ing. Tomislav Slavić, Josip Lukeš, Stjepan Vuković, Miroslav Kunić, Dragutin Čiček, Rufol Rafter i mnogi drugi od kojih su neki još uvijek dobri i aktivni planinari. Ta je generacija u Ivancu podigla planinarstvo i udarila mu čvrste i solidne temelje.

Obnovljenom društvu glavna je briga bila izgradnja piramide i planinarske kuće na Ivančici. Nakon mnogih diskusija, pošto su prikupljena novčana sredstva, pristupa se gradnji planinarske kuće i željezne piramide. Svečano otvorene

obavljeno je 1. rujna 1929. godine uz gruvanje mužara i uz zanosnu riječ profesora Leandera Deduša iz Varaždina. Četiri jutra zemljistička oko kuće veleposjednik Martin Zabavnič daruje društvo, a Prva hrvatska štedionica — filijala Varaždin dva jutra. Prigodom otvorenja kuće i piramide na Ivančici sakupio se rekordan broj od oko 3.500 ljudi. Kuća je dobila ime profesora Josipa Pasarića, zasluznog propagatora palinarske misli, začasnog člana i višegodišnjeg predsjednika HPD-a, urednika »Hrvatskog planinara«, istaknutog planinarskog pisca i vrijednog hrvatskog kulturnog i javnog radnika. Gradnju kuće izveo je Marko Vučković, a piramide ivanečki bravar Florijan Zaplatić.

Između dva svjetska rata bila je veoma živa djelatnost foto-sekcije u društvu s Otokarom Hrazdirom na čelu. Otokar Hrazdira, kao izvrsni fotograf — umjetnik izdavao je u Ivancu neko vrijeme »Galeriju«, reviju za umjetničku fotografiju i organizirao prvu izložbu planinarsko-umjetničke fotografije u Ivancu. Na toj izložbi prvi put je nastupio kao izlagac nas poznati umjetnik Tošo Dačić. Hrazdira je na izložbi umjetničke fotografije u Pragu 1931. godine dobio drugu nagradu, a u Cannesu iste godine od Foto kluba »Cannes« javno priznane i brončanu medalju, kao i mnoga druga priznanja i medalje.

U vrijeme društva se afirmiralo na raznim većim i manjim izletima. Gotovo svake godine priređuju se izleti u Juliske i Kamniške Alpe, Bjelašnicu, Treskavicu, Jahaninu i na Velebit. Osobito je mnogo izleta u planinarskih tura bilo u godinama 1924. i 1925. Tada ih je bilo triinaestero na Alpama, a otrvilike u isto doba bila su i dva izleta u inozemstvo: na Grossglockner u Austriji i na Visoke Tatre u Slovačkoj. Tamo su bili naši najaktivniji planinari Otokar i Pavica Hrazdira i Albert i Pavao Georgijević.

Putevi po Ivančici bili su uvijek dobro markirani, a u svibnju 1924. planinari iz Ivance markiraju i put od Kamenice na Ravnu goru. U to je doba i planinarska kućica na Ravnoj gori pod nadzorom ovog društva.

Nešto poslije, oko 1933. godine, dok je u Lepoglavi bio upravitelj kaznionice dr Maksimilijan Bohaček, planinari su dobili jednu sobu u kaznioničkoj kući na Kozjanu, a pokraj kuće bila je podignuta i drvena piramida.

Artur Vojtić, gostoničar i planinar iz Ivance, gradi 1934. godine na sjevernoj strani vrha Ivančice vidičkovac nazvan »Stričevac« i poklanja ga društvu.

U tom razdoblju društvo sudjeluje preko svojih predstavnika na više kongresa Saveza planinarskih društava Jugoslavije, te pokazuje veoma plodan rad i veliku aktivnost.

Drugi je svjetski rat prekinuo nit postojanja i porušio sve što je do tada izgrađeno na Ivančici. Od planinarske kuće i inventara nije ostalo gotovo ništa, od piramide četiri potporna stupna, a od vidikovca temelji.

Ponovno obnovljeno društvo godine 1948. postavlja kao glavni zadatak obnovu planinarske kuće, piramide i vidikovca. Ministarstvo šuma i ruda NR Hrvatske 1946. privremeno je osposobilo piramidu nadomjestivši drvenim dijelovima željezne. Godine 1949. prišlo se obnoviti planinarske kuće i već iste godine ona je pod krovom. Do 1951. prikupljena su financijska sredstva pa je te godine kuća konačno dogovljena i 12. kolovoza svečano otvorena. Radnu snagu dalo je samo društvo dobrovoljnim radom članova, a novčana sredstva vlast, društvene, političke i radne organizacije, a ponajviše Planinarski savez Hrvatske.

Odmah nakon obnove kuće društvo se bacilo svim žarom na obnovu piramide. Međutim, tu je išlo teže, jer nije bilo razumijevanja, a trebalo je osigurati prilično novaca. Nakon formiranja novih kotareva društvo se obratilo Narodnom odboru Kotara Varaždin koji osigurava u svom budžetu

650.000 dinara za rekonstrukciju piramide. Veliku podršku društvu za dobivanje navedenih sredstava pružio je Miliivoj Zupanić. Popravku se prišlo odmah, te su radovi završeni 1957. godine, a svečano otvorenje obavljeno je 4. srpnja 1958. godine. Radove je izvela bravarija Opće poljoprivredne zadruge Ivanec. Osim ovih glavnih zadataka društvo se brine za 14 markiranih planinarskih puteva na Ivančici, svake godine priređuje izlete u Velebit, Gorski kotar, Prokletije, Julijske Alpe, bosanske i slavonske planine, Sutjesku, Samoborsko gorje, Učku itd., sudjeluje u gotovo svim planinarskim sletovima, organizira I. i XII. slet planinara Hrvatskog zagorja, sudjeluje u organizaciji i provedbi Zagorskog planinarskog puta, priređuje masovne planinarske izlete, organizira planinarska predavanja i mnoge druge planinarske aktivnosti.

Riješeno je i veoma teško pitanje gruntovnog sredstava planinarskih nekretnina na Ivančici. Zahvaljujući planinaru i članu društva, Vladu Oreškoviću, to je uspješno riješeno, tako da društvo posjeduje oko svojih objekata na Ivančici blizu 6 jutara zemljišta. U vrijeme obnavljanja piramide i kuće obnovljene je i vidikovac, te izvor Mrzljak.

Društvo ulazi 1964. godine u još jednu veliku akciju, u elektrifikaciju planinarske kuće na Ivančici. Koliko je truda, napora i novaca iziskivala ta akcija nije ni potrebno spominjati, jer je to još uvijek u svježoj uspomeni članova. Planinarska kuća ima danas trofaznu struju i ostale pogodnosti koje daje električna energija. Tu akciju pomogle su finansijski općinske skupštine Ivanec i Zlatar-Bistrica, te privredne organizacije oba područja.

Godina 1968. bila je za društvo jubilarna. Slavilo se 70 godina planinarstva u Ivancu. Sve snage i akcije društva bile su angažirane za tu proslavu, a ujedno i za organizaciju XII. sleta mladih planinara Hrvatskog zagorja. Nažalost, još je uvijek u sjećanju kako su svi gosti zbog veoma kišnog i upravo nevjerojatno lošeg vremena poklisci do kože, i kako je bila gužva kada se oko 500 planinara stisnulo u planinarsku kuću.

Za dobar, požrtvovan i nesetičan rad društvo je primilo niž priznanja od PSH i PSJ, a od Republičkog saveza za fizičku kulturu Hrvatske zlatnu plaketu. Od PSJ društvo je primilo zlatnu

značku, od PSH zlatni znak, a ove godine prilikom Susreta planinara na Ivančici i povodom proslave 75. obljetnice plaketu PSH, koju je društvo uručio predsjednik PSJ Božidar Škerl. Članovi društva do sada posjeduju jedan zlatni i dva srebrna znaka PSJ, te četiri zlatna, šest srebrnih i tri brončana znaka PSH.

Veća aktivnost društva na svim poljima osjeća se tijekom cijele ove godine. Posebna briga posvećuje se omascijenju naročito mladim snagama. Društvo danas broji oko 400 članova, od čega je 70 učenjano ove godine. Siri se planinarska propaganda, planinarska kuća na Ivančici je potpuno uređena, namještena novim inventaram (kuhinja, soba opskrbišnica), instalirana je i električna pumpa za vodu i niz drugih stvari (televizor i sl.). Kao i ranijih godina i ove godine ivanečki planinari bili su na mnogim planinama diljem domovine.

Nakon evo imena najzaslužnijih članova ovog društva poslijе drugog svjetskog rata: Dragutin Karažinec, dugogodišnji tajnik i predsjednik društva, Vladimir Levanić, dugogodišnji tajnik, Dragutin Galić, pročelnik markacijske sekcije, Martin Franc, dugogodišnji blagajnik, Jure Brklačić, Vladimir Orešković, Cvjetko Soštaric, najaktivniji član mlađe generacije i već dulje vrijeme tajnik društva, Stjepan Putarek, Stjepan Jagetić, Slavko Ernoić, pok. Rudolf Partič, Rudolf Zaplatić, Miliivoj Zupanić, Franjo Andrije, Ciro Vrćek, Đuro Peček, Edo Bauman, Branislav Jagetić, Stjepan Šalković, Josip Geček, Ivan Friščić, Ivan Geček, Marijan Kraš, Franjo Hrg, Petar Jagetić, Ivanka Karažinec, Zlata Levanić i mnogi drugi.

Neka mi bude dozvoljeno da oву kroniku završim mislima dra Alberta Georgijevića napisanim u knjizi »70 godina planinarstva u Ivancu: »Mi planinari tražimo i nalazimo duševni i tjelesni odmor u ogromnim prostranstvima velikog i carobnog carstva planina. U planinama bez motorizacije, na vrletnim vrhuncima odakle se pružaju beskrajni vidici na jedan iskonski, čudnovati i veličanstveni svijet nad kojim još i danas lebdi duh stvoritelja i neba i zemlje. U tom savršenom mиру, visoko iznad i daleko od dnevnih zbijanja, duh planinara se dodiruje i susreće sa snagama kozmičkog stvaralaštva i kozmičke zakonitosti. Tu se planinar susreće s pitanjem početka i kraja, dolaska i odlaska i tu mu se nameće misao o zbilji kozmičke vječnosti.«

Dvije decenije PD »Planinar« u Vogošći

STANOJE JOVANOVIC

Vogošća je poslijeratno radničko i industrijsko naselje. Nalazi se sjeverozapadno od Sarajeva, udaljena svega devet kilometara od njegovog centra. Jedna je od četiri sarajevske gradskih opština i spada u red najmanjih komuna u Bosni i Hercegovini. Ovo naselje broji danas preko 7.000 stanovnika i poznato je po proizvodnji putničkih automobila i valječastih ležajeva. Okolica ovog naselja, kao i cijeli sarajevski kraj, poznat je po ljetnim izletištima i planinama što ga okružuju.

Pedesetih godina ovog vijeka, u jeku obnova i izgradnje naše domovine, bilo je aktuelno i potrebno graditi planinarske objekte. Istina, i prije drugog svjetskog rata bilo je planinarskih kuća po planinama oko Sarajeva, ali one su u toku rata uništene ili oštećene.

Tako je i u Vogošći, kao naselju u jeku intenzivne izgradnje, još u proljeće 1952. godine, na inicijativu nekoliko entuzijasta, osnovano planinarsko društvo »Planinar«. U početku ono je brojalo tri desetak, a krajem prve godine 82 člana. Prvi predsjednik bio je oficir Đorđe Ilić (1952–1957). Društvo se počelo postepeno aktivirati. Sudjelovalo je u svim planinarskim manifestacijama i trebalo bi mnogo prostora da se sve nabroji.

Od 1957. do 1959. godine predsjednik je bio inž. Milenko Milovanović. Početkom 1957. priprema se gradnja planinarskog doma na Skakavcu. Glavni zagovornici gradnje bili su inž. Milovanović, Božo Perković i Milan Ristić. Ovaj posljednji ostao je

angažiran do kraja izgradnje. Društvo je u to doba bilo već omasovljeno. Brojalo je nekoliko stotina članova, ali je broj članstva varirao.

Sjeverno i sjeverozapadno od Sarajeva nalazi se nekoliko planina i visoravni: Crepoljsko (1525), Skakavac (1153), Uževica (1393), Crni vrh (1503), Ozren (1452) itd. Skakavac je petnaestak kilometara udaljen od novog naselja u Vogošći. Tu na Skakavcu, na jednom zaravanku između dvije strane, obraselje lijevom i gustom četinarskom šumom, postojala je do 1942. manja planinarska kuća. Kapacitet joj je bio 26 kreveta. Izgradilo ju je PD »Kosmos« iz Sarajeva 1926. godine. Kućica je kasnije dogradivana. Jednog junskog dana 1942. uspjelo je Nijemcima da dodo u nje i zapale je, jer je to bilo sklonište Skakavačke partizanske čete.

Na ovom mjestu, gdje je bio »Kosmosov« objekt, na nadmorskoj visini od 1136 metara, podignut je današnji planinarski dom, jedan od najljepših objekata ove vrste u Bosni i Hercegovini samognogo veći. Lokaciju za gradnju doma dala je bivša sarajevska opština Stari grad. Oko dobijanja lokacije i dozvole za gradnju mnogo se angažirao Džemil Kapetanović, tadašnji predsjednik opštine Vogošća. Dom je izgrađen dobrovoljnim radom uz velika odricanja i napore. Radilo se po nevremenu, pa i po noći. Pojedinci su i godišnji odmor žrtvovali da bi se dom što prije izgradilo. Nije bilo dovoljno ni materijala, a ni stručne snage. Ali,

ipak do kraja godine zgrada je bila pod krovom. Društvo je dobilo nešto pomoći za izgradnju od Saveza a mnogo više od preduzeće »Tito« iz Vogošće (u materijalu i novcu). Tadašnje šumsko gospodarstvo »Bistrica« iz Sarajeva dalo je pod povoljnim uslovima drvenu konstrukciju za dom. Veliku pomoći pružilo je i građevinsko preduzeće »Kablar« koje je tada izvodilo radove u Vogošći.

Radovi na gradnji ovog objekta nastavljeni su i slijedeće dvije godine. Za Dan Republike 1959. godine dom je bio službeno otvoren. Oko gradnje doma osobito su se istakli Milan Latinović, Đuro Krčmar, Ahmed Aljić, Rade Radić i mnogi drugi na čelu s Milanom Ristićem. Cak je bilo i onih koji nisu bili članovi društva, a pomagali su izgradnju. Svi ovi ljudi bili su uglavnom zaposleni u preduzeću »Tito«.

Oko 400 metara sjeverozapadno od doma je atraktivni vodopad Skakavač. Njegova visina je 98 metara i spada među najviše vodopade u Jugoslaviji. Osobito je lijep u proljeće, za vrijeme lijepih sunčanih dana, kada voda s visine pada i pretvara se u bezbroj kapljica, ili u zimsko doba kada je zaledan. Divota je ovo promatranje prevede, kada sunce zalaže. Oko 200–300 metara iznad doma izvire potok Skakavač čija je voda vrlo hladna i dobra za piće, a čini spomenuti vodopad. Ova voda dovedena je u dom. Prije rata zvali su rijeku što protječe kroz današnje naselje u Vogošći Skakavač baš zato što nastaje od ovog potoka. Općenito uvezvi okolina planinarskog doma na Skakavcu je vrlo lijepa.

Predsjednik društva od 1958. do 1969. godine bio je ambiciozni i vrijedni Milan Ristić (Rile). Pomišljenju većine članova, on je jedan od najzaslužnijih za izgradnju i opremanje doma. Ovi redovi neka mu posluže kao javno priznanje za sve ono što je pridonio. Društvo je tih godina okupljalo velik broj članova i dostiglo svoju kulminaciju. Na primjer 1960. brojalo je preko 800 članova. Tada je uspješno radio i nekoliko sekcija: planinarska, za propagandu, za gradnju i uređenje doma, omladinska, pionirska i druge, ali su sastanci Upravnog odbora održavani po raznim kancelarijama ili negde na livadi, jer društvo nije imalo prostorija. Ponekad je bilo teško pronaći prostoriju za održavanje godišnje skupštine.

Mačkuća pored doma na Skakavcu što služi kao pomoćni objekt, izgrađena je 1962. Dom raspolaže s velikom salom (trpezarijom), kuhinjom, malim i velikim sobama za spavanje, umivaonicama i drugim pomoćnim prostorijama. Kapacitet mu je

50 kreveta. Ispred doma nalazi se manji ograđen bazen za vlastitu električnu centralu. Dvije jedine seoske kuće u neposrednoj blizini doma osvijetljene su iz domske centrale. Ovo je lijep primjer kako planinari i okolni seljani saraduju. Dom je dotjerivan sve do 1969. (šupa, novi vodovod i kanalizacija, keramičke pločice, lamperija itd.).

Prilaz domu je moguć raznim mankiranim putevima. Iz Vogošće pješke se može stići za 3 do 3 i po sata hoda, iz Sarajeva za približno isto vrijeme. Automobilima može se doći do Nahoreva, a odatle je oko 2 sata hoda. Prošlog ljeta prošetanje je put do Užvice, tako da sada treba samo jedan sat pješačenja do doma, ali samo ljeti kad nema kiše. Iz Sarajeva se može doći do Crepoljskog autom, a odatle za sat i po hoda do doma (asfaltiranje ceste je započelo).

Dom nije snabdjeven hransom. Otvoren je svake subote, nedjelje i državnim praznikom. Kroz proteklih 15 godina povremeno je bio stalno otvoren, ali zbog nedostatka finansijskih sredstava to sada nije moguće. Budući da je omiljeno izletište Vogošćana, Sarajlija i drugih posjetilaca, smatra se što nije stalno otvoren i što nema stalnog domaćina. Prihodi od spavanja i članarine ne mogu da podmire troškove izdržavanja, zato je problem šta dalje činiti.

Od 1969. godine predsjednici društva bili su Radislav Manković, inž. Milenko Milošanović (po drugi put) i Đuro Krčmar. U posljednje vrijeme interes za planinarenje postepeno opada, jer razvoj automobilizma i porast životnog standarda čime svoje. Sve je manje onih pravih i organizovanih izleta. Društvo je, na primjer, prošle godine brojalo oko 200 članova, ali aktivnih planinara i onih kojih na vrijeme plate članarinu bilo je mnogo manje, iako je članarina minimalna.

Prije dvije godine, na 19. godišnjoj skupštini društva, odlučeno je da se u buduće ovakvi sastanci održavaju svake dvije godine. Aprila ove godine to vrijeme je isteklo, ali se 20. jubilarna godišnja skupština još nije održala. Nadajmo se da će to biti uskoro.

Nesumnjivo je da je društvo u finansijskoj krizi. Da bi je s uspijehom prebrodilo, trebalo bi da UNIS-ove fabrike iz Vogošće (»PRETIS«, »UTL« i »TAS«) pruže izvjesnu novčanu pomoći, jer je većina bivših i sadašnjih članova društva zaposlena u njima. Dakle uvjeti postoje, samo malo više dobre volje i razumijevanja od društveno-političkih i radnih organizacija, pa će društvo oživjeti.

Prvenstveni usponi

»SARAJEVSKI SMJER« U Z. STIJENI VASOJEVIĆA VIĆKOG KOMA

Prvi penjali: Džemaludin Čico (1944), Asim Kudović (1936) i Slobodan Žalica (1952), 28. 7. 1971.

15 cic

Pristup prevoja Trešnjevik na cesti Andrijevića — Kolašin do Stavne (katuni), 2 sata. Stazom koja vodi podnožjem V. Koma u pravcu Ljevorječkog Koma (po riječima čobana to je pravilan naziv masiva, a ne Kučki Kom kako stoji na karti). Preko manje jaruge dolazi se do strme livade gdje se staza gubi. Nešto dalje, desno, je markantni (uočljiv sa Stavne) stup Vasojevićkog Koma (mogući je lijep uspon). Ravno gore vide se usjeci u stijeni (položeni kulaor). Uz livadu, preko kosih ploča, do sniježnika. Od katuna 1,5 sati.

Opis: Preko sniježnika do ogromnog kamena. Lijevo, u niskom stjenovitom zidu, nalazi se vidljiva kosa pukotina. Pravo gore na sipar po kome jednu dužinu (do sniježnika), a onda lijevo u stijenu 1D do zaravni obrasle travom (osig.). Poludesno, gore, do kraja manjeg jarka zasutog kamenjem. Preko glatkog, vlažne i okomite ploče 3 m pravo gore (osig.). Pravo gore još 1D kroz stijenu sa dobrim oprimcima. Izlaz iz smjera preko kosi ploča na sedlo ispod vrha.

Ocjena: II, mjestimčno III (kršljivo); dužina smjera oko 250 m; vrijeme penjanja 2 sata.

Silaz: Neizrazitim čobanskim putem velikom strminom na spomenuto stazu i dalje do katuna.

Moguć je i silaz grebenom, zatim između malih tornjeva i niz sipare na livade i spomenutom stazom do katuna. Vrijeme silaska oko 1 sat.

Slobodan Žalica

SJEVERNI BRID OVČE NA PRENU

Zimski uspon

Prvi penjali: Faruk Zahirović, Zdravko Raštegorac i Alirizah Vatrencjak — AO »Sarajevo«, 11. II 1973.

Pristup: Od ceste Sarajevo—Mostar, dolinom mostarske Bijele, markiranim putem kroz selo Grabcovice i dalje prema Barnom dolu (5 sati hoda). Iz Barnog dola prema podnožju sedla između Lujuglavljaka i Ovče (po riječima mještana to je pravilan naziv masiva, a ne Erač kako stoji na specijalnim kartama), oko 1 sat hoda.

Opis: Od podnožja do sedla (»Cup«) laganim usponom oko 100 m (nagib 45–60 stupnjeva). Dalje smjer teče markantnim bridom Ovče. Na nekoliko detalja čista stijena. Pri izlazu (posljednja dužina) obići brid oko 6 m udesno. Izlaz na greben. Preporučuje se upotreba spiralnih lednih klinova koji odlično idu u smrznuto busenje trave.

Ocjena: III; dužina smjera oko 400 m; vrijeme penjanja 3 sata (po osrednjem vjetru i magli).

Silaz: Grebenom do vrha Ovče, pa onda na JZ (oko 15–20 minuta), te zaviti na SZ niz Ovču prema Barnom dolu (1 sat).

A. Vatrencjak

Transverzal

NAGRADA PLANINE ILI VISINSKA TRANSVERZALA

Planinarsko društvo »Kamenjak« iz Rijeke pri svojem osnutku 1962. godine ustanovilo je društveno takmičenje sa ciljem propagiranja planinarstva i upoznavanja ljestova planina, koje je nazvano: »Osvajajmo planinske vrhove za Nagradu planine«. U toku proteklih 10 godina postojanja ovog nedovoljno poznatog natjecanja, u njemu je sudjelovalo preko 200 planinara. Većina od njih je iz Rijeke, svakako najviše članova PD »Kamenjak«. Međutim u posljednje vrijeme sve više stižu zahtjevi za izdavanje dnevnika od planinara iz drugih krajeva, koji se uvijek pozivaju da su pri planinarenju vidjeli da Riječani imaju neke posebne dnevničke, pa traže detaljnije informacije. U želji da svim planinarama, čitaoциma »Naših planina«, pomognemo da se uključe u ovo takmičenje nastojat ću u kratkim crtama iznijeti osnovne elemente.

Takmičenje je društveno, a na njemu mogu sudjelovati svi članovi planinarske i drugih organizacija sa područja Jugoslavije. Sastoje se u tome da natjecatelj u roku od najviše tri godine obide toliko planinskih vrhova, čija zbrojena visina iznosi određeni broj. Taj određeni broj ovisan je o kategoriji takmičara i o kategoriji značka za koju se takmičar opredjelio.

Norme takmičenja su slijedeće. Za zlatnu značku treba sakupiti 100.000 m, dok žene i pioniri do 15 godina starosti normu ispunjavaju sa 75.000 m. Za srebrenu značku norma je 75.000, odnosno 60.000 m za žene i pionire do 15 godina starosti. Za brončanu značku norma je 60.000, odnosno 50.000 m.

Predviđeni su i obavezni vrhovi koje natjecatelj treba da prode. To su: Kamenjak, Obruč, Risnjak, Učka i jedan od vrhova Velebita. Natjecatelju se izdaje dnevnik u koji utiskuje Žigove. »Pravila« predviđaju da se mogu priznati i vrhovi posjećni u organizaciji društva ako i nema pečata u dnevniku, s time da takmičar opiše pohod na vrh i da to ovjeri vodstvo puta i tajništvo društva. Takvih slučajeva može biti najviše pet. Kada ispunjava odgovarajuću normu za značku za koju se takmiči, natjecatelj dnevnik vraća tajništvu PD »Kamenjak« kako bi ga posebna komisija pregledala. Ako se ustanovi da je postignuta određena norma, vlasnik se dodjeljuje odgovarajuća značka te diploma »Nagrade planine« i vraća mu se dnevnik. Ovo se u pravilu čini na godišnjoj skupštini društva.

Viktor Stipčić, Rijeka

PRVE ZNAČKE TRANSVERZALE »PO PLANINAMA BIH«

Republička transverzala BiH otvorena je lani prilikom XI sletu planinara Jugoslavije. Značke se stiču po sistemu bodovanja: za brončanu značku potrebno je 100, za srebrnu 200, zlatnu 300, a za 400 od mogućih 470 daje se počasna značka sa zlatnim vijencem, koja je inače namijenjena osobitim zaslugama u razvoju planinarstva. Dnevničke značke može se naručiti na adresi PS BiH, Sarajevo, Sime Milutinovića 10, uz cijenu od 10 dinara (značke koštaju po 30 dinara, osim počasne koja je besplatna, a dodjeljuje se uz posebnu diplomu). Do početka jeseni zlatnu značku steklo je pet planinara; svi iz Sarajeva:

- 1 Stevo Filipović, »Bjelašnica«
- 2 Miroslav Hadžimuratović, »Treskavica«
- 3 Adil Saković, »Energoinvest«
- 4 Adil Saković, »Bjelašnica«
- 5 Džemaludin Cico, »Bjelašnica«

Srebrenu značku steklo je osam obilaznika, također svi iz Sarajeva:

- 1 Nenad Meandžija, »Bjelašnica«
- 2 Adil Saković, »Energoinvest«
- 3 Smail Hadžimuratović, »Energoinvest«
- 4 Petar Tirković, »Bjelašnica«
- 5 Antun Mlinarević, »Energoinvest«
- 6 Stevo Filipović, »Bjelašnica«
- 7 Miroslav Hadžimuratović, »Treskavica«
- 8 Džemaludin Cico, »Bjelašnica«

Bronzanu značku stekao je do 23. VIII ukupno 31 planinar, svi iz Sarajeva, osim br. 14 (Karlovac) i 5. (Hrasnica):

- 1 Meandžija Nenad, »Bjelašnica«
- 2 Sajević Jozo, »Bjelašnica«
- 3 Kulenović Damir, »Bjelašnica«
- 4 Milicević Miroslav, »Bjelašnica«
- 5 Arnautović Fuad, »Famos«
- 6 Hadžimuratović Smail, »Energoinvest«
- 7 Mlinarević Antun, »Energoinvest«
- 8 Hilčić Petar, »Bjelašnica«
- 9 Džemaludin Cico, »Bjelašnica«
- 10 Sarmaz Miodrag, »Bjelašnica«
- 11 Doležal Vladimir, »Bjelašnica«
- 12 Tirković Petar, »Bjelašnica«
- 13 Saković Adil, »Energoinvest«
- 14 Ott Ivo, »Dubovac«
- 15 Muratović Minka, »Energoinvest«
- 16 Krujajić Cvjetin, »Bjelašnica«
- 17 Mlinarević Vlatko, »Energoinvest«
- 18 Raštegorac Zdravko, »Igman«
- 19 Ivica Dragušić, »Bjelašnica«
- 20 Razija Hadžimuratović, »Energoinvest«
- 21 Vladimir Milković, »Bjelašnica«
- 22 Omer Merić, »Energoinvest«
- 23 Mihajlo Capalik, »Energoinvest«
- 24 Marijan Malešić, »Energoinvest«
- 25 Zlata Skoković, »Bjelašnica«
- 26 Stevo Pilipović, »Bjelašnica«
- 27 Miroslav Vojislav, »Treskavica«
- 28 Antun Mozara, »Energoinvest«
- 29 Bakarević Ismet, »Bukovik«
- 30 Bakarević Muhamed, »Bukovik«
- 31 Zita Breslauer, »Željezničar«

M. Š.

TRANSVERZALA »SUTJESKA«

U broju 7–8. objavljena su imena prvih nosilaca velike i male značke »Sutjeska«. U razdoblju od 1. do 6. jula obišlo je transverzalu u organiziranim pohodima 366 planinara, ne računajući pojedince. Objaviti imena ovako velikog broja obilaznika nije moguće, pa ćemo dati samo pregled po Republikama: Slovenija 35, Hrvatska 39, Srbija 109, Makedonija 20, Crna Gora 26, Bosna i Hercegovina 137 sudionika. U istom mjesecu obišlo je Malu transverzalu 18 planinara iz PD »Paklenica«, Zadar.

OBISLI REPUBLIČKU TRANSVERZALU »PO PLANINAMA SR HRVATSKE«

- 36 Edo Pavšić, »Zanatlija«, Zagreb
- 37 Željko Kašpar, »Vihor«, Zagreb
- 38 Vesna Kašpar, »Vihor«, Zagreb
- 39 Davor Gobec, »Zagreb matica«
- 40 Marijan Jaižetić, »Zanatlija«, Osijek
- 41 Andelko Turković, »Ravna Gora«, Varaždin
- 42 Hinko Bršićik, »Paklenica«, Zadar
- 43 Zdenko Kristijan, »Japetić«, Samobor
- 44 Ljubomir Schröder, »Željezničar«, Zagreb
- 45 Vera Pavšić, »Zanatlija«, Zagreb
- 46 Zdenko Felhel, »Rade Končar«, Zagreb
- 47 Ivo Felhel, »Rade Končar«, Zagreb
- 48 Velimir Sušak, »Paklenica«, Zadar

PRVI ZAGREPCANI NA PAKLENIČKOM PLANARSKOM PUTU

U srpnju ove godine prošla je grupa članova PD »Risnjak« u cijelosti PPP. Među njima nalazio se Igor Kusin, prvi pionir na tom putu. Neverka Hrelec i Mirjana Močnik, prve planinarkе, a uz njih Rudolf Kres i Branko Kusin.

OBISLI »VELEBITSKI PLANINARSKI PUT«

- 254 Facko Ivan, »Kamenjak«, Rijeka
- 255 Blanka Antolić, »Zagreb matica«
- 256 Sonja Silhard, »Zagreb matica«
- 257 Žarko Mihaljević, »Zagreb matica«
- 258 Ivan Pederin, »Paklenica«, Zadar
- 259 Ivica Mesić, »Vihor«, Zagreb
- 260 Josip Mavričić, »Opatija«
- 261 Boris Križan, »Opatija«
- 262 Ferdinand Schweizer, »Ljubljana matica«
- 263 Zdravko Mindoljević, »Jastrebarsko«
- 264 Tomo Vinčić, »Jastrebarsko«
- 265 Ivica Hočević, »Jastrebarsko«
- 266 Mladen Ringel, »Jastrebarsko«
- 267 Željko Kašpar, »Vihor«, Zagreb

- 268 Vesna Kašpar, »Vihor«, Zagreb
 269 Leo Popović, »Split«, Split
 270 Stjepan Preprotić, »Jastrebarsko«
 271 Rudolf Kres, »Risnjak«, Zagreb
 272 Mira Kres, »Risnjak«, Zagreb
 273 Dane Surla, »Visočica«, Gospic
 274 Zdenko Kristijan, »Japetić«, Samobor
 275 Milan Zegarac, »Japetić«, Samobor
 276 Ivica Bezjak, »Japetić«, Samobor
 277 Bruno Buntić, »Japetić«, Samobor
 278 Nada Strašek, »Zagreb matica«
 279 Vilim Strašek, »Zagreb matica«
 280 Berislav Petrušić, »Zagreb matica«
 281 Ferdo Schweiser, »Ljubljana matica«
 282 Ferdo Schweiser,
 283 Zvonimir Burič, »Zagreb matica«
 284 Rudi Gombać, »Paklenica«, Zadar
 285 Martin Svetel, Maribor
 286 Josip Plaček, »Zagreb matica«
 287 Joža Grubanović, »Sljemea«, Zagreb
 288 Đurđa Frković, »Zagreb matica«
 289 Pavle Radić, »Zagreb matica«
 290 Frane Kalan, Skofja Loka

- 291 Borut Bernik, Skofja Loka
 292 Dejan Vučko, Skofja Loka
 293 Vidmar Damjan, Skofja Loka
 294 Janez Pleško, Skofja Loka
 295 Darko Ravnikar, Skofja Loka
 296 Roman Różman, Skofja Loka
 297 Perica Korica, »Visočica«, Gospic
 298 Tomislav Canić, »Visočica«, Gospic
 299 Veljko Matrljan, »Kamenjak«, Rijeka
 300 Božidar Sveško, »Kamenjak«, Rijeka
 301 Hinko Brščić, »Paklenica«, Zadar
 302 Danilo Surla, »Visočica«, Gospic
 303 Kristina Jarm, »Nikola Tesla«, Zagreb
 304 Josip Majnarić, »Nikola Tesla«, Zagreb
 305 Vilim Veselko, »Zagreb matica«
 306 Bruno Puhařić, »Paklenica«, Zadar
 307 Zlatko Delonga, »Ravna Gora«, Varaždin
 308 Boris Šimenc, »Ravna Gora«, Varaždin
 309 Željko Viljevac, »Velebit«, Zagreb
 310 dr Ivo Veronek, »Japetić«, Samobor
 311 Mato Kašuba, »Japetić«, Samobor
 312 Ivanka Ballon, »Risnjak«, Zagreb

Orijentacijski spomni

XI. PRVENSTVO PSJ

U Makedoniji, na Mavrovu i na planini Bistri održano je 13. i 14. oktobra 11. orijentacijsko prvenstvo planinarnog Jugoslavije. Startalo je 19 ekipa, tako što su reprezentaciju svake Republike činile tri propovlaširane ekipe plus prvaci pokrajina. Od kvalificiranih nije startala PD »Solinška glava«, inače treće plasirana ekipa na prvenstvu Makedonije 73. Stazu dugu oko 50 km, s 12 kontrolnih točaka, takmičari su morali prijeći za 7 sati i 25 minuta. Bila je dvodnevna; prvi dan se trčalo 30 km, a drugi dan 20 km. U oštroj konkurenčiji Čelik 2, ekipa Metalurškog kombinata Smederevo, inači ovogodišnji prvak Srbije, bila je najbrža u sastavu: Dragoje Čikić, Vlastimir Vučković i Darko Maričević, i kao jedina sa nula kaznenih bodova osvojila naslov prvaka Jugoslavije u orijentaciji za 1973. godinu. Ukupno najbrži na cijeloj stazi bio je također Čelik 2. iz Smedereva koji ju je obišao za 362 minute, a to je 83 manje od zadatog vremena. Koliko je konkurenčija bila oštra govori

podatak da je dosada trostruki prvak Jugoslavije zauzeo 10. mjesto, a dvostruki prvak Jugoslavije sa Pokljuke, Jahorina 1. i Jahorina 2. iz 1971. godine, sada su u skoro istom sastavu osvojile 11. i 13. mjesto.

Budući da je reprezentacija Srbije osvojila 1. 7. i 9. mjesto — to je ona bila najuspješnija na ovom prvenstvu; prvi put je dala i prvaku države. Ovo je bio 8. uzastopni pokušaj Čelika u reprezentaciji Srbije i njegovog kapetana Dragoja Čikića da se domogne pobedničkog trona. Tri puta je bio pred samim ciljem. Konačno mu je to uspjelo uz opće odobravanje svih konkurenata ovogodišnjeg prvenstva Jugoslavije.

Pri otvaranju i zatvaranju takmičare i goste su pozdravili predsjednik PSJ Božo Škerli i PS Makedonije Kiro Nikovski. Stazu je sastavio sa tehničkom komisijom Brane Sribinovski. Takmičarsku komisiju je vodio Nikola Aleksić — popularni Alek iz PS Hrvatske. Takmičilo se prema propozicijama PSJ, a redoslijed ekipa bio je slijedeći (posljednji stupac označava kaznene bodove):

Prvaci Jugoslavije u orijentaciji 1973: Dragoje Čikić, Vlastimir Vučković i Darije Maričević

1. Čelik 2.	Smederevo	0
2. Borula	Prilep	3
3. Stražilovo	Sr. Karlovci	5
4. Elema	Skoplje	23
5. Sljeme	Zagreb	34
6. Javorak 1.	Nikšić	41
7. Čelik 1.	Smederevo	54
8. Javorak 2.	Nikšić	54
9. Kablar	Čačak	66
10. Ravna Gora	Varaždin	72
11. Jahorina 2.	Sarajevo	52
12. Laško	Laško	71
13. Jahorina 1.	Sarajevo	72
14. Čelik	Nikšić	93
15. Vilinac	Jablanica	108
16. Zagreb Matica	Zagreb	135
17. Sevnica	Sevnica	80
18. Delo	Ljubljana	170

Najstariji takmičar na ovom prvenstvu bio je ing. Zlatko Smercić, rođen maja 1936. godine, ispred ing. Petru Ilića, rođenog jula 1936. g., kapitena ekipa Čelik 1. Smerke drži još jedan rekord. On je najviše puta učestvovao na POT PSJ — 10 puta, ispred Čikića iz Čelika, koji je tu uzastopce 8 godina.

Ing. Milutin Kljajić

ORIENTACIONO TAKMIČENJE SARAJEVSKOG UNIVERZITETA »BUKOVIK 73«

Na planini Bukovik, 12 km sjeverno od Sarajeva, održano je 14. X 1973. prvo prvenstveno orijentaciono takmičenje Sarajevskog univerziteta. Organizator takmičenja bilo je Akademsko smučarsko-planinarsko društvo »Bukovik« iz Sarajeva. Samo takmičenje je održano pod veoma povoljnim vremenskim prilikama, a organizatori su pokazali svu svoju umjerenost, tako da su takmičenje priveli do kraja bez zamjerkri.

Na startu je bilo 10 ekipa, pa iako je medu takmičarima bilo dosta planinarskih početnika, sve ekipi su stigle na cilj, što opet ukazuje na činjenicu da medu sarajevskim studentima postoji veliki interes za ovu vrstu planinarskog sporta.

Prvo mjesto osvojila je ekipa Stomatološkog, drugo Mašinskog, a treće Poljoprivrednog fakulteta. Organizator je pobjednicima podijelio skromne nagrade u planinarski oropezi. Tri prvoplasirane ekipi stekle su pravo učešća na »Univerzetskim igrama« koje će se iduće godine održati na Tjentištu, na Dan mladosti, 25. maja.

A. Kalesić

UZ ČLANAK »NE PO NORDIJSKOM, VEC PO HUMANOM SISTEMU«

Prije više od dvadeset godina, kada su se kod nas prvi puta pojavila, planinarska orijentaciona natjecanja bila su u mnogo čemu različita od današnjih. Moglo bi se slobodno konstatirati da su u sebi sadržavala daleko više planinarskih karakteristika, što je i razumljivo. Da se orijentaciono natjecanje kojim slučajem pojavilo u nekoj skijaškoj organizaciji, sigurno je da bi takvo natjecanje asimiliralo i neka obilježja skijanja.

Medutim, važno je nešto drugo. Ako se natjecanje već zove orijentaciono, onda bi trebalo biti određeno samoj tom jednom disciplinom. Postati pobjednikom orijentacionog natjecanja zato jer je netko imao veću ili težu naprtnjaču, pravi ili improvizirani šator, fotoaparat ili možda dalekozor, ili zato jer je imao bolji rezultat u bacanju bombe ili nečeg sličnog, smatram da je potpuni absurd. To je isto tako kao kad bi se u nogometu za pobjedničku momčad proglašila ona koja je, recimo, ispenjala više alpinističkih smjerovala?

Isto tako nitko ne može tvrditi da je onaj koji pronađe određenu točku na terenu za dva sata (lutanjući pri tome), bolji od drugoga koji tu istu točku pod istim uvjetima nade za jedan sat, bez trčanja. S obzirom da svi natjecatelji obično pronađu sve kontrole, neophodno je, a i jedino ispravno, uvesti u natjecanje faktor — vrijeme. Onaj tko je vičniji čitanju zemljopisne karte, moći će brže proći zadatom stazom, bez obzira da li na sebi ima samo gaće ili pancerice. Mnogi bi trebali shvatiti da je orijentaciono natjecanje sport, iako kod nas još nije steklo takav status, a da je planinarenje rekreacija u koju mogu biti uključeni svi, bez treninga. Naša današnja orijentaciona natjecanja planinarska su jedino po tome što se odvijaju na planinskem terenu, i jer su pod okriljem planinarske organizacije. Stoga predlažem kao mnogo jednostavnije rješenje, da se u okviru planinarske organizacije naprave natjecanja isključivo planinarskog karaktera. Takvo natjecanje trebalo bi biti sastavljeno iz svih područja planinarske aktivnosti, npr.: poznavanje planinarske opreme, literature, flore i faune, prve pomoći, fotografije, poznavanje planina i načina kretanja po njima itd. Siguran sam da bi takva natjecanja bila daleko masovnija i korisnija planinarskoj organizaciji a i samim planinarkima. Bila bi to ustvari prava smotra cjelokupnog planinarskog znanja.

G. D.

Zaštita prirode

BIOGRADSKA GORA POD ZAŠTIM VEĆ 90 GODINA

Biogradská gora proglašena je za nacionalni park 1952. godine. Narodna skupština Crne Gore donjela je zakon kojim se »šumska područja Lovćena, Biogradské gore i Durmitora kao predjela naročite prirode ljepote, historijskog i naučnog značaja proglašavaju za nacionalne parkove NR Crne Gore«, (Sl. I. NR Crne Gore, broj 16-17/52. g.).

Medutim, malo je poznato da je Biogradská gora pod strogom zaštitom sjeće još od 1885. godine. Kada su Polja kolačinska i područje do Tare oslobođeni od Turaka, knjaz Nikola je pozvao predstavnike plemena Polja da mu predaju na upravljanje Biogradsku goru, na šta su plemenski predstavnici pristali. Od tada su šume Biogradské gore

nazivane »branik« ili »zabran« knjaza Nikole. Prema tome, a i po očuvanosti prirode na ovom području i prema stvarnoj funkciji, može se tvrditi da je Biogradská gora prvi nacionalni park u Evropi. Poznato je da je šuma Fontenbleau u Francuskoj 1853. godine proglašena prvim rezervatom prirode, dok je u SAD 1872. godine osnovan prvi nacionalni park u svijetu. U Evropi najdužu tradiciju nacionalnog parka ima Švicarska.

Nacionalni park Biogradská gora obuhvata 3.400 hektara šume. Od toga prašuma zauzima 1511 ha, i to je ujedno najveća prašuma u Jugoslaviji, a smatra se i u Evropi. Cesto se piše o Perućici, prašumi u okviru nacionalnog parka Sutjeska, da je najveća prašuma u Jugoslaviji i Evropi, ali ona zauzima površinu od svega 133 hektara.

Ing. S. Knežević, Pljevlja

VII. MEDUREPUBLIČKI SUSRET PLANINARSKIH FUNKCIONARA NA TJENTIŠTU

Planinarski savez Bosne i Hercegovine, kao domaćin, organizirao je ovaj susret na Tjentistu 6—7. oktobra 1973. godine. Pozivu su se odazvali svi republički i pokrajinski savezi osim iz Crne Gore i Makedonije. Osim predstavnika domaćina, njih 12, sastanku je prisustvovalo po pet članova odbora iz republičkih saveza, dvojica iz AP Vojvodina i jedan iz AP Kosovo, te kao gošti dva predstavnika Omladinske turističke agencije iz Sarajeva i članovi PD »Maglić« iz Goražda. Prijе dnevnog reda zahvalio se potpredsjednik PS BiH na odazivu, a predsjednik PSJ upoznao prisutne da se drug Tito primio pokroviteljstva proslave 100-godišnjice postojanja planinarstva Hrvatske i Jugoslavije. Tom prilikom je obavijestio prisutne da će se u sklopu proslave jubileja održati slet planinara Jugoslavije 7. jula 1974. godine na Platku. Zatim se prešlo na dnevni red:

1. medurepublička saradnja;
2. propaganda i časopis »Naše planine«;
3. zaštita prirode i čovjekove okoline;
4. vodiči kao specijalistička djelatnost.

U prvoj točki utvrđeno je da postoji međudruštvena saradnja kako unutar pojedinih republika, tako i između društava susjednih republika. Međutim, ta suradnja često puta ostaje anonimna, jer se ne koriste propagandna sredstva za objavljuvanje ovih susreta u dnevnoj štampi i u našem planinarskom časopisu. Danas su poznati koordinacioni odbori i saradnja između strukovnih planinarskih organizacija, kao među poštarima, željezničarima i studentima Jugoslavije, zatim međudruštvena saradnja pod nazivom »Bratstvo i jedinstvo«. Među ostalim zaključima prihvaćena je ideja da se u svakoj republici i AP odredi po jedan vrh. Kao znak obilaska tih vrhova učesnici bi dobili spomen-značku. U finansiranju spomen-značke trebalo bi da sudjeluju svi savezi. Također je zaključeno da savezi svaki na svom području utvrde kalendar međudruštvenih posjeta i da ga dostave drugim savezima.

Razmatrajući drugu točku, ustanovljeno je da se u dnevnoj štampi ne objavljaju planinarske manifestacije iako su o tome upoznati novinari. Naročito izostaje objavljuvanje u dnevnoj štampi učešće planinara u većim političkim manifestacijama, kao što su bile proslave na Kozari, Titovu Užicu, Tjentistu, Neretvi itd. Drugovi iz PSJ upoznali su prisutne da su imali uspjeh u pogledu informiranja javnosti putem dnevne štampe samo zato što su se direktno obraćali izdavačima dnevnih listova s potpuno obrađenim materijalima. Zaključeno je da se ubuduće svi savezi direktno obrate izdavačima, tj. Socijalističkom savezu, Savezu boraca i Sindikatima radi objavljuvanja ovakvih vijesti. Konstatirano je da planinarska društva pa i savezi ne koriste naš časopis kao sredstvo informiranja o svojim akcijama, a da ima društava koja nisu uopće preplatnici časopisa, pa se o njihovom radu ništa ni ne zna. Na sastanku je bilo govora o sadržaju i formi časopisa, o uvođenju stalnih rubrika za pojedine specijalističke djelatnosti, o mogućnosti formiranja uredništva u BiH, ali u sadašnjoj situaciji nije moguće sve to postići, jer bi za stalne rubrike trebalo angažirati plaćene urednike, a financijska sredstva su oviše oksudna. Na prigovore da se pojedine vijesti kasno objavljaju, treba svima objasniti da časopis nije dnevni list, nego planinarska revija. Također je konstatirano da je malen broj preplatnika u odnosu na broj članova učlanjenih u planinarska društva i da mnogi odlikovani planinari nisu preplatnici časopisa, pa se postavlja opravdano pitanje, kako može jedan planinarski aktivist da bude bez jedinog planinarskog časopisa u kojem se objavljaju vijesti o planinarskom radu. Zaključeno je da svi savezi unesu u svoje pravilnike o odlikovanjima obavezu planinarskim društvima da prilikom popunjavanja upitnika kojim predlažu svoje članove za odlikovanja unesu podatke da li je taj preplatnik »Na-

ših planina«. Prihvaćen je prijedlog da se ubuduće prilikom dodjele raznih nagrada takmičare pretplatiti na časopis za jednu ili više godina. Na kraju je glavni urednik obavijestio prisutne da sadašnja cijena preplate časopisa ne pokriva ni blizu štamparske troškove i da je PSJ morao pokrivati razliku u troškovima. Radi toga će biti povećana preplata za iduću godinu.

Treća točka dnevnog reda bila je vrlo studiozno obradena. Iz svih referata mogao bi se izvući jedan rezime, da su planinari kao ljubitelji prirode pozvani, a istovremeno i primorani da se uključe u međunarodnu borbu za zaštitu prirode i čovjekove okoline. Put i način te borbe iznesen je u referatima. Kao podloga akcije treba da posluži savjetovanje održano u maju ove godine prilikom formiranja Jugoslavenskog savjeta za zaštitu prirode i unapređenja čovjekove okoline, kao i propisi o zaštiti prirode unesen u načrt Ustava SFRJ. U Hrvatskoj je zakonom regulirana zaštita prirode u kontaktu s Planinarskim savezom Hrvatske. U Sloveniji zaštitu prirode obavlja i Gorska straža, a data je sugestija da se oformi Zajednica za zaštitu prirode. Predstavnici Slovenije iznijeli su neke svoje pokušaje oko sprečavanja zagadivanja prirode s otpacima i predložili da se zajednički poduzme akciju kod poduzeća za izradu ambalaže koja se brzo raspada, jer su sadašnji omoti radeni od materije koja ne trune i tako se gomila u prirodi. Napomenuli su da su izradili kodeks planinarske etike u kojem je naglašeno da se uopće ne trga cvijeće. Svi su se složili u tome da borba oko zaštite prirode i čovjekove okoline zahtijeva dugotrajne napore. Među zaključcima je preporučeno da se svi savezi dogovore o jedinstvenom postupku oko pronalaženja mjera i da se planinarski aktivisti uključe u sve vrste foruma koji se bave zaštitom, da se prilikom izrade pojedinih elaborata traži pomoć profesionalnih stručnjaka koji bi znanstveno argumentirali zahtjeve o zaštiti prirode i time suzbili svaki mogući prigovor s protivne strane. Prihvaćen je prijedlog da se prilikom svih vrsta školovanja planinarskih kadrova obavezno uvede kao predmet zaštita prirode i čovjekove okoline.

U četvrtoj točki dnevnoga reda izneseno je kako je organizirana vodička služba u pojedinim republikama. U ovom pogledu najdalje su došli Slovenci, koji imaju četiri kategorije vodiča. Tokom diskusije ustanovljeno je da nema literature za vodičku službu, te je predloženo što hitnije formiranje koordinacione komisije vodiča pri PSJ koja će izdati udžbenik za školovanje. Pri tome treba naročito voditi brigu da se školiju vodiči, koji bi bili u stanju voditi grupe planinara ili pojedince po srednjem i visokom gorju, s potrebnim znanjem iz GSS, alpinizma i speleologije.

Drugi dan organiziran je zajednički izlet na vrh Maglić. Za ovu priliku angažirani su vodiči iz PD »Maglić« iz Goražda, koji su vrlo uspijelo odveli sve učesnike na vrh po neobično lijepom vremenu.

Josip Bačić, Sarajevo

MODERNIZIRAN DOM NA JANKOVCU

Planinarski dom na Jankovcu posljednjih je godina u mnogome moderniziran i uljepšan, a kruna svega su radovi koji su obavljeni tokom 1973. Planinarsko društvo »Jankovac« iz Osijeka, kojega je dom vlasništvo, osim ostalih starih radova uređilo je kupaonicu s toplovim vodom i ostakljenu verandu snabdjelo dvostrukim prozorima, tako da je u toj prostoriji moguće ugodno boraviti i za najžešće zime. Dom sada ima radio-aparat, televizor, gramofon s pojачalima, u nekim je sobama uvedena voda, pa se ubraja među lijepše objekte tvrtki vrsti u Hrvatskoj. Otvoren je preko cijele godine, a dostup do doma moguće je cestom, koja je asfaltirana, osim posljednjih desetak kilometara. Inače se do doma dolazi preko željezničke stanice Velika u Požeškoj kotlini ili od autobusne stanice Slatinski Drenovac, nedaleko od željezničke stanice Čačinci na pruzi Zagreb — Osijek.

I. S.

25. OBLJETNICA SMRTI MIRE MARKO DEBELAKOVE

Navršilo se 25 godina od prerane smrti Mire Marko Debelakove, prigoda da se s pijetetom sjetimo najveće slovenske planinarke. Rodila se 26. XII 1904. u Sarajevu, umrla 27. IX 1948. u Ljubljani. Srednju školu polazila u Ljubljani, zatim studirala slikarstvo u Ljubljani i Londonu. Član ljubljanskog turističkog kluba Skala od osnutka. Glavno doba njenih penjačkih uspona je između 1924. i 1932. Naročito je sklona bila Triglavskoj stijeni. Njen najveći penjački uspjeh je svladavanje sjeverne stijene Špika 1926 (u navezu sa S. Tominšekom). Izvan Slovenije penjala je u Alpama i Prokletijama. Posljednji prvenstveni uspon izvela je 1937. u navezu sa svojim suprugom, slikarom Edom Deržajem, u Škotskoj (Slovenska smer u Ben Nevisu). O svojim usponima održala je brojna predavanja u zemlji i inozemstvu. Od 1925. do svoje smrti napisala je čitav niz zapaženih alpinističkih članaka u časopisima Planinski vestnik, Naš obzor, Alpine Journal, Nachrichten DÖAV, Der Winter, Alpenzeitung itd. Njena knjiga Plezalna tehnika odaje vrsnog penjača, a Vodič po slovenskim Alpama na engleskom jeziku dokaz je njenog visokog obrazovanja. S njemačkog je na slovenski prevela Kugyjevu knjigu "Ix mojega življilja u gorah". Svoj najveći literarni pothvat, izdavanje zbornika o Triglavu, nije stigla dovršiti. Materijal za tu knjigu, koji je sabirala znanstvenom metodom, objavio je u nastavcima Planinski vestnik od 1947. do 1948. pod naslovom Kronika Triglava. Smatra se da je u svom kratkom životu učinila za razvitak slovenskog alpinizma više nego čitava generacija penjača.

BIBL. (važniji radovi): Severna stena Špika premagana, Planinski vestnik 26:269, 1926; Triglavská stena, Planinski vestnik 27:169, 1927; Plezalna tehnika, Slovensko planinsko društvo, Ljubljana 1933; Die Prokletje, Oesterreichische Alpenzeitung 1934; 329; A short guide to the Slovène Alps for britisch and american tourists (sa F. S. Copeland), Kleinmayr und Bamberg, Ljubljana 1936; Ben Nevis, Planinski vestnik, 37:278, 1937.

LIT.: Brilej, A.: Mira Marko Debelakova-Deržaj, Planinski vestnik 48:313, 1948.

Dr Željko Poljak

UMRO DR. ULIKSE STANGER

Dana 16. listopada umro je u Voloskom u 92. godini života dr Ulikse Stanger, istaknuti znanstveni i politički radnik Istre i veliki narodni borac za prava Istre. Smrću dra Stangera izgubila je i planinarska organizacija svog uglednog člana. Emigriravši nakon talijanske okupacije iz Istre, on je u međuratnom razdoblju živio u Splitu gdje se osobito istaknuo u planinarskom radu, pa mu, uz prof. U. Giromettu, splitsko PD »Mosor« mnogo duguje na razvitku planinarstva u Dalmaciji.

Dr. Z. P.

SNAZAN RAD KOMISIJE ZA VODIČE I STANICE VODIČA ZAGREB

Od kako je Komisija za vodiča PSH, nakon dulje pauze, započela ponovnim radom, učinila je mnogo. Treba posebno istaći uspešan završetak dviju vodičkih škola, zimske i ljetne, u kojima je bilo uključeno preko 35 redovnih planinara. Osim toga organiziran je seminar za vodiče pripravnike koji su završili obavezni staž od dvije godine. Nakon seminara priređeni su ispit za dobivanje zvanja vodiča. Na taj način planinarska organizacija dobila je 11 novih vodiča. To su Mladen Grubanović — PD »Sljeme«, Boško Keranović — PD »Zagreb matica«, Josip Leskovšek i Andelko Lozej — PD »Željezničar«, Miro Ravnih, Darko Luš i Mario Urbanić — PD »Grafičar«, te Milan Ivić, Ivica Marković, Branimir Stipetić i Ivica Mesić — PD »Vihor«, svi iz Zagreba. Komisija za vodiče, zahvaljujući ponajviše svom predsjedniku V. Milinariću, uspjela je za nepunih godinu dana pripremiti novu generaciju vodiča. Također se osjeća intenzivni rad Stanice vodiča Zagreb koja zajedno sa Komisijom nastoji što prije donijeti novi pravilnik Službe planinskih vodiča PSH. Novim pravilnikom bit će potpuno odredena odjeća vodiča, što do sada nije bio slučaj. Osim toga novi pravilnik trebao bi donijeti niz novosti o zadacima, pravima, dužnostima i području rada vodiča. Na nedavnom sastanku Stanice vodiča Zagreb izabran je novo rukovodstvo. Novi pročelnik Stanice postao je Darko Luš, njegov zamjenik Boško Keranović, a za tajnika je izabran Mario Urbanić. Stanica vodiča ujedno priprema tečaj i vježbe za svoje članove, kako bi im omogućila što lakše i brže usavršavanje u njihovu znanju.

G. D.

Planinarsko društvo »RAVNA GORA« iz Varaždina poziva sve planinarske organizacije i planinare-fotografe da sudjeluju na

IZLOŽBI PLANINARSKE FOTOGRAFIJE

koja će se održati od 18 do 24. veljače 1974. g. u Varaždinu. Teme izložbe jesu planinarstvo (u širem smislu) i alpinizam.

Propozicije:

1. Pravo sudjelovanja imaju svi gradani bez obzira da li su članovi planinarske organizacije.
2. Svaki autor može poslati neograničeni broj fotografija. Veličina fotografija treba biti najmanje 20 x 30 cm.
3. Autor na pojedini fotografije mora biti označen šifrom. Uz fotografije treba priložiti zatvorenu kuvertu sa šifrom autora, a u njoj navesti: ime i prezime, adresu, ime planinarske organizacije, naslov fotografija i gdje su snimljene.
4. Fotografije treba poslati najkasnije do 10. veljače na adresu: Planinarsko društvo »Ravna gora«, Varaždin, Adžijin trg 7. (za izložbu planinarske fotografije). Fotografije će vlasnicima biti vraćene početkom mjeseca ožujka 1974. g.
5. Najuspjelije fotografije na svaku temu biti će posebno nagrađene s tri nagrade po odluci žirija i nagradom po odluci publike. Svim učesnicima biti će dodijeljena pismena priznanja za sudjelovanje na izložbi.
6. Članove žirija imenovat će Planinarsko društvo »Ravna Gora«.

BIVAK »DR RASTKO STOJANOVIC« NA DURMITORU

U spomen dugogodišnjem načelniku AO Beograd i poznatom društvenom i znanstvenom radniku prof. dru Rastku Stojanoviću (vidi NP 1972, 243), podignut je prošlog ljeta bivak u cirku Velika Karlića ispod stijene Sljemena na Durmitoru, na nadmorskoj visini od 1950 metara. Inicijativu za izgradnju spomen-bivaka donijeli su planinari na komemorativnom sastanku održanom u PSJ svibnja 1972. Izvršenje zadatka preuzeo je Planinarski savez grada Beograda. Sredstva su prikupljena dobrovoljnim prilozima članova i društava, te prodajom ciglica. Na taj način skupljeno je 40.000 dinara. Zatim su izgrađeni elementi i pripremljena građa na osnovu projekta ing. arh. V. Medvedove, koja je u vremenu od 1. do 8. srpnja dobrovoljnom radnom akcijom prenesena na mjesto gradnje (oko tri tone materijala). Pomoći u gradnji pružile su i jedinice JNA, stacionirane u to doba u Zabljaču. Unutrašnjost bivaka je od drveta, s izolacijskim slojem od mineralne vune, a izvana je pocijančani lim. Kapacitet bivaka je za osam osoba (za nuždu i 12). Svojim položajem na podnožju stijena, udaljen dva sata hoda od Crnoga jezera, predstavlja vrlo dobru bazu za penjačke uspone. Od inventara predviđeni su ležaji, posude za kuhanje i pet. Iduće godine izgraditi će se i cisterna. Bivak neće biti snabdjeven hransom niti će imati domara. Njime upravlja AO Beograd 11000, Beograd, Zmaja od Noćaja 9 IV.

OZNAČENA STAŽA NA KIZU U VELEBITU

Kiza, greben zapadno od Oštarija (Karlobaške Oštarije — granica srednjeg i južnog Velebita), s nekoliko istaknutih kamenih vrhova dobro vidljivih sa ceste Gospic — Karlobag, pristupačan je i ugodan izlet za one planinare koji borave u skloništu na Oštarijama ili usputan uspon za motorizirane ljubitelje prirode. Zato su planinari PD »Visočice« iz Gospića uredili i markirali staru stazu do vrha.

Put vodi cestom od skloništa PSH na Oštarijama prema zapadu kroz zaselak Stupačinovo do podnožja gdje se sastaju grebeni Kize i Alaginca. Dovje je dug oko 3 km. Ovaj dio završava kod Kamenice s lijeve strane ceste, gdje uvijek ima dobre vode za piće. Tu počinje pravi uspon starom stazom između Kize i Alaginca, koja se nastavlja u sada pusti Crni Dabar. Nakon desetak minuta uspona markinirana staza iskreće lijevo, opet desetak minuta šumom. Izbjiba na malu livadu kojoj je s lijeve strane drugi po visinu vrh Kize. Već odavle je lijep pogled na Visočicu, Satorin i obližnje vrhove. Tu se staza nastavlja na crnobarsku padinu Kize i nakon nekoliko minuta iz šume izbjiba na livade pod samim vrhom. Livadom staza vodi do stijene samog vrha (1278 m) koja je nalik golemoj žabi. U podnožje stijene ugradena je kutija sa žigom vrha i upisnom bilježnicom. Odavde vodi stara markinacija na vrh po desnoj strani stijene koja je opasna i za nju treba penjačkih sposobnosti i hrabrosti. Međutim pronađena je inačica do vrha i ta ide lijevo od kutije po svježim oznakama. Ovaj uspon je potpuno bezopasan.

S vrha je divan pogled na Oštarijsko polje, na Dobre, more, otoke i na dobar dio Velebita. Livada ispod vrha idealna je za odmor u hladovini ili za sunčanje, a atraktivne stijene različitih oblika prigodna za fotografiranje.

Silaz je mogući i na Baburske (Baburića) livade, označen je, ali doista neudoban. Ispod Kize izbjiba na stazu VPP-a. Ovuda je uspon puno teži od prije opisanog koji traje od Kamenice oko četrdesetak minuta lagana hoda.

Ante Rukavina

PD »LUKIJANA RADOJIĆIĆ« U DOBOJU

Dugogodišnja želja i nastojanje PS BiH napokon se ostvarilo: u marta o. g. osnovano je u Doboju planinarsko društvo. Ime je dobio u znak sjećanja na partizanskog borca iz ovoga kraja. Osnivači su ozbiljno shvatili svoje zadatke i za kratko vrijeme okupili 60 članova. Od osnutka do danas sudjelovali su na svim planinarskim i političkim akcijama,

organizirali marš tragom oslobođilaca Doboja sa 70 članova, povodom Titovog rođendana nosili štafetu preko planine Preslice, poslali članove planinare na slet planinarskog podmlatka na Tari sudjelovali u pohodu na Sutjesku itd. Pod nazivom »Bratstvo-Jedinstvo-Ozren« organizirali su trodnevni marš tragom ozrenskog partizanskog odreda s planinari ma Celja, Cuprije, Tuzle, Gračanice, Maglaja i Doboja i tako uspostavili suradnju planinara iz triju republika. Planinari iz Doboja poželjeli su i svoj planinarski dom i već 20. listopada slavili su njegovo otvorenje. Toga dana na Preslici skupilo se velik broj planinara i predstavnika društveno-političkih organizacija (predsjednici opštine Dobojski, Opštinskog sindikalnog vijeća, Saveza boraca i Medurepubličke konferencije saveza boraca, sekretar CKSK Dobojski, potpredsjednik i sekretar PS BiH). Predsjednik društva je tom prilikom Zahvalio svim organizacijama i brojnim pojedincima koji su pomogli u izgradnji objekta. Cestitamo mlađom društvu na velikom uspjehu i želimo mu uspjeh u ostvarenju planiranih akcija.

Josip Bačić

SUSRETI PTT-PLANINARA LJUBLJANE I ZAGREBA

Planinari, PTT-radnici Jugoslavije, već se više od 21 godine redovno sastaju na planinama pojedinih republika. Na 20. sletu PTT-planinara Jugoslavije održanom od 4. do 6. srpnja 1973. u organizaciji PD PTT »Beograd«, zaključeno je među ostalim i preporučeno da se PTT društva sastaju i izvan službenih sastanaka. To je jedan od načina da članovi društva posjeti neku od poznatih planina u drugoj republici pomoći društva-domaćima koji može lakše organizirati smještaj i prehranu u svojoj republici. PD »Sljeme« — društvo PTT radnika iz Zagreba, ima već uhdane takove susrete bratstva planinara PTT radnika iz Beograda, pa je u nastavku provodenja zaključka sa Kopaonikom takove susrete organiziralo i sa PTT radnicima — planinarama iz Ljubljane.

Prvi takav sastanak održan je na sjevernom Velebitu 1. i 2. rujna 1973. godine po izričitoj želji planinara PTT radnika iz Ljubljane. Velika grupa od preko 80 planinara, PTT radnika, iz Zagreba i Ljubljane prošla je poznatom Premužićevom stazom od Zavizana do Rossijeve kolibe i dalje preko Loma i ispod Velikog Kozjaka do Alana gdje su čekali autobusi da sve učešnike prebače u Jablanac. Tu su posjetili poznatu Zavratnicu. Toga dana kod Rossijeve kolibe bilo je vjerojatno najviše planinara od njezinog otvorenja 1929. godine.

Kao gosti među učesnicima bili su predsjednik PSJ i PSH Božidar Škerl i predsjednik Planinarskog odbora grada Zagreba Milan Sestak.

Dруги дан autobus su prevezli izletnike na Zavižan, gdje je organiziran doručak, da bi zatim provedi još jedan dan na Velebitu. Među planinari ma bili su i članovi društvenih ogranaka iz Bjelovara, Križevaca, Siska, Varaždina, Trbovlja, Kamnički i dr.

Drugi susret održan je u dolini Tamar, nažalost po lošem vremenu. Preko 80 planinara međudruštvenog sastanka sastalo se 22. rujna da bi se stari poznanici srdaćno pozdravili i novi upoznali. Doček je bilo PD PTT iz Ljubljane. Zagrebački gosti bili su članovi PD »Slijeme«. Sastanku su prisustvovali predsjednik PSJ Božo Škerl i predsjednik POZ-a mg. Stok. Drugog dana susreta planinari su pohodili Vrščić i dolinu Soče, Slijeme i Mojtovru. Unatoč lošem vremenu raspoređenje je bilo na visini. Na rastanku su uručeni prigodni darovi za uspomenu na taj uspjeli sastanak u planini.

Ivan Plavec, Zagreb

OBNOVljeno PLANINARSKO DRUŠTVO U KOPIRVNICI

Nakon dvadeset godišnjeg prekida organizirane planinarske djelatnosti u Koprivnici je 18. studenoga 1973. održana osnivačka skupština Planinarskog društva »Bilo i na taj način zapravo je obnovljena tradicija nekad veoma živog i plodonosnog planinarskog života u srednjepodravskoj metropoli. Inicijator ponovnog osnivanja društva bio je šumarski inženjer Ante Kvaternik, a održavanju skupštine prethodio je konsultativni sastanak ne samo zainteresiranih koprivničkih planinara već i sporazumno dogovor s mjerodavnim društveno-političkim faktorima Koprivnice. O namjeravanom osnutku novog društva bio je informiran i Planinarski savez Hrvatske, koji je osnivačima dao potrebne društveno-organizacione upute.

Osnivačkoj skupštini prisustvovalo je tridesetak planinara, među kojima je pored nekoliko starijih drugova prevladala mlađa planinarska generacija što daje nadu i obećava povoljniju radnu perspektivu. Skupštinu, održanu u prostorijama Šumskoga gospodarstva, u ime radnog predsjedništva značajki je vodio ing. far. Gazdež. Nakon uvodnih riječi inicijatora ing. Kvaternika i predstavnika PSH prof. dr. Vladimira Blaškovića, kratak informativan referat o biti i značenju suvremenog planinarskog društva održao je prof. Vladimir Kostjuk, zatim su

prihvaćena društvena pravila te izabrani pravilima označeni organi društvenog upravljanja. Prvim je predsjednikom izabran pokretnik obnove planinarskog života u Koprivnici ing. Ante Kvaternik. Skupština je održana u živoj radnoj atmosferi i dovršena je na način u kome se na najljepši način očitovala ozbiljnost kojom su Koprivničani pristupili obnovi planinarske aktivnosti u svome gradu i kraju u kome je prvo planinarsko društvo bilo osnovano prije punih 45 godina (početkom 1928. godine). Time su Koprivničani dali svoj vrijedan prilog značajnom jubileju stogodišnjice hrvatskog planinarstva. Neka im to bude dragocjen podstrek u budućem radu.

V. B.

PLJEVLJACI NA DEMAVENDU I MONT BLANCU

Ovog ljeta organiziralo je PD »Mladost« iz Pljevlja, pri gimnaziji »Tanašija Pejatović« planinarski pohod na najveći vrh Irana.

Voda ekipa, Danilo Knežević, predsjednik društva, koji je najzaslužniji za uspjeh, izabrao je između tridesetak planinara trojicu, koji su se pripremali na Durmitoru za ovaj pohod. Planinari »Mladosti« dostigli su najveću visinu u povijesti planinarstva Crne Gore, Demavend (5671 m), te im na ovom uspjehu treba čestitati.

Istoga ljeta PD »Mladost« je organiziralo pohod na krov Evrope. Ovu akciju pljevaljskih gimnazijalaca pomogao je SIK »Velimir Jakić« iz Pljevlja. Ekipu je sačinjavalo pet članova. Voda ekipa, Danilo Knežević, izabrao je najspremnije između dvadesetak planinara, koji su se pripremali na Durmitoru. Na dan polaska, 29. jula na autobusnu stanicu Pljevlja došli su prijatelji i znatiželjnjici da isprate prvu crnogorsku ekspediciju na Mont Blanc. Iz doma Du Gouter krenuli su 1. augusta u 2 sati prema vrhu Mont Blanca. Noge su klizile po tankoj ledenoj kori koja se stvarala, tempo je postepeno malakšavao, disanje je bilo sve ubrzanije. Stigli su do opservatorije Refuge Vallot (4362 m). Do vrha je ostalo 445 metara, u normalnim uslovima oko 1 sat. Snaga im skoro na izmaku, ali volja i upornost bile su jače od umora. U 5,30 sati stigli su na vrh Mont Blanca. Nastala je velika radost, ljuubljenje, čestitanje prvih Pljevljaka kojima je krov Evrope pod nogama. Nakon fotografiranja orkijepili su se čokoladom »Zvečovo« bez koje pljevaljski planinari nikud ne idu. Vratili su se u Crnu Goru s pjesmom »Mont Blanc je naš«.

Milan Radović, Pljevlja

Planinarsko društvo »Ravna gora« u Varaždinu dalo je u tisk planinarski priručnik

Zlatko Smerke: »PLANINARSTVO I ALPINIZAM«

Knjiga je formata 23 × 16 cm, ima 400 stranica, a ilustrirana je sa 150 fotografija i crteža. Autor je poznati planinar, fotograf i alpinist koji je 1963. objavio knjigu »Alpinistički vodič«. Priručnik je namijenjen ne samo planinarama, nego predstavlja udžbenik za planinarske, alpinističke i vodičke škole i tečajeve, kakav već dugo godina nedostaje u radu planinarskih organizacija. Sadrži slijedeća poglavljia: razvoj planinarstva i alpinizma, geografija planina, kako planinariti, oprema, orientacija, opasnosti, objekti, noćenje i ishrana u planini, visokogorsko skijanje, meteorologija, prva pomoć, fotografija, alpinistika, spašavanje, transverzale, speleologija, terminologija, zaštita prirode, planinarska organizacija itd.

Cijena knjige u preplati je 50, a u redovnoj prodaji 70 dinara. Preplata se šalje čekom na PD »Ravna gora«, 42000 Varaždin, Adžišin trg 7, račun broj 34800-678-885. Knjiga izlazi u svibnju 1974. i bit će preplatnicima odmah poslana poštom.

Članovi PD »Željezara« iz Zenice na planinarskom

pohodu

AKTIVNOST PLANINARA PD »ŽELJEZARA« U ZENICI

Za svaku raniju jesen naši planinari su mogli reći da je bila izuzetno aktivna i plodnosa. Slična je situacija, eto i ove godine, uviđek se nade nekih poslova, u domu, oko doma ili na terenu Smetova ili Pepelara. Nije čudo što mnogi, gledajući naše planinare šte sve rade i grade, zovu ove entuzijaste gradevincima. Ako treba ovo potvrditi nekim rezultatima dovoljna je, mislimo, samo ova uporedba: 1963. vrijednost objekata na Smetovima iznosila je oko 15 miliona, a današnja vrijednost prelazi jednu milijardu st. dinara. Ili, još jedan podatak: na svaki uloženi dinar društvene zajednice, prvenstveno našeg kolektiva i skupštine opštine, planinari svojim dobrovoljnim akcijama povećavaju taj dinar za 4 do 5 puta. Da spomenemo samo neke poslove:

— organizacija prevoza sadnica crnogorice od Šumske uprave do doma na Smetovima:

— kopanje temelja za TV-skretać na jednom od vrhova Smetova, prevoz betona i postavljanje konstrukcije skretića TV-talasa;

— nabavka i prevoz boje, minijuma, smještaj limova na suho mjesto, okopavanje ruža u vrtu sadnica crnogorice,

— minižiranje nosećih stupova ski-lifta, unošenje i slaganje drva za ogrev u starom domu:

— konsultacija i nadzor radova koji se izvode na novoj društvenoj prostoriji, restoranu uz novi dom itd.

Planinarima »Željezare« stižu rezervacije za zimsko ferije koje je najljepše sprovesti na Smetovima zbog idealnih skijaških terena. Mnogi ni ove godine neće dobiti mjesta. Restoran neće biti gotov do aprila, nedostaje krovna izolacija, centralno grijanje, namještaj i još neki neophodni detalji. Gradevinsko preduzeće »Krajina« solidno i planski izvodi dosadašnje radove.

Što se tiče izgradnje ski-lifta, planinari se svim silama bore da se već ove zime pioniri i omladinci sa skijama izvlače uz brdo pomoći elektro-motora i beskonačnog čeličnog užeta. Trenutno nedostaju neki dijelovi koji se rade izvan Zenice. Prema riječima ing. Sapine, glavnog konstruktora ovog objekta, samo o tim dijelovima ovisi hoće li lift proraditi već kod prvih snježnih padavina na našoj Jahorini.

Na kraju, da spomenemo i onu pravu osnovnu planinarsku aktivnost. Ona je usredosredena na nacionalni praznik »29. novembar« i jubilarnu proslavu AVNOJ-a, kao uostalom i kod ostalih planinskih društava.

Planinari Zenice i Tuzle već su utanačili svoju maršutu tragom vijećnika AVNOJ-a preko Sebuje za Pepelare i Smetove. Druga će grupa planinara zajedno s Travničanima, položiti vijence na gotovo samom vrhu Vlašića gdje se nalazi spomenik nastradalim vijećnicima AVNOJ-a.

Abdulah Hodžić

KOMISIJA ZA HISTORIJU PLANINARSTVA U BIH

Komisija za koordinaciju poslova sređivanja historijske grude o razvitku planinarstva u BiH u Sarajevu stvorila je pod vodstvom predsjednika mr. Ekrema Gacića dobre osnove za sabiranje i spremanje dokumenata, pa poziva sve planinare koji imaju materijale zanimljive za prošlost našega planinarstva da ga ustupi komisiji. Komisija je među ostalim sastavila tri upitnika koji će pomoći u sabiranju podataka važnih za razvitak planinarstva. To su: Osnovni podaci o planinarskom aktivitetu, Podsjetnik za intervju planinarskog aktiviste i Osnovni podaci o planinarskim objektima. Uz upitnike priložen je popis ustanova, organizacija i pojedinaca radi koordinacije u radu, te primjerak biografije jednog planinara kao uzorak za rad.

JUBILARNA GODINA PD »DUBOVAC« U KARLOVCU

Planinarstvo u gradu Karlovcu ima dugu tradiciju. Već 1883. godine ima svog povjerenika za planinarstvo (Pasarjević J.: »Hrv. planinar« br. 3. Zgb. 1922, str. 42). Možemo kazati da je to bilo jedno od zapaženijih društava uz 14 ostalih, koliko ih je tada bilo u Hrvatskoj. Godine 1898. podružnica je poznata pod nazivom »Okić«. U njoj su okupljeni građani pod vodstvom svojeg predsjednika Stjepana Širole, poznatog pisca i učitelja. U planinarsko društvo se tada učlanilo i »Društvo za poljopravljavanje grada Karlovec« koje je osnovano 1886. godine. Rad društva je zamršio u prvom svjetskom ratu, da bi ponovno doživio svoju renesansu godine 1923. Tada je poznati karlovački učitelj, Milan Ribar, ponovno okupio omladinu i gradanstvo u planinarsko društvo nazvano »Martinščak«. Ime je dano po poznatom brežuljku iznad Karlovcu na kojem je za vrijeme Vojne krajine bila »Karaaula«, a sada se nalazi Crkvica sv. Martina. Prvi predsjednik bio je prof. Dušan Jakšić, tajnik M. Ribar, a blagajnik Ivan Bartol. Broj članova u društvu bio je 104, a posjedovali su i propagandni ormarić na gradskom šetalištu.

Milan Ribar je iste godine poveo na Triglav članove društva, tako je po prvi puta »noga karlovačkih žabara« stupila na najveći vrh Jugoslavije.

Društvo je organiziralo mnogobrojne izlete po blizoj i daljoj okolini Karlovcu. Velika je zasluga Ribara ne samo što je obnovio rad planinarstva, već što je kao učitelj u školama odgojio mnogo planinara i stvario ljubav za prirodu, za njene ljepote, a ti su postali opet novi širitelji planinarske streljice.

Rad je kontinuirano nastavljen kroz pedeset godina sve do danas. Nakon oslobođenja promjenjeno se ime u PD »Dubovac«. Društvo i njegovci članovi svojim radom i zalaganjem pridonijeli su obnovi grada Dubovca, gradine iz 14. stoljeća. Izgradili su planinarski dom »Vodice« u Žumberku, a uspješno vode planinarsko izletište Kalvariju. U društvu rade seniori i speleološka sekcija, a obnovljena je rad omladinske sekcije. Sekcija senjora ove godine slavi 15 godina rada u okviru društva. Svojevremeno je izdan Vodič po Žumberku i sprovedena transverzala po Žumberku u čast 13. proleterske brigade. Društvo je izdalo nekoliko puta razglednice, a predviđeno je ponovno izдавanje brošure o Žumberku.

Organiziraju se redovno predavanja i izleti. Radi se na organiziranju jubilarne izložbe u Gradskom muzeju i na proslavi 100-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj.

Na posljednjoj skupštini dnuštva izabran je odbor od 19 članova s predsjednikom prof. Vladimirom Peršinom, tajnikom Zvonkom Plevnikom, blagajnikom Ljiljanom Pintar, domar za Vodice je prof. Zlatko Bučar, a za Kalvariju Zvonko Plevnik.

Prof. Vladimir Peršin, Karlovac

VIHORASI NA GROSSGLOCKNERU

Pd »Vihor« organiziralo je i ove godine uspon na najviši vrh Austrije. Ovog puta pridružili su nam se planinari iz PD »Japetić« i PD »Grafičar«, a na zborno mjesto Franz-Josephs Höhe stigli su članovi Švicarske sekcije PD »Vihor«. Kasno navečer 24. kolovoza sakupilo se podno tog veličanstvenog vrha 25 planinara željnih da ga osvoje. Različite mogućnosti pojedinaca uvjetovale su da se razdvojimo u dvije grupe s različitim ciljevima. Prva grupa, u kojoj je bilo 15 planinara, uspjela se popeti na vrh Grossglocknera po ne baš lijepom vremenu. Među njima je bio predsjednik PSH i PSJ drug Božo Škerl, kojemu se želja još iz mlađih dana da osvoji taj vrh, napokon ispunila. Druga grupa od 10 planinara namjeravala je otići na nešto lakši vrh, Johannisberg, ali im to zbog lošeg vremena nije uspijelo. Tmurni oblaci i kiša ubrzali su naš povratak kući.

G. D.

TRAŽE SE STAROGODIŠTA »HRVATSKOG PLANINARA«

Tajnik PD »Visočica« iz Gospića traži časopis »Hrvatski planinar« do godišta 1935. Ponude poslati na adresu: A. Rukavina, Gospić, Oreškovićeva 26.

PLANINARSKI SABOR »VODNO 73«

Na planini Vodno iznad Skoplja održan je od 11. do 14. listopada planinarski sabor što ga je organiziralo PD »Bistr« iz Skoplja. Ukupno je sudjelovalo 154 prijavljenih sudionika i uz njih više od stotinu planinara, građana Skoplja. Delegacija je poslala 16 društava među njima PD »Platak« (delegat Svetozar Radenović) i PD »Kamenjak« (delegati Marinko Trahić i Duško Reljac) iz Rijeke, zatim PD »Psunj« iz Pakraca (5 članova), »Zanatlija« iz Osijeka (4 člana) itd. Naši planinari primljeni su vrlo srdačno, a u znak pažnje predali su domaćinu prigodne poklonke (planinarske knjige, karte i značke). U okviru sabora održano je nekoliko priredaba, kao što je logorska vatrica, uspon na Solunsku glavu i manifestacija u vezi s Danom ustanka naroda Makedonije.

Svetozar Radenović, Rijeka

SUSRET NA GREBEN-GRADU

PD »Grebengrad« iz Novog Marofa organiziralo je 21. listopada u planinarskom naselju pod Grebengradom susret planinara Novog Marofa i Varaždina. Uz njih su sudjelovali kao gosti i članovi zagrebačkih društava »Prijatelj prirode«, »Zeljezničar«, »Runolik« i »Velebit«, zatim članovi PD »Mileograd«, 63 učenika I. varaždinske osmogodišnje škole i 10 učenika iz škole u Novom Marofu. Susret je otvoren predsjednikom društva Vlado Majnarićem, a zatim su održani referati, recitacije i pozdravni govor. Nakon toga je predsjednik otvorio mali prigodni put oko Grebengrada. Obišlo ga je 80 izletnika u starosti od 5 do 105 godina. Najuspješnijima je podijeljeno 40 nagrada, a manje uspješni zadovoljili su se vrganjima što su ih usput nabrali ili slatkom jabučnjicom koju su dobili za okrepu. Susret je završio planinarskom zabavom. U organizaciji su osobito zaslugu stekle Nevenka Farkaš, Blaženka Turkalj i Ignac Iliotić.

V. Majnarić

STALNA IZLOŽBA PLANINARSKIH FOTOGRAFIJA U PDS »VELEBIT«

U planinarskom društvu Sveučilišta »Velebit« u Zagrebu osnovana je foto-grupa koja ima za cilj da planinare i druge gradane upozna s ljepotama naše domovine izložbom umjetničke fotografije. Izložba je stalna, a postavljena je u društvenim prostorijama. Svaki mjesec svoje eksponate izlaže drugi autor, član foto-grupe. Posjet je moguć svakog radnog dana od 19,30 do 20,30 sati u društvenim prostorijama Radićeva 23. Ulaz je besplatan.

Dubravko Penović

SUSRET PLANINARA NA IVANCI

Na najvišoj zagorskoj planini održan je 9. rujna Susret planinara povodom proslave 75. obljetnice PD »Ivančića« Ivanec. Tog dana na Ivančići se okupilo oko 700 planinara. Uz ivančičke planinare našli su se predstavnici svih zagorskih društava, planinari Zagreba i Samobora, slovenski i slovenški planinari i niz drugih gostiju. Susret je otvoren predsjednikom društva Dragutin Karažinac koji se ukratko osvrnuo na povijest planinarstva u Ivančicu. Nakon toga je Marijan Kras podnio referat »Ivančića, predmet istraživanja planinara i znanstvenika« u kojem je glavni akcenat bio na zaštitu prirode. Na ovom susretu izručili su predstavnici drugih društava pozdrave s prigodnim poklonima domaćinu »Ivančići«, a predsjednik PSJ Božo Škerl predao je društvu plaketu PSH za zasluge na razvoju planinarstva u ovom kraju. Poslijе toga je nastavljeno s planinarskim veseljem.

Cvjetko Soštaric, Ivanec

26.

UZ VIJESTI U OVOME BROJU

Zbog velikog broja priloga za rubriku Vijesti, a ograničenoga prostora, uredništvo je bilo primorno da skrati neke priloge, kako bi svih mogli dobiti mjesto, pa molimo suradnike da to uvaže. Preporučamo da prilozi za ovu rubriku ne prelaze jednu tipkanu stranicu s preoredom.

Sadržaj XXV godišta

Aleraj Borislav: Brid	147
Arh ing. Lota: Planinari — skijaši, gdje ste?	132
Arsovski Živko: Na Solunskoj glavi	121
Bači Josip: Gostoprимство bosanskih gorštaka	159
Bači Josip: Bosna i Hercegovina u »Našim planinama«	187
Berdović Obrad: Dojmovi za Zelengore	113
Beširović Uzeir: Zapisi o planinama	13
Beširović Uzeir: Daleko od svijeta	77
Beširović Uzeir: Prutaš	182
Beširović Uzeir: Grlja	253
Beširović Uzeir i Drago Bozja: Srebrni jubilej PD »Bjelašnica«	224
Blašković prof. dr Vladimir: Srebrni jubilej PD »Zagreb — matica«	21
Blašković prof. dr Vladimir: Bilješke o Velebitu	50
Blašković prof. dr Vladimir: Šetnja po Mjesecu prije 50 godina	105
Blašković prof. dr Vladimir: Pregršt bilježaka o Hrvatskom zagorju	247
Blašković prof. dr Vladimir: Prof. Krešimir Filić	29
Božićević ing. Srećko: Na tragu ponornice Reke	37
Božićević ing. Srećko: Nije najdublja!	39
Božićević ing. Srećko: Grozota veličanstvenoga	87
Božićević ing. Srećko: Tajne podzemnog svijeta	175
Čepelak Marijan: Brid Klini	151
Čulić Nenad: Spitzbergi 1973	228
Dvoržak Stanko: Dragojla Jarnević	19
Ferri-Riccki Lamberto: Speleonauti otkrivaju nepoznato	177
Filić Josip: Bjelašnička tragedija	35
Fortis Alberto: Podzemno putovanje	195
Gafić Muhamed: U stijeni Velikog kuka na Čvrsnici	263
Gilić Stanislav: Pismo uredniku »Naših planina«	139
Grimani Ante: Sedamdeset godina »Lugarnice« na Mosoru	81
Grimani Ante: Jubilarni broj »Naših planina«	222
Hofer Valent: Hajdemo u planinare	83
Hofer Valent: Kroz Istru	127
I. M.: Na Ljubini	84
I. M.: Kako poboljšati »Naše planine«	172
Ilić Živko: Zimski uspon na Studenu	166
Jalžić Branko: Gospodska pećina kod izvora Cetine	199
Jež: O nama i o životinjama	213
Jež: Kroz makiju	83
Jovanović Mihailo: Ljuboten	265
Jovanović Stanoje: Dva desetljeća PD »Planinar« u Vogošći	276
Karažinec Dragutin: 75 godina planinarstva u Ivancu	275
Kašpar Željko: Vihoraška Nova godina	261
Kovačević ing. Svetozar: Zelena planina Kovač	126
Kleut ing. Dušan: S Kajmakčalana	219
Kleut dr. Petar: Isječak iz novije povijesti Velebita	202
Klaić ing. Milutin: Deset godina poslije Bjelašničke tragedije	129
Lovrić Ivan: Spilja nad prvim izvorom Cetine	197
Margetić Ante: Od Jelove ruje do Visočice	215
Margetić Ante: Biokovski Tibet	258
Matak Boris: Uzdrhtim, pa poželim	79
Mihelić Tine: Ekstremno skijanje	173
Mrduljaš Igor: Svetozar Radenović	229
Ormanec Krešimir: Uspon na Dinaru	181
Ot. Iš.: Biti kao planina	124
Paulić Drago: Prije šezdeset godina	73
Paulić Drago: Mala Klečica	111
Pavšić Eduard: Transverzalci u Hrvatskoj	138
Pederin Ivan: Austrijski botaničar Seenus na Velebitu 1768. g.	70
Pederin Ivan: Austrijsko turističko novinstvo o jadranskim krajevima	268
Plaček Josip: Moj prvi izlet na Čvrsnicu	104
Polak Klara: Do vrha nisam stigla	82
Polak Klara: Kada se suze pretvore u smijeh	264

Poljak dr Željko: Društveni dom PSH u Zagrebu	3
Poljak dr Željko: Prof. Antun Petković	31
Poljak dr Željko: Renesansni planinar F. de Marchi	97
Poljak dr Željko: Na najvišem vrhu Apenina	100
Poljak dr Željko: Nikola Aleksić	125
Poljak dr Željko: Jankovac opet u opasnosti	133
Poljak dr Željko: Odgovor Stanislavu Giliću	140
Poljak dr Željko: Pireneji	167
Poljak dr Željko: Dva stoljeća hrvatske speleologije	193
Posarić Juraj: Ne po nordijskom, već po humanom sistemu	184
Pražić Bojana: Planinarstvo i turizam jučer, danas i sutra	217
Regner Boris: Dušan Jovanović	85
Regner Boris: Tamo gdje je čovjek čovjeku čovjek	145
Regner Boris: Izlet planinara u ravnicu:	209
Regner Boris: Ante Margetić	257
Ribarović Trajko: Na Triglav u lakiranim cipelama	75
Rukavina Ante: Kroz buru što huči nad planinom	11
Rukavina Ante: Ta želja i ta vatra što nas vuče	117
Rukavina Ante: Razapeti među bregovima	152
Rukavina Ante: Između neba i kamena	241
Sakar Darko: Zimski prijelaz bilom Velebita	65
Sakoman Josip: Prijedlog — transverzala po jadranskim otocima	138
Sakoman Josip: Planinarstvo — dobra rekreacija	141
Savenc Franci: Everest rasprodan do 1978. godine	174
Slaviček Ivo: Tužbalica za jednim vrelom	32
Slaviček Ivo: Kompozitor Wagner kao planinar	223
Stanišić Velibor: Vuk	160
Stanković prof. Radosav: Zeus je bio gnjevan na nas	163
Šeparović Branko: Reinhold Messner u Zagrebu	33
Tollazzi Boris: Splitski planinari na Dinari	186
Zec Vera: Ugodaji s planine	161
Žalica Slobodan: Ljeto i planine	254
Židan Alfred: Skijaški pohod uzduž čitavog Velebita	55

RAZNO

Dvadeset godina planinarstva u Sesvetama	135
Vijesti	46, 93, 143, 190, 235 i 281
Speleologija	37, 40, 87, 90, 177, 180 i 193
Orijentacijski sport	43, 142, 185 i 279
Za alpiniste	44 i 91
Prvenstveni usponi	45, 90, 151, 233 i 277
Transverzale	234 i 278
Zaštita prirode	133 i 280
Planinarski savez Hrvatske u 1972. godini	8
In memoriam	18, 29 i 189
Iz literature	18, 42, 92, 189, 231 i 273

ISPRAVCI

Str. 128. Ispadanjem redaka postao je nerazumljiv drugi odlomak u desnom stupcu. Ispravan tekst glasi: Ne žuri nam se. Oko podne već smo kod kaštela i šetamo ulicama razgledavajući dobro sačuvane kuće i javne zgrade. Na svim gradskim vratima uklesan je mletački lav, ali kao da se baš ne osjeća najbolje u ovim sadašnjim prilikama. Smetaju mu u prvom redu novi nazivi ulica, npr. »Prolaz Veli Jože«. Međutim, Velog Jožu uzalud smo tražili, nigdje ga ne nađosmo.«

Autor članka je Valent Hofer (pogrešno Horvat).

Na drugoj stranici omota broja 9—10 opis naslovne slike treba da glasi: Petar Zoranić, spomenik u Zadru (kipar J. Petrić).

Na str. 194. u 12. bilježići ispravno me prevodioca je Mihovil Kombol.

Na str. 236. naslov vijesti na dnu prvog stupca treba da glasi: Kodeks časti slovenskih planinara.

Na str. 85. drugi redak u podnaslovu treba da glasi: 25-godišnjice vođenja PD »Pobeda«.

»Naše planine« u 1974. godini

ČITAOCIMA

Jubilarnu godišnjicu našega organiziranog planinarstva obilježit će na poseban način i »Naše planine«. Prvo, dvobrojevi će biti značno većega obujma — gotovo dvostruki. Drugo, nastojat ćemo da naslovna stranica bude što češće u boji. Treće, u svakom broju bit će prigodnih članaka u vezi s jubilejom; tako će npr. u idućem broju biti objavljen povijesni prikaz našega planinarstva.

PRETPLATNICIMA

Časopis je u idućoj godini primoran povisiti pretplatu na 50,00 dinara. O uzročima nije potrebno trošiti mnogo riječi: dovoljno je spomenuti dvije devalvacije dinara, veliko poskupljenje papira i troškova tiskanja, a uz to i znatno veći obujam časopisa (umjesto 288, godište će imati blizu 500 stranica). Uzmemo li u obzir povećani obujam i bolju opremu, časopis zapravo i neće biti skuplji.

SURADNICIMA

Pozivamo suradnike da u godini našega jubileja sudjeluju sa što više kvalitetnih priloga prigodnoga značenja, da pridaju osobitu važnost zanimljivim temama i lijepim ilustracijama. Budući da u posljednje doba uredništvu pristiže velik broj vijesti o društvenom radu, molimo autore da ih pišu sažeto, najviše na jednoj stranici tipkanoj sa proredom. Samo tako bit ćeemo u mogućnosti da svim društvima osiguramo prostor na stranicama našega lista.

POVLASTICA UREDNIM PRETPLATNICIMA

Prošle godine redakcija je nagradila uredne preplatnike knjižicom »Planinarske kuće i domovi u Bosni i Hercegovini« čija je prodajna cijena 5 dinara. Ove godine uredni preplatnici prema odluci Izvršnog odbora PSH imaju povlasticu od 10 dinara pri kupnji upravo izašlog planinarsko-turističkog vodiča »Planine Hrvatske« (vidi iduću stranicu). Preplatnik koji je uredno namirio pretplatu može dobiti jedan primjerak knjige za 55 dinara. Preplata za časopis i uplata za knjigu mogu se poslati istim čekom (na poledini valja naznačiti svrhu uplate).

SRETNU JUBILARNU 1974. GODINU SVIM PLANINARIMA ŽELI

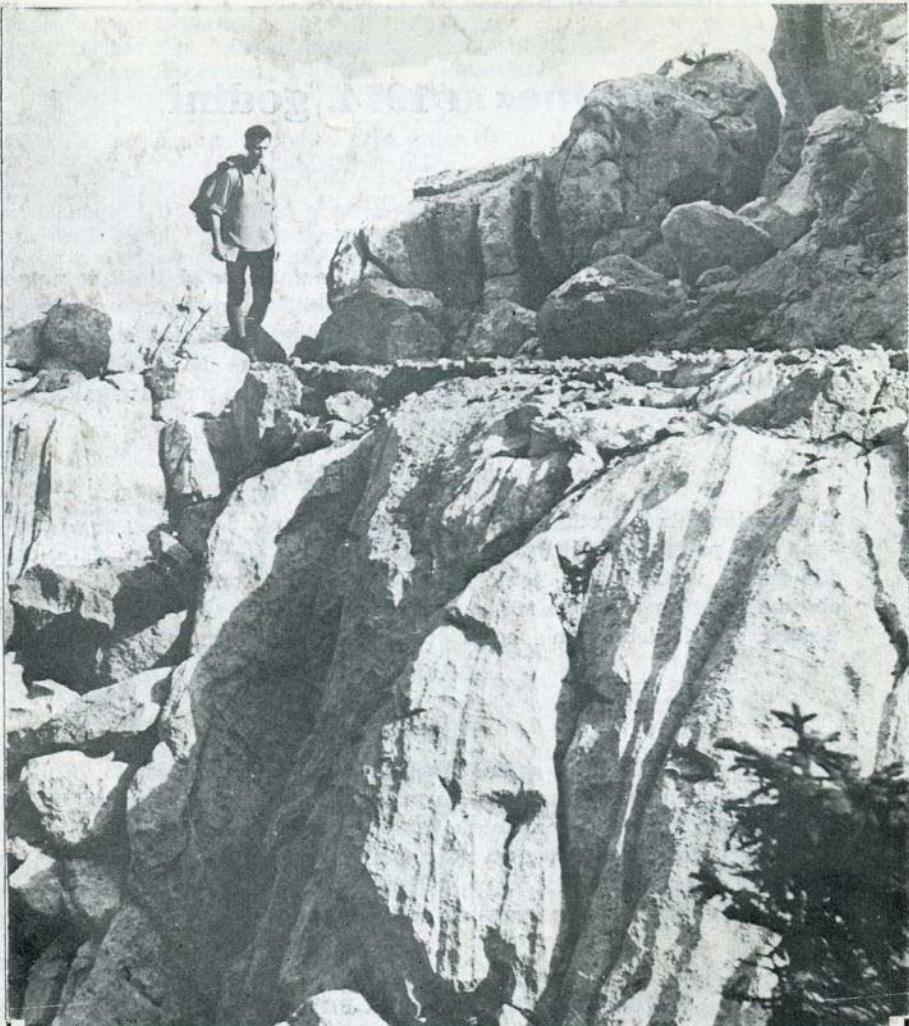
PLANINARSKI SAVEZ HRVATSKE

i

PLANINARSKI SAVEZ BOSNE I HERCEGOVINE

NOVO!

Upravo izašlo iz tiska

Dr Željko Poljak

Planine Hrvatske

planinarsko-turistički vodič

544 STRANICA, 216 FOTOGRAFIJA, 24 DVOBOJNIH GEOGRAFSKIH KARATA NA PRILOGU I 10 KARATA U TEKSTU

PRVO TAKVO DJELO U NAŠOJ PLANINARSKOJ LITERATURI!

TVRDI, POLUPLATNENI PLASTIFICIRANI UVEZ

KNJIŽARSKA CIJENA 100 DINARA.

ZA ČLANOVE PLANINARSKIH ORGANIZACIJA 70 DINARA.

UREDNI PRETPLATNICI »NAŠIH PLANINA« MOGU DOBITI JEDAN PRIMJERAK ZA 55 DINARA, AKO UPLATU IZVRŠE DO 28. VELJACE 1974.

NARUDŽBE SE ŠALJU NA PLANINARSKI SAVEZ HRVATSKE, ZAGREB,
KOZARČEVA 22 (u cijenu je uključena poštarnina)

NOVO!